

93 ਵਾਂ
ਸਾਲ

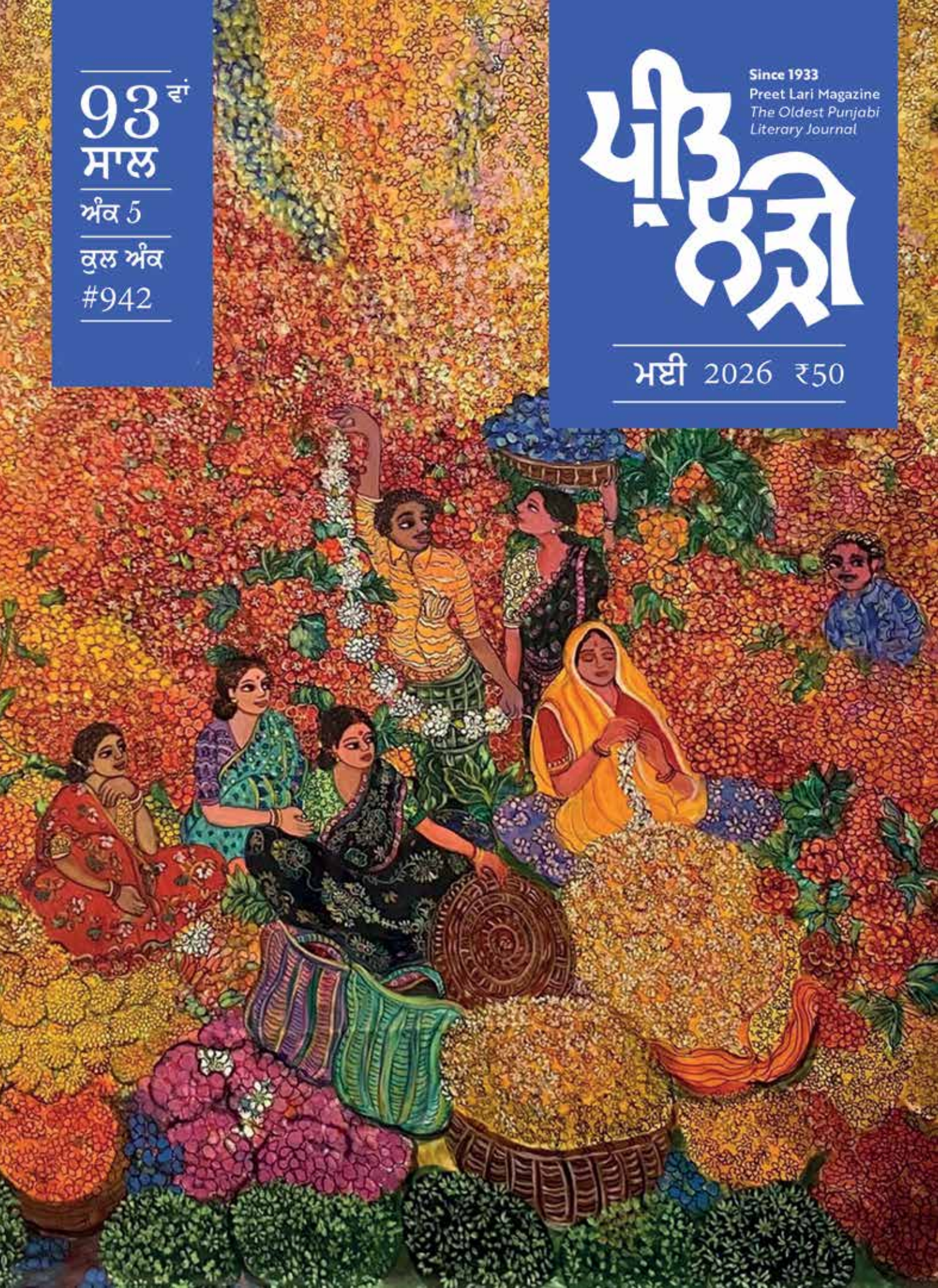
ਅੰਕ 5

ਕੁਲ ਅੰਕ
#942

Since 1933
Preet Lari Magazine
The Oldest Punjabi
Literary Journal

ਪੀੜ ਲੜੀ

ਮਈ 2026 ₹50

ਕੰਵਲਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ

ਸਪੁੱਤਰ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਨਾਵਲਿਸਟ ਦਾ ਸਦੀਵੀ ਵਿਛੋੜਾ

ਪਿਆਰੀ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰੀ ਸਹਿਜ-ਸੁਖਸੀਮਤ ਵਾਲੇ, ਇਪਟਾ ਦੇ ਕਲਾਕਾਰ ਰਹੇ, ਲੇਖਕ ਕੰਵਲਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਜੀ (ਜਨਮ 17.1.1935) ਦੇ 19 ਅਪ੍ਰੈਲ 2026 ਨੂੰ ਅਚਾਨਕ ਸਦੀਵੀ ਵਿਛੋੜਾ ਦੇ ਜਾਣ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਦੁੱਖ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ, ਮਿੱਤਰਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਕਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਦੁੱਖ ਸਾਂਝਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਿੱਠੀ ਯਾਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲੋਂ ਵਜਾਈ ਜਾਂਦੀ ਬੰਸਰੀ ਦੀ ਤਾਨ ਵਾਂਗ ਹਮੇਸ਼ਾ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਵਸਦੀ ਰਹੇਗੀ।

ਹੋਰ ਕਈਆਂ ਵਾਂਗ ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲੋਂ ਮਿਲਿਆ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ, ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਹੌਸਲਾ ਇੱਕ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਰੱਖਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਰੱਖਦਾ ਰਹੇਗਾ। (ਪਰਿਵਾਰ ਸੰਪਰਕ: ਜਲੰਧਰ 98760 85372)

About the Title Cover of May 2026 issue:, made available to us through the kind courtesy of Myna Kakar (Verandah Art Gallery , Calcutta, daughter of the late Dr and Mrs J L Bhatia, Amritsar).

Art by : Chaitali Chanda |‘The Bloom of Indian Spring’ |
Acrylic on Canvas | 48 x 48 in |2026

Myths, Memories & Magic @verandahartgallery ~In, ‘The Bloom of Indian Spring’, Chaitali Chanda orchestrates an exuberant celebration of abundance, colour, and collective joy. A group of women gather amidst an endless sea of blossoms, weaving garlands and sharing quiet conversation while surrounded by baskets overflowing with marigolds, roses, and seasonal blooms. The painting radiates warmth through its luminous palette—golden yellows, fiery oranges, and jewel-toned accents merging into a tapestry of festivity. Chanda’s intricate detailing transforms the floral landscape into a living rhythm, where every petal becomes a symbol of renewal, community, and celebration. The composition evokes the spirit of Indian springtime markets and rituals, capturing a moment where labour becomes ritual and beauty becomes shared experience.

ਦਲਜੀਤ ਸੋਨਾ ਦੀ “ਸਾਡਾ ਨਾਟ ਘਰ” ਵਿਚ “ਅਜ਼ਾਦ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਵਿਰਾਸਤ ਮੰਚ ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ” ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਨਾਟਕ ਟੋਲੀ ਵੱਲੋਂ ਕਮਾਲ ਦੀ ਤਾਜ਼ਗੀ ਅਤੇ ਮੁਸ਼ਤੈਦੀ ਨਾਲ 266ਵੇਂ ਲਗਾਤਾਰ ਐਤਵਾਰ ਦਾ ਸ਼ੋਅ ਬਹੁਤ ਕਮਾਲ ਦਾ ਰਿਹਾ- ਸ਼ੁਭ ਇਛਾਵਾਂ!

ਇਹ ਸਫ਼ਾ: ਸਾਡੇ ਪਿਆਰੇ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਪ੍ਰੋ. ਹਰਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਮਹਿਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋ ਸਵਰਨਜੀਤ ਕੌਰ ਮਹਿਤਾ (ਮੋਹਾਲੀ) ਵੱਲੋਂ। ਪ੍ਰੀਤ ਲੜੀ ਦੇ ਬਾਨੀ ਗੁਰਬਖ਼ਸ਼ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਸੰਪਾਦਕ ਨਵਤੇਜ ਸਿੰਘ, ਪਿਆਰੇ ਨੌਜਵਾਨ ਸੰਪਾਦਕ ਸੁਮੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਯਾਦ ਨੂੰ ਸਲਾਮ ਕਰਦਿਆਂ- ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਘਾਲਣਾ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦਿਆਂ।

-ਓਹੀ ਹਲਾਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ - ਪਰ ਬਹੁਤੇ ਲੋਕ ਕਹਿ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ - 'ਇੱਥੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ'। ਹਾਰ ਮੰਨੀ ਹੀ ਬੈਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਅਕਸਰ ਅਸੀਂ, ਜੰਮਣ ਤੋਂ ਹੀ ਲੈ ਕੇ! ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨੂੰ ਸਿਫ਼ਤ ਵਾਂਗ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ! ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਜਿੱਤ ਦੇ ਸੁਫ਼ਨੇ ਲੈਣ ਦਾ ਕੋਈ ਹੱਕ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਗੋਤੇ ਖਾਣ ਲਈ ਜੰਮੇ ਹਾਂ। ਜਿਵੇਂ ਪਿਆਰ, ਆਸ, ਉੱਦਮ, ਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਸਵੈ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਾਲ ਵਾਕਫ਼ੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਹੁੰਦੀ! ਉਲਭੇ ਅਤੇ ਰੋਣ ਹੀ ਸਾਨੂੰ 'ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਹੋਣੀ' ਅਤੇ ਹੱਕ ਦੱਸੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ? ਕੀ ਇਹ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਤਾਕਤਾਂ ਦੇ ਅਤੱਟ ਰਹੇ ਗਲਬੇ ਕਾਰਣ ਹੈ? ਕੀ ਗੁਲਾਮੀ ਵਰਗੀਆਂ ਵਧੀਕੀਆਂ ਕਰਕੇ? ਜੁਲਮ ਕਰਦੇ ਆਏ ਵਰਣਾਂ/ਧਾਤਵੀਆਂ ਦੇ ਵੱਸ ਪੈਣ ਦੀਆਂ ਸਾਡੇ ਵਿਚ ਅਜੇ ਵੀ ਸਾਂਝੀਆਂ ਪਈਆਂ ਯਾਦਾਂ ਕਰਕੇ? ਆਪਣੇ ਹੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਮਨਮਾਨੀਆਂ ਕਰਕੇ -ਜੇ ਆਪਣੀ ਹੀ ਪਰਜਾ ਦਾ ਨੱਕ ਭੰਨ ਕੇ ਰੱਖਦੇ? ਕੀ ਮਹਾਮਾਰੀਆਂ ਕਰਕੇ; ਬਾਲਪੁਣੇ-ਜਵਾਨੀ ਵਿਚ ਹੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਮੌਤਾਂ ਕਰਕੇ? - 'ਡਾਢੇ ਅੱਗੇ ਕਾਹਦਾ ਜ਼ੋਰ, ਬੱਸ ਹੱਥ ਜੋੜੋ ਕਿ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਨਾ ਵਾਪਰੇ' ਵਰਗੀ ਪਹੁੰਚ?

ਫੇਰ ਸਮੇਂ ਆਉਂਦੇ ਹਨ- ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਨਿਰਾਲਾ ਆਗੂ, ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਜੱਥੇਬੰਦ ਹੋਈ ਤਾਕਤ, ਕੋਈ ਸੋਚ ਲਿਆਉਂਦੀ ਹੈ- ਮਹਾਨ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਗਲਵੱਕਤੀ ਵਿਚ ਸਮੇਟ-ਸਾਂਭ ਕੇ, ਕੁਰਬਾਨੀ ਅਤੇ ਨਵ-ਉੱਦਮ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨੂੰ ਕਰਨਾ ਸਿਖਾਉਂਦੀ ਹੈ...ਅੱਜ ਵਿਸਾਖੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਇਹ ਸੋਚਾਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਹਨ- ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਅਝੁਕ-ਅਣਟੁੱਟ ਗੁਰੂ-ਆਗੂ ਵੱਲੋਂ ਉਹ ਕਰਿਸ਼ਮਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਦੁਨੀਆ ਅੱਜ ਤੱਕ ਦੰਗ ਹੈ- ਦੁਨੀਆ ਇਸ ਬੁਲੰਦ ਮਿਸਾਲ ਦੀ ਮਸ਼ਾਲ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵੇਖਦੀ-ਮੋਚਦੀ-ਤੋਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ...ਕਿ :ਅਥਾਹ ਤਾਕਤ ਦਾ ਜੰਗੀ-ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਦਿਆਂ ਵੀ 'ਦਿਲਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਜ਼ਫ਼ਰਨਾਮੇ ਲਿਖੇ'! ..ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ... ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ...

ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਵੇਲਿਆਂ ਵਿਚ ਨਵੇਂ-ਇਨਸਾਨ ਘੜ ਲਏ ਗਏ - ਅਨੇਕਾਂ ਪੱਛਮੀ-ਪੂਰਬੀ, ਇਨਕਲਾਬੀ ਜਾਂ ਸਮਾਜ-ਸੁਧਾਰਕ ਲਹਿਰਾਂ ਵੱਲੋਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਦੇਣ ਲਈ ਇੱਕ ਕੋਈ ਨਵਾਂ ਸਭਿਆਚਾਰ ਹੈ ਸੀ- ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੂੰਠ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਇਹ ਨਵ-ਸਭਿਆਚਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਦਗ਼ ਦਗ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਨਾਲ ਸਿੱਝਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ - ਅਤੇ ਜਿਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵਿਰਸੇ ਵਾਂਗ ਜਦੋਂ ਮਰਜ਼ੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸੱਚ ਜਾਣ ਲਈਏ ਕਿ - ਸਭ ਤੋਂ ਹੀ ਵੱਡਾ ਜੁਲਮ ਇਨਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬਰਾਬਰ ਦੇ ਇਨਸਾਨ ਨਾ-ਸਮਝਣ ਦਾ ਹੈ- 'ਫ਼ਰਕਾਂ' ਕਰਕੇ ਨਫ਼ਰਤ ਕਰਨ ਦਾ ਹੈ, ਤਸੀਹੇ ਦੇ ਦੇ ਕੇ ਜਾਨਾਂ ਤੋਂ ਮਾਰਨ ਦਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਕਿੰਨਾ ਭੁਚਲਾਈ ਜਾਵੇ- ਕਿਸੇ ਵੀ ਝੂਠ-ਸੱਚ ਨੂੰ ਪਿਆ ਪਰੋਸੀ ਜਾਏ- ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਅਸੂਲ ਨੂੰ ਧਰੁਵ ਤਾਰੇ ਵਾਂਗ ਰੱਖ, ਪਰਚਮ ਬਣਾਅ ਕੇ, ਚੱਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਧਰਮ, ਉਸਦੀ ਜਾਤ, ਉਸਦੇ ਦੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਨਫ਼ਰਤ ਨਾਲ ਮਾਰਨ ਦਾ ਹੱਕ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੇ!!

2. ਪਿਛਲੇ ਦਿਨੀਂ, ਸਾਹਿੱਤ ਅਕਾਦਮੀ, ਭਾਰਤ, ਨੇ -ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨਿਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਦੇ 'ਪੰਜਾਬੀ ਅਧਿਐਨ ਸਕੂਲ' ਦੀ ਮਦਦ ਦੇ ਨਾਲ- ਨਵਤੇਜ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ 100ਵੇਂ ਜਨਮਦਿਨ ਦੇ ਜਸ਼ਨ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਾਂਗ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ, ਇੱਕ ਦਿਨ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਗੋਸ਼ਠੀ ਕੀਤੀ- ਜਿਸ ਗੋਸ਼ਠੀ ਵਿਚ ਅਪਣਾਈ ਗਈ ਵੱਖਰੀ ਜਿਹੀ ਪਹੁੰਚ ਨੇ ਲੇਖਕ ਦੇ ਪਾਠਕਾਂ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਰੂਹ ਖੁਸ਼ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਇਹ ਇੱਕ ਉਸਾਰੂ ਅਤੇ ਕਦਰ-ਪਾਉਣੀ ਵਿਚਾਰ-ਚਰਚਾ ਸੀ - ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਰੋਏ ਤੱਤਾਂ ਵੱਲੋਂ, ਜੋ, ਜਿਵੇਂ ਇਸ ਲੇਖਕ ਨੇ ਹੀ 'ਸਿਰਜੇ' ਸਨ; ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖ਼ਾਤਿਰ ਕਿ ਲੇਖਕ ਨੇ ਹਰ ਮੁਸੀਬਤ ਝਾਗ ਕੇ ਕਲਮ ਚੱਲਦੀ ਰੱਖੀ ਸੀ... ਇਸ ਉੱਦਮ ਦੇ ਸਿਆਣੇ ਆਗੂ ਪ੍ਰੋ. ਮਨਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਵਿਭਾਗ ਮੁਖੀ, ਦਾ ਸਪੱਸ਼ਟ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਕਿ 'ਬੜੀ ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਲੇਖਕ ਆਪਣੀ ਬਣਦੀ ਥਾਂ ਅਤੇ ਕਦਰ ਤੋਂ ਵਾਂਝਾ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਦਿਸਦਾ ਹੈ'...ਅਤੇ ਉਹ ਇਸ ਭੁੱਲ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ!

3. ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ, ਇੱਕ ਗੱਲ ਹੋਰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਕੇ ਦਿਸੀ ਹੈ। ਉਹ ਇਹ ਕਿ -ਸਾਡੇ ਸਾਰੇ ਖਿੱਤੇ ਵਿਚ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਦਾ ਬਹੁਤ ਪਸਾਰ ਸੀ (ਜੈਨ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ)। ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਅਸੂਲਾਂ ਮੁਤਾਬਕ ਬੇਲਾਗ ਹੋ ਕੇ ਸਮਝਣ ਦਾ ਫ਼ਲਸਫ਼ਾ... ਬੁੱਧ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ- ਸਭ ਬੁੱਧ ਬਣੋ, ਬਣ ਸਕਦੇ ਹੋ- ਜੀਵਨ ਸਹਿਜ ਕਰੋ। ਹੁਣ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰੂ-ਫ਼ਲਸਫ਼ੇ ਨੂੰ ਸਮਝਦਿਆਂ, ਜਦੋਂ ਵਾਰ ਵਾਰ ਇਹ ਭਾਵ ਆਇਆ - ਕਿ ਰੱਬ-ਸਰੂਪ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਹਰ ਇਨਸਾਨ, ਸਹਿਜ-ਸੱਚੇ ਰਾਹ ਉੱਤੇ ਚੱਲਦਿਆਂ- ਸੂਫ਼ੀ, ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਵੱਲੋਂ ਵੀ ਅਜਿਹੇ ਇਨਕਲਾਬੀ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਹੋਏ (ਵਰਣ-ਵਾਂਢੇ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਉਚ-ਨੀਚ ਅਤੇ ਜਬਰ ਦੇ ਪਸਾਰ ਦੇ ਮਹੌਲ ਵਿਚ) - ਸਾਨੂੰ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਫ਼ਸਫ਼ੇ ਦੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਨਿੱਤਰ ਕੇ ਸਮਝ ਆਈ। ਦੱਬੇ ਕੁਚਲੇ ਲਈ ਅਤੇ ਨਾਰੀ ਲਈ ਇਹ ਕਿੰਨੀ ਰਾਹਤ ਦੀ ਗੱਲ ਸੀ- ਸਭ ਬੁੱਧ / ਰੱਬ ਸਰੂਪ! (ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੇ ਕਬਾਇਲੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਬਰਾਬਰਤਾ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤ ਚੇਤੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ)। ਇਹ ਫ਼ਲਸਫ਼ਾ, ਭਾਰਤ ਦੇ ਹੋਰ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਸੱਤ ਕਿਸਮ ਦੇ ਫ਼ਲਸਫ਼ਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ, ਹਰ ਜੁਲਮ-ਜਬਰ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਚੁੱਪ ਕਰ ਕੇ ਪੱਲਰਦਾ ਹੀ ਆਇਆ ਹੈ!

ਪਰ ਜਿੱਥੇ ਬੁੱਧ ਨੇ 'ਰੱਬ' ਨੂੰ ਇੱਕ ਗੁੰਝਲ-ਸੁਆਲ ਦੱਸਿਆ, (ਜੈਨ ਸਿਰਫ਼ ਚੰਗੇ ਕਰਮ ਕਰਨ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਰੱਬ ਨੂੰ ਨਹੀਂ- ਸੂਫ਼ੀ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੇ 'ਧਰਮ' - 'ਇਸ਼ਕ' ਦੀ ਇੱਕ ਅਲਮਸਤ ਸ਼ਕਲ ਵਾਂਗ ਲੁਕ ਲੁਕ ਕੇ ਬਚਦੇ ਆਏ).. -ਸਿੱਖ ਫ਼ਲਸਫ਼ਾ ਸਿੱਠੇ ਸਮ-ਰਹਿਣੇ ਸੱਜਣ ਵਰਗੇ ਰੱਬ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੀ ਮਿਠਾਸ ਨਾਲ ਗੂੰਠਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ- ਇਨਸਾਨ ਦੇ ਰੱਬ-ਸਰੂਪ ਅਤੇ ਦੇਵਤਾ ਬਣ ਸਕਣ ਨੂੰ ਉਲੀਕਦਾ, ਤਾਂਘਦਾ- ਬੇਸ਼ਕ ਮਿੱਥਾਂ-ਕਹਾਣੀਆਂ ਨਾਲ ਭਿੰਜੀ ਅਗਵਾਈ ਵੀ ਦਿੰਦਾ...ਸੰਤਾਂ ਵਰਗੇ ਸਿਪਾਹੀ ਬਣਾਉਂਦਾ....ਆਓ ਇਸਦੀ 'ਸਰਬਤ ਦਾ ਭਲਾ' ਵਾਲੀ ਇਨਕਲਾਬੀ ਖ਼ਾਸੀਅਤ ਨੂੰ ਗਲਤ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਨਾ ਜਾਣ ਦਈਏ, ਸਾਂਝੀਏ!

THE OLDEST
LITERARY
PUNJABI MAGAZINE
IN THE WORLD

ਅੰਕ # 5
ਕੁਲ ਅੰਕ 942
ਮਈ 2026

ਬਾਨੀ
ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ,
ਨਵਤੇਜ ਸਿੰਘ

ਬਾਨੀ ਪ੍ਰਧਾਨ
ਪ੍ਰੀਤਲੜੀ ਟ੍ਰਸਟ
ਪੀ.ਐਚ.ਵੈਸ਼ਨਵ

ਪ੍ਰੀਤ ਲੜੀ ਨੌਜਵਾਨ
ਸੰਪਾਦਕ ਸੁਮੀਤ
ਸਿੰਘ ਦੀ ਯਾਦ
ਵਿਚ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ
ਪੀ ਐੱਚ ਵੈਸ਼ਨਵ
(IAS) ਮਰਹੂਮ ਦੇ
ਅਨੂਠੇ ਉਤਸ਼ਾਹ
ਦੇਣ ਸਦਕਾ
ਜ਼ਿੰਦਾ ਹੈ।

ਸੰਪਾਦਕਾ
ਪੂਨਮ ਸਿੰਘ
ਸੰਚਾਲਕ
ਰੱਤੀ ਕੰਤ ਸਿੰਘ
Art Direction/
Design

ਸਮੀਆ ਸਿੰਘ
ਰਚਨਾਤਮਕ ਸਹਿਯੋਗ
ਰਤਿਕਾ ਸਿੰਘ

ਛਾਪਕ-ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਰੱਤੀ ਕੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪ੍ਰੀਤ ਲੜੀ
ਟ੍ਰਸਟ ਲਈ ਪ੍ਰਿੰਟਵੇਲ, 146 ਫੋਕਲ ਪੋਇੰਟ
ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਛਪਵਾਅ ਪ੍ਰੀਤਲਗਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ
ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ।

PREET LARI IS AN INDEPENDENT,
NON-PROFIT PUBLICATION. WE RELY ON THE
SUPPORT OF OUR READERS AND PATRONS.
TO ENQUIRE ABOUT WAYS YOU CAN
COLLABORATE AND SUPPORT PREET LARI,
PLEASE CONTACT PREETLARHI@GMAIL.COM

₹ 50	ਮੁੱਲ
₹ 600	ਸਾਲਾਨਾ ਚੰਦਾ
₹ 25,000	ਜੀਵਨ ਸਾਥ (ਭਾਰਤ)
₹ 4,000	ਵਿਦੇਸ਼ ਸਲਾਨਾ
₹ 8,000	ਵਿਦੇਸ਼ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਸਲਾਨਾ

<https://preetlari.in>
Preet Lari's Blog

@preetlarimagazine on
Instagram

[facebook.com/groups/
preetlari_magazine](https://facebook.com/groups/preetlari_magazine)

PUBLISHED BY:
PREET LARI TRUST
PREET NAGAR,
DISTT. AMRITSAR
PUNJAB 143 109

FOR BANK TRANSFER,
OUR BANK ACCOUNT :
"Preet Lari Trust";
PNB (134810)
6379002100000349
IFSC: PUNB0134810
SWIFT: PUNBINBBAHB
FOR UPI/GOOGLEPAY
9876263725

CONTACT:
PREET LARI,
VILLAGE PREET NAGAR
(DISTT AMRITSAR) PUNJAB,
INDIA 143 109

2. PREET LARI,
81, 10 A,
CHANDIGARH 160 011

PUBLISHER
+91 98762 63725

EDITOR
+9173476 42206

“ਸਰਬੱਤ ਦਾ ਭਲਾ ਚੈਰੀਟੇਬਲ ਟ੍ਰਸਟ
ਦੁਆਰਾ ਮਿਲੇ ਵਿਤੀ ਸਹਿਯੋਗ ਸਦਕਾ
ਪ੍ਰੀਤ ਲੜੀ ਰਸਾਲਾ ਸਾਹਿਤਕ ਜਗਤ
ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਬੁਲੰਦੀਆਂ ਛੂਹੇਗਾ ਅਤੇ ਸ.
ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰੀਤ ਲੜੀ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ
ਵਾਲੀ ਮਹਿਕ ਨਾਲ ਸਾਹਿਤਕ ਜਗਤ ਮੁੜ
ਮਹਿਕ ਉਠੇਗਾ। ਇਹ ਸਾਡਾ ਭਰੋਸਾ ਵੀ ਹੈ
ਅਤੇ ਦਾਅਵਾ ਵੀ।”

26 ਅਪ੍ਰੈਲ 2026 ਨੂੰ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ 131ਵਾਂ ਜਨਮਦਿਨ, ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ
ਵਿਚ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ ਵੱਲੋਂ, ਆਪਣੇ ਮੁਖੀ ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਜ਼ਫਰ ਦੀ ਰਚਨਾਤਮਕ ਪਹਿਲ ਸਦਕਾ
ਪ੍ਰੀਤ ਨਗਰ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਆਏ ਕੋਈ 250 ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਕਾਂ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਨਾਲ
ਪ੍ਰੀਤ ਭਵਨ, ਪ੍ਰੀਤ ਨਗਰ ਵਿਚ ਮਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਹਿਰਦੇਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਨਵੀਨ ਨਿਜੀ ਛੇਰਾਂ
ਵਾਲੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ, ਡਾ ਭਾਈਆ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸੁਝਵਾਨ ਨੁਕਤੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ, ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਦੀ
ਅਜ਼ੀਮ ਲੇਖਕ ਬਾਰੇ ਬਣਾਈ ਦਿਲਚਸਪ ਫਿਲਮ ਦਿਖਾਈ ਗਈ। ਵਿਜੇ ਵਿਵੇਕ ਜੀ ਨੇ ਕਵੀਆਂ ਦੀ
ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਕੀਤੀ। ਪੂਨਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪਰਿਵਾਰ ਅਤੇ ਪਾਠਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ।
ਏਨੀ ਗਰਮੀ ਵਿਚ ਵੀ ਸਫਲ ਆਯੋਜਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਬਹੁਤ ਸੁਆਦ ਖਾਣਾ ਵੀ, ਹਰੇਕ ਲਈ ਪੈਕ,
ਨਾਲ ਲਿਆਏ ਸਨ।

ਸੰਪਾਦਕਾ, ਪ੍ਰੀਤ ਲੜੀ

ਸ ਭ ਕੀ ਨਾ
 ਸੰਪਾਦਕੀ
 ਭਾਖਦਾ
 ਕਵਿਤਾ
 ਨਾਟਕ

ਕ ਯ ਜ ਨ
 ਕਹਾਣੀ
 ਯਾਦ
 ਜਾਣਕਾਰੀ
 ਹਾਸ ਰਸ

ਦ ਨ ਨ ਮੁ
 ਦਾਰ ਜੀ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਿਆਂ
 ਨਵੀਂ ਕਿਤਾਬ
 ਲੜੀਵਾਰ
 ਮੁਲਾਕਾਤ

ਬ ਟੀ ਏ
 ਬਲਾਂ ਲੜੀ
 ਹੁੰਗਾਰੇ
 English Matter

ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ, ਨਵਤੇਜ ਸਿੰਘ

ਮੁੱਖ ਸਫ਼ਾ:

ਕਲਾ: Chaitali Chanda – 'The Bloom of Indian Spring' (part of the painting)

ਸੁਕਰਾਨਾ: Myths, Memories & Magic (Detail on Page 2) @verandahartgallery

- 03 ਸ ਵਿਸਾਖੀ ਦੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਪੂਨਮ ਸਿੰਘ
- 06 ਕੀ ਕੁਝ ਨਵੀਆਂ ਹਿੰਦੀ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਚੰਦ੍ਰਕਲਾ ਜੈਨ; ਇੰਦਿਰਾ ਕਿਸਲਯ; ਦੀਪਕ ਵੋਹਰਾ; ਕੌਰ ਬਿੰਦ; ਰੋਜ਼ਲੀਨ
- 39 ਦ 'ਪ੍ਰੀਤ ਲੜੀ' ਦਾ ਨਿੰਮਣਾ, ਜਨਮ ਲੈਣਾ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ
- 31 ਖ ਨਵਤੇਜ ਸਿੰਘ ਦਾ ਕਹਾਣੀ ਸੰਸਾਰ: ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਪਰਿਪੇਖ ਡਾ. ਪ੍ਰਵੀਨ ਕੁਮਾਰ, ਪੰਜਾਬ ਯੂਨਿ.
- 07 ਖ ਪੰਜ ਕਹਾਣੀਆਂ, ਅਜੀਬ ਕੈਦੀ ਜ਼ਕਰੀਆ ਤਾਮੇਰ
- 12 ਕ ਅਕਲ ਵੱਡੀ ਕਿ ਸ਼ਕਲ ਜਸਬੀਰ ਕੌਰ
- 17 ਕ ਮਤ-ਪਤ ਦਾ ਰਾਖਾ (ਹੱਡ-ਬੀਤੀ) ਫ਼ਲਾਵਰ ਐੱਸ.ਸਿੰਘ
- 21 ਕ ਸੁਫ਼ਨਿਆਂ ਮਗਰ ਨੀ ਭੱਜੀਦਾ ਡਾ. ਹਰਨੇਕ ਸਿੰਘ ਕਲੇਰ
- 20 ਕੀ ਪਹਿਲੀ ਮਿਲਣੀ ਵੇਲੇ (ਕੁਝ ਕਵਿਤਾਵਾਂ) ਸੋਨੀਆ ਪਾਲ
- 34 ਕੀ ਬੂਹੇ ਲੀਨਾ ਮਲਹੋਤਰਾ
- 34 ਕੀ ਮੈਂ ਉਹਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਰਾਓ

25-28 ਨਿੱਕਿਆਂ ਦੀ ਨੁੱਕਰ

- 13 ਯ ਨਵਤੇਜ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸੌਵਾਂ ਸਾਲ, ਮੇਰੀ ਉਸੇ ਮੁਹੱਬਤ ਦਾ ਨਵਾਂ ਹੋਣਾ ਰੱਤੀ ਕੰਤ ਸਿੰਘ
- 24 ਯ ਮਸੂਮ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਮਨਮੋਹਨ ਸਿੰਘ
- 19 ਯ ਅਧਿਆਪਕ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਪਰਮਿੰਦਰ ਕੌਰ, ਮੁੱਲਾਂਪੁਰ ਦਾਖਾ
- 35 ਲ ਰੇਡੀਓ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ -27 ਦੇਵਿੰਦਰ ਮਹਿੰਦਰੂ
- 36 ਲ ਰੌਸ਼ਨ ਅੱਖਰ-3 ਡਾ. ਨਵਦੀਪ ਕੌਰ
- 37 ਲ ਉਹ ਜਿਉਂਦੀ ਏ -34 ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਕਿਤਾਬ (2018) (ਇਮਰੋਜ਼ ਨਾਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ, ਪਿਆਰ ਬਾਰੇ ਗੱਲਾਂ) ਡਾ. ਉਮਾ ਤ੍ਰਿਲੋਕ
- 41 ਲ ਕੀ ਪ੍ਰਿਥਵੀਰਾਜ ਚੌਹਾਨ - ਸੰਯੋਗਿਤਾ, ਅਲਾਉਦੀਨ ਖਿਲਜੀ - ਪਦਮਾਵਤੀ, ਅਕਬਰ - ਜੋਧਾਬਾਈ ਤੇ ਸਲੀਮ - ਅਨਾਰਕਲੀ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸੱਚੀਆਂ ਹਨ? ਬਲਰਾਜ ਸਿੱਧੂ ਏਡੀਜੀ(ਰਿ)
- 43 ਲ ਪੁਆਧ, ਰਸਮਾਂ - ਘਟਿਕਾ ਸਥਾਪਨ ਡਾ.ਚਰਨਜੀਤ ਕੌਰ
- 46 ਲ 12ਵੀਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਰੀਅਰ ਵਿਜੇ ਗਰਗ
- 47 E Rama Didi Bhatt: A Name That Endures
 KBS Sidhu and Poonam Singh

ਤਬਦੀਲੀ

ਚੰਦ੍ਰਕਲਾ ਜੈਨ

ਘਰ ਓਹੀ, ਲੋਕ ਓਹੀ
ਦਰ ਓ ਦੀਵਾਰ ਓਹੀ
ਸੋਚ ਬਦਲੀ
ਨਜ਼ਾਰੇ ਬਦਲ ਗਏ
ਰੋਸ਼ਨ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਵੇਖਿਆ
ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਤਾਰੇ ਦਮਕ ਪਏ
ਸਾਹਾਂ ਵਿਚ ਖੁਸ਼ਬੋਅ ਵਸੀ
ਕੁਦਰਤੀ ਨਜ਼ਾਰਾ ਮਹਿਕਣ ਲੱਗਾ
ਇਨਸਾਨਾਂ ਦੀ ਛਾਂ ਵਿਚ ਪਲ ਕੇ
ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਨਾਲ ਵਾਕਫੀ ਹੋਣ ਲੱਗੀ।

ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਮੁੱਕਾ

ਇੰਦਿਰਾ ਕਿਸਲਯ

ਹੁਣ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਪੈਣਾ
ਬਰਖਾ ਦੀ ਪਹਿਲੀ
ਵਾਛਤ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਰ
ਭਿੰਜੀ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਸੌਧੀ ਖੁਸ਼ਬੋਅ ਵੀ
ਸ਼ੀਸ਼ੀਆਂ ਵਿਚ ਬੰਦ ਕਰ
ਵੇਚ ਰਿਹਾ ਬਾਜ਼ਾਰ।

ਮਜ਼ਦੂਰ

ਦੀਪਕ ਵੋਹਰਾ

ਮੈਂ ਬੱਸ...
ਤੇਰੇ ਲਈ
ਕਵਿਤਾ ਰਚਦਾ ਹਾਂ
ਉਹ ਵੀ ਕਦੇ ਕਦੇ
ਮੈਂ ਕਦੇ ਤੇਰੇ ਨਾਲ
ਮੋਢੇ ਨਾਲ ਮੋਢਾ ਮੇਲ ਨਾ
ਚੱਲ ਸਕਿਆ
ਪਰ ਮੈਂ ਵੇਖਿਆ
ਤੇਰਾ ਸੰਘਰਸ਼
ਮੈਂ ਵੇਖੀ ਐ ਤੇਰੀਮੈਲੀ ਕੁਚੈਲੀ
ਘਸੀ ਕਮੀਜ਼

ਤੇਰੇ ਜੁੱਤੇ ਘਸ ਚੁੱਕੇ ਨੇ
ਕਿਤਿਓਂ ਕਿਤਿਓਂ ਫਟੇ ਹੋਏ ਨੇ
ਤੇਰੀ ਤਾਕਤ ਟੁੱਟ ਰਹੀ ਐ
ਪਰ ਸੰਘਰਸ਼ ਨਹੀਂ
ਵਾਅਦਾ-ਅਹਿਦ ਨਹੀਂ
ਨਾ ਹੀ ਤੇਰੀ ਜਿਊਣ-ਤਾਂਘ
ਤੇਰਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਜੋ ਮੈਂ ਜੀਵਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ
ਮੈਨੂੰ ਕੁਝ ਪਲ ਨਾਲ ਤੁਰਨ ਦੇ
ਤਾਂ ਜੋ ਉਸਨੂੰ ਕੁਝ ਪਲ ਹੰਢਾਅ ਸਕਾਂ
ਤੇਰੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਅਤੇ ਅਹਿਦ ਦੇ ਅੱਗੇ
ਇਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਗੱਲ ਐ

ਬਰਾਬਰੀ ਵਾਲੀ ਗੱਲ

ਰੋਜ਼ਲੀਨ

ਬਰਾਬਰੀ ਵਾਲੀ ਗੱਲ
ਜਾਤਵਾਦ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਜਾਂਦੀ ਗੱਲ
ਤਾਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਐ
ਪਰ!
ਇਹ ਧਰਮ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਕਿਵੇਂ ਹੈ
ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ
ਅਤੇ, ਜੇ ਇਹ ਗੱਲ
ਸਚਮੁਚ
ਧਰਮ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਹੈ ਤਾਂ-
ਮਤਲਬ ਓਸ ਧਰਮ ਵਿਚ
ਪੱਕੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ
ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਗੱਲ
ਅਲੋਪ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਐ

ਫੇਰ

ਮਨੁੱਖਤਾ ਤੋਂ ਵਾਂਝਾ ਧਰਮ!
ਕਿਹੜੀ ਧਰਤੀ ਦਾ ਧਰਮ ਹੈ
ਇਹ ਕੌਣ ਵਿੱਚਰਦੇ ਨੇ ਧਰਤੀ 'ਤੇ
ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਖੱਲ ਪਹਿਨੀ
ਅਤੇ- ਇਹ ਕਿੱਥੇ
ਕਿਹੜੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਗੁੰਮ
ਮੈਂ!
ਬਚਾਉਣ ਨੂੰ ਭੱਜਦੀ ਹਾਂ ਆਪੇ ਨੂੰ?

ਹੁਣ -

ਬੋਚੈਨ ਹਾਂ ਭਾਲਦੀ
ਕਿਸ ਪਾਸੇ ਹੈ ਕਿਨਾਰਾ
ਕਿਹੜੇ ਪਾਸੇ ਮਿਲੇਗਾ ਰਾਹ
ਕਿਹੜੇ ਪਾਸੇ ਮਿਲੇਗੀ
ਇਨਸਾਨਾਂ ਦੀ ਬਸਤੀ
ਕਿਸ ਪਾਸੇ ਮਿਲੇਗੀ ਠਹੁਰ
ਕਿ- ਕਿਸੇ ਪਲ ਮਿਲੇ ਚੈਨ ਦਾ ਸਾਹ
ਅਤੇ, ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੱਕ ਨਾਲ
ਕਹਿ ਸਕਾਂ-
ਇਹ ਹੈ ਮੇਰਾ ਘਰ
ਜਿੱਥੇ ਬਿਤਾਵਾਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ
ਬੱਸ ਹੁਣ- ਇੱਥੇ ਕਰਾਂ ਅਰਾਮ
ਬੇਫ਼ਿਕਰ
ਬੇਖੋਫ਼।

11.12.2025

ਮਜ਼ਬੂਰ ਦਿਵਸ

ਕੌਰ ਬਿੰਦ

ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਮੰਦੂਰ ਦਿਵਸ ਏ
ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਨਾ !

ਮਜ਼ਬੂਰ ਦਿਵਸ ਏ

ਅੱਜ ਦਿਹਾੜੀ ਟੁੱਟ ਗਈ ਏ

ਰੋਟੀ ਅੱਜ ਦੀ ਛੁੱਟ ਗਈ ਏ

ਚੁੱਲੇ ਸਾਡੇ ਠੰਡੇ ਪਏ ਨੇ

ਭਾਂਡੇ ਡੇਲੇ ਕੱਢਣ ਡਹੇ ਨੇ

ਬੋਝਾ ਖਾਲੀ ਭਾਣ ਵੀ ਹੈ ਨਹੀਂ

‘ਧਾਰ’ ਵਾਲੀ ਦੁਕਾਨ ਵੀ ਹੈ ਨਹੀਂ

ਵੇਖ ਕੇ ਲਾਲਾ ਵੀ ਘਬਰਾਇਆ

ਚੱਕੀ ਵਾਲੇ ਉੱਠ ਕੁੰਡਾ ਲਾਇਆ

ਟੁੱਟੀਆਂ ਜੁੱਤੀਆਂ ਉਧਤੇ ਗਾਢੇ

ਸ਼ਰਮ ਮਾਰੇ ਨ ਜਾਈਏ ਵਾਂਞੇ

ਵਿਲਕਣ ਡਹੇ ਨੇ ਬਾਲ ਨਿਆਣੇ

ਵੇਖਾਂ, ਤਾਂ ਲੱਗਦਾ ਮਾਰਨ ਤਾਹਣੇ

ਖੁੰਘੀਆਂ ਆਲਾ ਝੱਗਾ ਪਾਇਆ

ਵੇਖ ਮੈਂ ਪਾਸੇ ਮੂੰਹ ਘੁਮਾਇਆ

ਘਰਵਾਲੀ ਦਾ ਘੂਰ ਦਿਵਸ ਏ

ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਮੰਦੂਰ ਦਿਵਸ ਏ

ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਨਾ !

ਮਜ਼ਬੂਰ ਦਿਵਸ ਏ (ਮੂਲ ਪੰਜਾਬੀ)

ਪਾਠਕ ਮੰਚ-ਹਿੰਦੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਕਮਲੇਸ਼ ਭਾਰਤੀ ਦੀ ਦੇਖਰੇਖ ਵਿਚ ਵ੍ਹਾਟਸਐਪ ਗਰੁੱਪ

ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਬਿੱਲੀ ਵਾਂਗੂੰ ਮਿਆਉਂ ਮਿਆਉਂ ਕਰਦਾ, ਮੇਰੀ ਅੰਮੀ ਤੇ ਮੇਰਾ ਅੱਬਾ ਮੇਰਾ ਮਖੌਲ ਉਡਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੁਣ ਘਰ ਵਿਚ ਦੋ ਦੋ ਬਿੱਲੀਆਂ ਹਨ, ਇੱਕ ਬਿੱਲਾ ਤੇ ਇੱਕ ਬਿੱਲੀ। ਮੇਰਾ ਭਰਾ, ਜੋ ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਦਸ ਸਾਲ ਵੱਡਾ ਹੈ, ਤੇ ਜਿਹੜਾ ਹਰ ਵੇਲੇ ਸ਼ਾਨਾਂ ਮਾਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਫ੍ਰਾਂਸੀਸੀ ਪੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਹ ਵੀ ਮੇਰਾ ਮਖੌਲ ਉਡਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਲੜਦਾ ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਬੱਸ ਹੱਸ ਛੱਡਦਾ ਹਾਂ। ਕਹਿੰਦਾ, - ਉਹ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ ਕਿ ਮੈਂ ਉਦੋਂ ਹੀ ਤਾਂ ਮਿਆਉਂ-ਮਿਆਉਂ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਜਦੋਂ ਆਪਣੀ ਚਿੱਟੀ ਬਿੱਲੀ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਬਾਰੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਸਦੀ ਬੋਲੀ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਸਮਝ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਕੰਧਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਵੀ ਸਮਝ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਪੰਛੀਆਂ ਦੀ ਵੀ।

ਬਿੱਲੀਆਂ ਇੱਕ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਮੂੰਹੋਂ ਨਹੀਂ ਕੱਢਦੀਆਂ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਸ ਬਾਰੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਨਾ ਲਿਆ ਹੋਵੇ।

ਕੰਧਾਂ ਵਾਧੂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ, ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ; ਤੁਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸੁਆਲ ਪੁੱਛਦੇ ਹੋ, ਉਹ ਜੁਆਬ ਲੱਭਦੀਆਂ ਕਈ ਕਈ ਘੰਟੇ ਬੋਲੀ ਜਾਣਗੀਆਂ।

ਦੁਖ਼ਤ ਚੁੱਪੀ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਉਹ ਬੱਕ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸ਼ਬਦ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਹੀ ਭੁਲਾਅ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਵੱਖੇ ਵੱਖਰੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਪੰਛੀਆਂ ਦੇ ਵੱਖੇ ਵੱਖਰੇ ਸੁਭਾਅ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਵੱਖੇ ਵੱਖਰੇ ਖ਼ਾਸੇ।

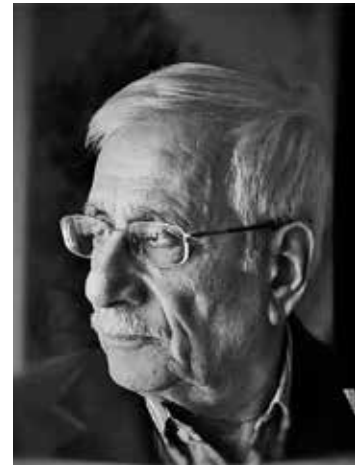
ਕਾਂ ਉਦੋਂ ਹੀ ਬੋਲਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੋਰ ਵੱਧ, ਹੋਰ ਵੱਧ ਜਾਨਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਨੂੰ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਚੰਗਿਆਤੀ ਵਾਂਗੂੰ ਛੇੜ ਜਾਏ; ਘੁੱਗੀਆਂ ਕੋਮਲ, ਸ਼ਾਂਤ ਸ਼ਬਦ ਪਸੰਦ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਕੋਇਲ ਦੇ

ਸਾਰੇ ਹੀ ਸ਼ਬਦ ਗੀਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਪਰਵਾਸੀ ਚਿੜੀਆਂ ਟਹਿਣੀਓਂ ਟਹਿਣੀ ਉੱਡਦੀਆਂ ਆਪਣੀ ਰਫ਼ਤਾਰ ਤੋਂ ਵੀ ਛੇਤੀ ਛੇਤੀ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਕੁਝ ਦਿਨ ਹੋਏ, ਕੰਧ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸ ਪਾਈ ਕਿ ਮੇਰੇ ਭਰਾ ਦੇ ਹੱਥ ਨੰਗੀਆਂ ਤੀਵੀਆਂ ਦੀਆਂ ਫੋਟੋਆਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਇੱਕ ਰਸਾਲਾ ਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਹੜਾ ਫੇਰ ਉਸ ਆਪਣੇ ਪਲੰਘ ਹੇਠ ਲੁਕਾਅ ਲਿਆ। ਕੰਧ ਨੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਝੂਠ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬੋਲਿਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਨੂੰ ਪਲੰਘ ਹੇਠੋਂ ਉਹ ਰਸਾਲਾ ਲੱਭ ਪਿਆ, ਤੇ ਮੈਂ ਇਹ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਵੇਖਿਆ ਸੀ। ਫੇਰ ਕੰਧ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਜੋ ਮੈਂ ਵੇਖਿਆ, ਉਸ ਬਾਰੇ ਮੇਰਾ ਕੀ ਖ਼ਿਆਲ ਸੀ, ਤੇ ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੇਰੇ ਭਰਾ ਨੇ ਉਹ ਰਸਾਲਾ ਪੈਸੇ ਦੇ ਕੇ ਲਿਆ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਕੁਝ ਵੇਖਣ ਲਈ ਪੈਸੇ ਦਿੱਤੇ ਸਨ ਜੋ ਮੈਂ ਮੁਫ਼ਤ ਹੀ ਵੇਖ ਲੈਂਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਜਦੋਂ ਆਪਣੀ ਅੰਮੀ ਨਾਲ ਸੂਕ (ਅਰਬੀ ਬਜ਼ਾਰ) ਵਿਚ ਹਮਾਮ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ। ਫੇਰ ਮੈਂ ਰਸਾਲੇ ਵਿਚਲੀਆਂ ਫੋਟੋਆਂ ਆਪਣੀ ਬਿੱਲੀ ਨੂੰ ਵਿਖਾਈਆਂ, ਤੇ ਉਸ ਉਬਾਸੀ ਲੈਂਦੀ ਨੇ ਕਿਹਾ: ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਇਹਦੇ ਨਾਲੋਂ ਖਾਣ ਨੂੰ ਕੁਝ ਬੋਟੀਆਂ ਮਿਲ ਜਾਣ ਤਾਂ ਚੰਗਾ।

ਮੈਂ ਕਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਮਰਦਾਂ ਤੇ ਜ਼ਨਾਨੀਆਂ ਵਿਚ ਕੀ ਫ਼ਰਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਇਸ ਬਾਰੇ ਸੋਚਿਆ, ਫੇਰ ਮੈਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ: 'ਜ਼ਨਾਨੀਆਂ ਕਾਵਾਂ ਤੋਂ ਡਰ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਮਰਦ ਨਹੀਂ ਡਰਦੇ।'

ਮੈਂ ਉਹ ਰਸਾਲਾ ਮੁੜ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਦੇ ਪਲੰਘ ਹੇਠ ਨਾ ਰੱਖਿਆ। ਆਪਣੇ ਪਲੰਘ ਹੇਠਾਂ ਲੁਕੋਅ ਲਿਆ। ਕਿੰਨੇ ਦਿਨ ਮੇਰਾ ਭਰਾ ਮੇਰੀ ਅੰਮੀ ਵੱਲ ਵੇਖੀ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਸ਼ਰਮਸਾਰ ਤੇ ਹੈਰਾਨ ਜਿਹਾ। ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਹੁਕਮ ਮੰਨਦਾ ਰਿਹਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਪਲੰਘ ਹੇਠੋਂ ਉਹ ਰਸਾਲਾ ਲੱਭਾ ਸੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਇਹ ਓਥੋਂ ਚੁੱਕ ਲਿਆ।

ਸੀਰੀਆ ਤੋਂ ਜ਼ਕਰੀਆ ਤਾਮੇਰ (ਜਨਮ 1931, ਡਮਾਸਕਸ) ਅਰਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਗਹਿਣਾ ਹਨ। ਬਹੁਤ ਨਿੱਕੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਲਿਖਣ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਸਾਨੀ ਨਹੀਂ। ਤਨਜ਼ੀਆ, ਖੁਆਬਾਂ ਨਾਲ ਅਸਲੀਅਤ ਨੂੰ ਰਲਾਉਂਦੀ ਅਤੇ ਪੀਡੀ ਸ਼ੈਲੀ ਹੈ। ਸਮਾਜਕ ਰੋਕਾਂ, ਪਿਤਾਸ਼ਾਹੀ ਅਤੇ ਸਿਆਸੀ ਹਕੂਮਤੀਪੁਣੇ ਨੂੰ ਸਖ਼ਤ ਨਾ-ਮਨਜ਼ੂਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਅਨੁਵਾਦ ਹੋਇਆ ਹੈ। 2015 ਵਿਚ "ਮਹਿਮੂਦ ਦਰਵੇਸ਼ ਅਵਾਰਡ ਫ਼ਾਰ ਫ਼ੀਡਮ ਐਂਡ ਕ੍ਰੀਏਟਿਵਿਟੀ" ਮਿਲਿਆ। 13 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਸਕੂਲੋਂ ਹਟ, ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਖ਼ਾਤਿਰ ਲੋਹਾਰ ਦਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਫਿਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਇਆ। 1957 ਵਿਚ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਏਨੀ ਸਫ਼ਲ ਹੋਈ ਸੀ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਸਾਹਿਤਕ, ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਅਤੇ ਨਾਟਕ ਵਿਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਅਹੁਦੇਦਾਰ ਬਣੇ। ਫਿਰ ਇੱਕ ਕਿਤਾਬ ਲਿਖਣ ਕਰਕੇ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਰਸਾਲੇ ਦੇ ਸੰਪਾਦਕ ਹੋਣ ਵੱਲੋਂ ਅਸਤੀਫ਼ਾ ਦੇਣਾ ਪਿਆ। ਲੰਡਨ ਵਿਚ ਵੱਸ ਕੇ, ਸੀਰੀਆਈ ਇਨਕਲਾਬ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਫ਼ੇਸਬੁੱਕ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸਫ਼ੇ- "ਅਲ ਮਿਹਮਾਜ਼" ਵਿਚ ਲਿਖਤਾਂ ਦਿੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। 11 ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਛਪੇ ਹਨ, ਦੋ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਤਨਜ਼ੀਆ ਲੇਖਾਂ ਦੇ ਅਤੇ ਕਈ ਕਿਤਾਬਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਕੂਮਤੀਪੁਣੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਰਾਜੇ ਅੱਸਾਦ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਲਿਖਦੇ ਰਹੇ।

ਪੰਜ ਕਹਾਣੀਆਂ

ਮੇਰੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਰਸਾਲਾ ਓਦੋਂ ਤੱਕ ਨਾ ਮਿਲਿਆ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਸ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਉਹ ਨੀਲੀ ਗੋਦ ਨਾ ਦਿੱਤੀ ਜਿਸਨੂੰ ਮੈਂ ਬੜੇ ਚਿਰ ਤੋਂ ਰੀਝਦਾ ਸੀ।

ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਅੰਮੀ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਗੁਆਂਢਣਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਿਆਂ ਵੇਖਿਆ, ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਗਿਆ ਤੇ ਆਪਣੀ ਅੰਮੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਆਂਢਣਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਮਰਦ ਤੇ ਜਨਾਨੀ ਵਿਚ ਕੀ ਫ਼ਰਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਆਂਢਣਾਂ ਹੱਸ ਪਈਆਂ, ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇੱਕ ਨੇ ਕਿਹਾ: 'ਮਾਸ਼ਾਅੱਲਾ! ਹੁਣ ਤਾਂ ਇਸਦਾ ਇਹਸੀ ਪੁੱਛਣਾ ਰਹਿ ਗਿਆ ਕਿ ਲਾੜਾ ਵਿਆਹ ਵਾਲੀ ਰਾਤ ਕੀ ਕਰਦਾ ਹੈ!'

ਗੁਆਂਢਣਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਹੱਸੀਆਂ, ਤੇ ਮੇਰੀ ਅੰਮੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਚੁੱਪ ਰਹਿਣ ਤੇ ਵੱਡਿਆਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿੱਚ ਟੰਗ ਨਾ ਅੜਾਉਣ ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਗੋਦ ਨਾਲ ਖੇਡਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ। ਮੈਨੂੰ ਗੁੱਸਾ ਚੜ੍ਹਿਆ, ਤੇ ਮੈਂ ਗੋਦ ਜਿੰਨੀ ਉੱਚੀ ਤੇ ਜਿੰਨੀ ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਸੁੱਟ ਸਕਦਾ ਸੀ ਸੁੱਟੀ। ਗੋਦ ਉੱਤੇ ਨੂੰ ਉੱਡਦੀ ਗਈ ਤੇ ਮੁੜ ਥੱਲੇ ਨਾ ਆਈ। ਮੈਨੂੰ ਉਹ ਲੱਭੀ ਹੀ ਨਾ, ਭਾਵੇਂ ਮੈਂ ਗੁਆਂਢ ਦੇ ਸਾਰੇ ਘਰਾਂ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਖੜਕਾਏ।

ਫੇਰ, ਮੈਨੂੰ ਪੱਕਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਉਹ ਕਾਂ, ਜਿਸ ਨੇ ਓਦੋਂ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਦਾ ਕੋਈ ਹੁੰਗਾਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਭਰਿਆ, ਗੋਦ ਲੈ ਗਿਆ ਹੋਏਗਾ, ਉੱਪਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਉੱਡਦੀ ਨੂੰ, ਤੇ ਜਾ ਆਪਣੇ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਹੋਣੀ ਹੈ।

ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਦੱਸੀ ਤਾਂ ਉਹ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਹੱਸੀ, ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਕਹਿੰਦੀ, 'ਨਿੱਕੇ ਕਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਤਾਂ ਗੋਦ ਨਾਲ ਖੇਡਣ ਦਾ ਹੱਕ ਹੈ!'

ਪਰ ਮੈਂ ਉਸ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਤੇ ਮੈਂ ਕਾਵਾਂ ਨੂੰ ਰੋੜੇ ਮਾਰੀ ਗਿਆ, ਮਾਰੀ ਗਿਆ, ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੇਨਾ ਵੱਟ ਚਾੜ੍ਹ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹ ਲੱਗੇ ਕਾਂ-ਕਾਂ, ਕਾਂ-ਕਾਂ ਕਰਨ।

ਫਸਾਅ ਲਿਆ

ਮੇਰਾ ਭਰਾ ਮਹਿਮਾਨ-ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਜਾਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਉਸ ਝੱਟ ਹੀ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਬੰਦ ਕਰ ਕੁੰਡੀ ਲਾ ਲਈ। ਫੇਰ ਮੈਂ ਖਿੜਕੀ ਵਿਚੋਂ ਵੇਖਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਉਸ ਭੱਜ ਕੇ ਆ ਕੇ ਪਰਦਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਮੈਂ ਚਾਬੀ ਵਾਲੀ ਮੋਰੀ ਵਿਚੋਂ ਨੀਝ ਲਾ ਕੇ ਵੇਖਣ ਲਈ ਦੌੜਿਆ ਪਰ ਮੇਰੇ ਭਰਾ ਨੇ ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਫੁਕ ਮਾਰ ਕੇ ਨਸਵਾਰ ਦਾ ਚੂਰਾ ਉੜਾਅ ਮੇਰੇ ਮੂੰਹ ਉੱਤੇ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਮੈਂ ਨਿੱਛਾਂ ਮਾਰੀ ਜਾਵਾਂ, ਮਾਰੀ ਜਾਵਾਂ, ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਮੇਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਉੱਤੇ ਅੱਥਰੂਆਂ ਦੀਆਂ ਗਰੁੱਲਾਂ ਪੈ ਗਈਆਂ।

ਮੇਰੀ ਅੰਮੀ ਨੇ, ਰਸੋਈ ਵਿਚ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਚੀਰਦੀ ਨੇ, ਮੈਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਕੀ ਹੋ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਮੇਰੇ ਭਰਾ ਨੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਕੀ ਕੀ ਕੀਤਾ, ਤੇ ਉਹ ਹੱਸਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਫੇਰ ਉਸ ਮੈਨੂੰ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਜਾਨਣਾ ਚਾਹੁਣ ਲਈ ਏਨਾ ਕਾਹਲਾ ਹੋਣਾ ਛੱਡ ਤੇ ਹਰ ਉਸ ਚੀਜ਼ ਵਿਚ ਲੱਤ ਨਾ ਅੜਾਇਆ ਕਰ ਜਿਸ ਨਾਲ ਤੇਰਾ ਕੋਈ ਵਾਸਤਾ ਨਹੀਂ।

ਪਰ ਮੇਰੀ ਅੰਮੀ ਨੇ ਮੇਰੀ ਬਿੱਲੀ ਨਾ ਵੇਖੀ ਜਿਹੜੀ ਉਸ ਗੋਸ਼ਤ ਦੀ ਥਾਲੀ ਵੱਲ ਨੂੰ ਵਧੀ ਆ ਰਹੀ ਸੀ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਰਿੰਨ੍ਹਣਾ ਸੀ, ਤੇ ਉਹ ਸਾਰਾ ਹੀ ਉਹ ਚਟਮ ਕਰ ਗਈ।

ਜਦੋਂ ਮੇਰੀ ਅੰਮੀ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਚੀਰ ਹਟੀ, ਉਸ ਹੈਰਾਨ ਹੋਈ ਨੇ ਗੋਸ਼ਤ ਦੀ ਖਾਲੀ ਪਈ ਥਾਲੀ ਵੇਖੀ ਤੇ ਘਬਰਾਅ ਕੇ ਉੱਚੀ ਦੇਣੀ ਬੋਲ ਪਈ, "ਗੋਸ਼ਤ ਕਿੱਥੇ ਗਿਆ?"

ਮੈਂ ਕਿਹਾ: "ਬਿੱਲੀ ਨੇ ਖਾਧੈ।" ਉਸ ਕਿਹਾ: "ਪਰ ਤੂੰ ਉਸਨੂੰ ਰੋਕਿਆ ਕਿਉਂ ਨਾ, ਤੇ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਕਿਉਂ ਨਾ ਦੱਸਿਆ?"

ਮੈਂ ਕਿਹਾ: "ਮੈਂ ਤਾਂ ਓਸੇ ਗੱਲ ਵਿਚ ਹੀ ਦਖ਼ਲ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ ਜਿਸ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਵਾਸਤਾ ਹੋਏ, ਤੇ ਰਸੋਈ ਵਿਚ ਕੀ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ ਉਸ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਕੋਈ ਵਾਸਤਾ ਨਹੀਂ।"

ਮੇਰੀ ਅੰਮੀ ਨੇ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਗੋਸ਼ਤ ਹੀ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਰਿੰਨ੍ਹੀਆਂ, ਤੇ ਮੈਂ ਮੂੰਹ ਬਣਾਅ ਬਣਾਅ ਕੇ ਹੀ ਖਾਧੀਆਂ।

ਪਰ ਮੇਰੀ ਅੰਮੀ ਓਦੋਂ ਨਾ ਮੈਨੂੰ ਗੁੱਸੇ ਹੋਈ ਜਦੋਂ ਉਸ ਮੈਨੂੰ ਚੋਰੀ ਚੋਰੀ ਆਪਣੇ ਦਾਦੇ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਦਿਆਂ ਫੜ ਲਿਆ, ਜੋ ਮੇਰੀ ਦਾਦੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਵਸੀਅਤ ਬਾਰੇ ਦੱਸ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਉਸ ਵਿਚ ਕੀ ਕੀ ਹੈ; ਅੰਮੀ ਨੇ ਮੇਰੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਖੁਸਰ ਫੁਸਰ ਕਰਦੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਵਾਰ ਵਾਰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਕੀ ਕੀ ਸੁਣਿਆ ਹੈ।

ਤੁਹਫ਼ਾ ਜੋ ਅੱਗੇ ਪੈ ਗਿਆ

ਮੇਰੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਖੰਘੀ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੇਰੀ ਦਾਦੀ ਵੱਲੋਂ ਫੜਾਇਆ ਪਾਣੀ ਦਾ ਵੱਡਾ ਸਾਰਾ ਗਲਾਸ ਪੀਤਾ, ਫੇਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾਦੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੇਰੀ ਤਬੀਅਤ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤੇ ਹੁਣ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਵਸੀਅਤ ਬਣਾਅ ਹੀ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਕਿ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਬੇ-ਇਨਸਾਫ਼ੀ ਨਾ ਹੋ ਜਾਏ।

ਮੇਰੀ ਦਾਦੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ: "ਤੁਸੀਂ ਗ਼ਲਤ ਹੋ ਜੋ ਅਜਿਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੋਚ ਰਹੇ ਹੋ, ਸਾਡਾ ਇੱਕੋ ਤਾਂ ਪੁੱਤਰ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਵਿਚਾਰਾ ਸਾਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਰੱਖਣ ਵੱਲੋਂ ਕੋਈ ਕਸਰ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ।"

ਮੇਰੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ: "ਤੇ ਤੁਸੀਂ? ਮੈਂ ਚਲਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡਾ ਕੀ ਬਣੇਗਾ?"

ਦਾਦੀ ਨੇ ਜੁਆਬ ਦਿੱਤਾ, ਹੱਸ ਕੇ, "ਮੇਰੇ ਟੱਬਰ ਵਿਚ ਤਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਬਹੁਤਾ ਲੰਮਾ ਨਹੀਂ ਜਿਊਂਦਾ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮਰ ਜਾਣਾ ਹੈ, ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਿਸੇ ਦੀ

ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਪੈਣੀ।”
 ਫੇਰ ਮੇਰੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਨੇ ਵੇਖ ਲਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੈਨੂੰ ਕੋਲ ਸੱਦਿਆ, ਤੇ ਕਿਹਾ: “ਸੁਣ, ਪੋਤਰਿਆ, ਤੇਰੇ ਦਾਦੇ ਨੇ ਤੇਰਾ ਕਦੇ ਖਿਆਲ ਨਹੀਂ ਰੱਖਿਆ, ਤੇ ਉਹ ਤੈਨੂੰ ਇੱਕ ਚੰਗਾ ਕੀਮਤੀ ਤੁਹਫਾ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਚੰਗਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ।”
 ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, “ਮੈਨੂੰ ਕੁੱਤਾ ਲੈ ਦਿਓ।”
 ਮੇਰੀ ਦਾਦੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਤੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਕੁੱਤਿਆਂ ਨੂੰ ਬਿੱਲੀਆਂ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਨਫ਼ਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਬਿੱਲੀਆਂ ਨੂੰ ਕੁੱਤਿਆਂ ਨਾਲ, ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਜਦੋਂ ਦਾ ਚੇਤੇ ਹੈ ਓਦੋਂ ਤੋਂ ਹੀ ਇਹ ਵੇਖਦੀ ਆਈ ਹਾਂ।”
 ਤੇ ਮੇਰੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਕੁੱਤਾ ਤੇਰੀ ਬਿੱਲੀ ਨਾਲ ਲੜੇਗਾ, ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਨੋਂ ਵੀ ਮਾਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।”
 ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, “ਫੇਰ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਘੋੜਾ ਲੈ ਦਿਓ। ਮੈਨੂੰ ਘੋੜਿਆਂ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰ ਹੈ।”
 ਮੇਰੇ ਦਾਦੀ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ: “ਲੈ ਇਹ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਪਿਆਰ ਹੈ? ਤੂੰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਜੋ ਤੈਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਆਪਣੀ ਪਿੱਠ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹ ਲੈਣ ਦੇਵੇਗਾ?”
 ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ, “ਇਹ ਘੋੜਾ ਸੌਏਗਾ ਕਿੱਥੇ? ਤੇਰੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ? ਘੋੜੇ ਨੂੰ ਅਸਤਬਲ ਚਾਹੀਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।”
 ਮੈਂ ਦਾਦਾ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, “ਮੈਨੂੰ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਲੈ ਦਿਓ। ਉਹ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਰੱਖ ਲਵਾਂਗਾ, ਆਪਣੇ ਪਲੰਘ ਦੇ ਨਾਲ ਕਰਕੇ।”
 ਮੇਰੀ ਦਾਦੀ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ: “ਟੀਵੀ ਵੇਖਣ ਨਾਲ ਤੈਨੂੰ ਨੀਂਦ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਕਰਨੀ। ਤੂੰ ਅਜੇ ਛੋਟਾ ਹੀ ਹੈਂ, ਵਧਣ ਫੁੱਲਣ ਲਈ ਤੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਨੀਂਦ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।”
 ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ: “ਮੈਨੂੰ

ਸਾਈਕਲ ਲੈ ਦਿਓ।”
 ਮੇਰੀ ਦਾਦੀ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ: “ਨਾ ਬਈ ਨਾ! ਤੂੰ ਡਿੱਗ ਕੇ ਆਪਣੀ ਧੌਣ ਤੁੜਾਅ ਲੈਣੀ ਹੈ!”
 ਮੇਰੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ: “ਤੇਰੇ ਉੱਤੋਂ ਦੀ ਕਾਰ ਲੰਘ ਸਕਦੀ ਹੈ ਤੇ ਅਸੀਂ ਤੇਰੀ ਰੂਹ ਲਈ ਫ਼ਾਤਿਹਾ ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਹੋਵਾਂਗੇ।”
 ਮੈਂ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੀ, ਚੱਕਰਾਂ ਵਿਚ ਪਏ ਨੇ, ਤੇ ਮੇਰੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਨੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਵੇਖਦਿਆਂ ਮੈਨੂੰ ਕਿਹਾ, “ਤੇਰੇ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਤੁਹਫਾ ਕੰਘੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਵਾਲ ਕੰਘੀ ਕਰ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਕਰੇਂ। ਹਮੇਸ਼ਾ ਅੜਕਾਂ ਹੀ ਪਈਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ।”
 ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਵੱਲ ਤੱਕਿਆ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੁਣ ਕੋਈ ਵਾਲ ਨਹੀਂ ਸਨ ਰਹਿ ਗਏ, ਤੇ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, “ਕੰਘੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਖਰੀਦਾਂਗਾ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ, ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਜਾਓਗੇ!”
 ਮੇਰੀ ਦਾਦੀ ਦਾ ਹਾਸਾ ਨਿੱਕਲ ਗਿਆ, ਤੇ ਮੇਰੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਨੇ ਮੱਥੇ 'ਤੇ ਤਿਉੜੀ ਪਾ ਲਈ, ਜੋ ਕੋਈ ਚੰਗੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਕੁੱਤਾ ਨਾ ਮਿਲਿਆ ਜਿਸ ਮੈਨੂੰ ਤੰਗ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਰੇਕ ਜਣੇ ਨੂੰ ਭੌਂਕਣਾ ਸੀ, ਨਾ ਘੋੜਾ ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਮੈਂ ਚੜ੍ਹਦਾ ਤੇ ਅਸੀਂ ਰਲ ਕੇ ਪਾਰਕ ਵਿਚ ਸਰਪਟ ਦੌੜਦੇ, ਨਾ ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਜੋ ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਪਰਚਾਉਂਦਾ, ਨਾ ਸਾਈਕਲ ਜਿਸ ਨੂੰ ਵੇਖ ਆਂਢ ਗੁਆਂਢ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮੁੰਡੇ ਸੜ ਜਾਂਦੇ, ਨਾ ਮੇਰੇ ਵਾਲ ਵਾਹੁਣ ਲਈ ਕੰਘੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਹਮੇਸ਼ਾ ਅੜਕਾਂ ਪਈਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ।
ਗੁਲਾਬ ਕਿ ਗੰਦੇ?
 ਜਦੋਂ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਤੱਕਿਆ, ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸਿਗਰਟ ਰੱਖੀ ਸੀਸੇ ਸਾਹਮਣੇ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ

ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਇਹ ਮੇਰੇ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਧੂਹ ਲਿਆ, ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਬੁਰਾ ਭਲਾ ਕਹਿਣ ਵਾਲੇ ਸੁਰ ਵਿਚ ਕਿਹਾ: “ਆਪ ਸਿਗਰਟ ਜਿੱਡਾ ਹੈਂ ਤੂੰ ਤੇ ਤੂੰ ਇਹ ਪੀ ਰਿਹਾ ਹੈਂ? ਸਿਗਰਟ ਵੀ ਤੇਰੇ ਤੋਂ ਲੰਮਾ ਹੈ।”
 ਮੈਂ ਕਿਹਾ: “ਵੇਖੋ ਤਾਂ ਸਹੀ ਮੈਨੂੰ! ਮੈਂ ਸਿਗਰਟ ਨਾਲੋਂ ਕਿੰਨਾ ਹੀ ਵੱਡਾ ਹਾਂ!”
 ਉਹ ਕਹਿੰਦੀ, “ਕਿਸ ਨੇ ਤੈਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਇਹ ਸਿਗਰਟ? ਝੂਠ ਨਾ ਬੋਲੀ!”
 ਮੈਂ ਕਿਹਾ: “ਮੈਂ ਪਾਪਾ ਦੀ ਡੱਬੀ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢੀ ਹੈ।”
 ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ: “ਤੂੰ ਇੱਕੋ ਕੱਢੀ ਹੈ?”
 ਮੈਂ ਕਿਹਾ: “ਇੱਕੋ ਹੀ।”
 ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ: “ਝੂਠ ਨਾ ਬੋਲ!”
 ਮੈਂ ਕਿਹਾ: “ਝੂਠ ਨਹੀਂ ਬੋਲ ਰਿਹਾ। ਮੈਨੂੰ ਫੋਲ ਲਓ।”
 ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ: “ਤੇ ਕਦੋਂ ਕੱਢੀ ਸੀ ਤੂੰ ਇਹ?”
 ਮੈਂ ਕਿਹਾ: “ਕੱਲ੍ਹ ਰਾਤੀਂ, ਖਾਣੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ।”
 ਤੇ ਮੇਰੀ ਅੰਮੀ ਨੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਸਿਆਣੀ, ਨਰਮ ਅਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਗੱਲ ਕੀਤੀ, ਮੇਰਾ ਸਿਰ ਆਪਣੀ ਝੋਲੀ ਵਿਚ ਰੱਖ ਲਿਆ, ਅਤੇ ਮੈਂ ਸੌਂ ਗਿਆ।
 ਓਸ ਸ਼ਾਮ, ਜਦੋਂ ਮੇਰੇ ਅੱਬਾ ਕੰਮ ਤੋਂ ਘਰ ਆਏ ਤੇ ਅਸੀਂ ਰੋਜ਼ ਵਾਂਗ ਖਾਣਾ ਖਾਣ ਲਈ ਮੇਜ਼ ਦੁਆਲੇ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਸੀ, ਮੇਰੀ ਅੰਮੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਕੀ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਮੇਰਾ ਭਰਾ ਹੱਸਿਆ, ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਮੇਰੇ ਕੰਨ ਵਿਚ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਤਕੜੀ ਕੁੱਟ ਪੈਣੀ ਹੈ, ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਜਾਂ ਤਾਂ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਲੈ ਜਾਂ ਫੇਰ ਭੱਜ ਲੈ। ਮੈਂ ਡਰ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਅੱਬਾ ਵੱਲ ਵੇਖਿਆ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੇਰੇ ਵਾਲਾਂ ਵਿਚ ਹੱਥ ਫੇਰਿਆ ਤੇ ਮੇਰੀ ਅੰਮੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ: “ਇਹ ਨਿੱਕਾ ਬਾਂਦਰ ਤਾਂ ਪੱਕਾ ਆਪਣੇ ਪਿਓ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਨਿੱਕਲਿਆ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਸਿਗਰਟ ਪੀਤੀ ਸੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਹਦੇ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਛੋਟਾ ਸੀ।

ਪੰਜ ਕਹਾਣੀਆਂ

ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਗੁੱਸਾ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ ਤੇ ਉਹ ਚੀਖ ਕੇ ਬੋਲੀ: “ਇਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਿਓ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੂੰ? ਇਸ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜ ਦੇਣਾ ਹੈ, ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਾਲਣ ਉੱਤੇ ਕੀਤੀ ਮੇਰੀ ਸਾਰੀ ਮਿਹਨਤ ਉੱਤੇ ਪਾਣੀ ਫੇਰ ਦੇਣਾ ਹੈ।”

ਮੇਰੇ ਅੱਬਾ ਨੇ ਬੜੇ ਜੋਸ਼ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਖਾਣਾ ਖਾਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਮੇਰੀ ਅੰਮੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ: “ਪਿਆਰੀਏ! ਏਨੀ ਫ਼ਜ਼ੂਲ ਜਿਹੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਏਨਾ ਨਾਟਕੀ ਨਾ ਬਣਾਅ! ਨਿੱਕਾ ਗੁਲਾਬ ਵੱਡਾ ਹੋ ਕੇ ਵੱਡਾ ਗੁਲਾਬ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਨਿੱਕਾ ਗੰਢਾ ਵੱਡਾ ਹੋ ਕੇ ਨਿੱਕਾ ਗੰਢਾ। ਗੰਢੇ ਨੇ ਗੁਲਾਬ ਨਹੀਂ ਬਣ ਜਾਣਾ, ਨਾ ਗੁਲਾਬ ਨੇ ਗੰਢਾ।”

ਮੇਰੀ ਅੰਮੀ ਦਾ ਮੂੰਹ ਬਹੁਤ ਲਾਲ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੇਰੇ ਅੱਬੂ ਨੂੰ ਧਮਕੀ ਦੇਣ ਵਾਂਗੂੰ ਕਿਹਾ: “ਜੇ ਤੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਬੰਦ ਨਾ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਚੀਕਾਂ ਮਾਰਦੀ ਨੇ ਨੰਗੇ ਪੈਰੀਂ ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਭੱਜ ਪੈਣਾ ਹੈ।”

ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਅੰਮੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ: “ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਚੀਕਾਂ ਮਾਰੋਗੇ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਮੁਹੱਲਾ ਸੋਚੇਗਾ ਕਿ ਸਾਡੇ ਘਰ ਕੋਈ ਮਰ ਗਿਆ ਹੈ।”

ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ: “ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦਿਆਂਗੀ ਕਿ ਤੂੰ ਮਰ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਮੇਰਾ ਤੇਰੇ ਤੋਂ ਖਹਿੜਾ ਛੁੱਟਾ!”

ਮੈਂ ਕਿਹਾ: “ਤੇ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਨੰਗੇ ਪੈਰੀਂ ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਤੁਰੇ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਜਖ਼ਮ ਹੋ ਜਾਣਗੇ।”

ਮੇਰੀ ਅੰਮੀ ਨੇ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਮੈਨੂੰ ਕਿਹਾ: “ਚੁੱਪ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ!”

ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਅੱਬੂ ਵੱਲ ਵੇਖਿਆ, ਡੋਰ ਡੋਰ, ਤੇ ਕੁਝ ਕਹਿਣ ਹੀ ਵਾਲਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ: “ਤੂੰ ਬੋਲਾ ਹੈ? ਸੁਣਿਆ ਨਹੀਂ ਤੇਰੀ ਅੰਮੀ ਨੇ ਕੀ ਕਿਹਾ ਹੈ? ਚੁੱਪ ਕਰ ਅਤੇ ਖਾ!”

ਮੈਂ ਸਾਰੀ ਸ਼ਾਮ ਇੱਕ ਸ਼ਬਦ ਨਾ ਬੋਲਿਆ, ਤੇ ਜਦੋਂ ਮੈਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕੁਝ

ਪੁੱਛਿਆ ਵੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਜੁਆਬ ਨਾ ਦਿੱਤਾ। ਮੈਂ ਚੁੱਪ ਹੀ ਰਿਹਾ, ਗੂਗਾ ਬਣਿਆ ਰਿਹਾ, ਤੇ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਵੀ ਮੈਂ ਚੁੱਪ ਰਿਹਾ। ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਇੱਕ ਵੀ ਸ਼ਬਦ ਮੇਰੇ ਮੂੰਹੋਂ ਨਾ ਨਿੱਕਲਿਆ, ਤੇ ਮੇਰੇ ਮੂੰਹੋਂ ਕੋਈ ਸ਼ਬਦ ਕਢਾਉਣ ਦੀਆਂ ਮੇਰੀ ਅੰਮੀ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਬੇਕਾਰ ਗਈਆਂ। ਪਰ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਬਿੱਲੀ ਨੂੰ, ਕੰਧ ਨੂੰ, ਦੁੱਖਤਾਂ ਨੂੰ ਤੇ ਪੰਛੀਆਂ ਨੂੰ ਖ਼ਬਰਦਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਹੜਤਾਲ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਉਹ ਉਦਾਸ ਨਾ ਹੋਏ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੈਨੂੰ ਦੋਸ਼ ਨਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹੀ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਈ ਅਰਾਮ ਦਾ ਦਿਨ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਉਹ ਬੜੇ ਚਿਰ ਤੋਂ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਹੇ ਸੀ। ਤਾਂ ਏਸ ਲਈ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਗੁੱਸੇ ਹੋ ਗਿਆ, ਤੇ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਇਲਜ਼ਾਮ ਲਾਉਣ ਲੱਗਾ ਤੇ ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਬੋਲਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੇਇਜ਼ਤੀ ਕਰਨ ਲੱਗਾ।

ਮੇਰੀ ਅੰਮੀ ਭੱਜੀ ਆਈ ਤੇ ਉਸ ਮੈਨੂੰ ਕਿਹਾ: “ਕੀ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ? ਹੁਣ ਤੈਨੂੰ ਤੇਰੀ ਜੀਭ ਲੱਭ ਪਈ ਹੈ! ਤੂੰ ਕਿਸ ਦੀ ਬੇਇਜ਼ਤੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ? ਕਿੰਨੀ ਵਾਰ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬੇਇਜ਼ਤੀ ਨਾ ਕਰਿਆ ਕਰ?”

ਮੈਂ ਕਿਹਾ: “ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਬੇਇਜ਼ਤੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਰਿਹਾ, ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਬੇਇਜ਼ਤੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਕੱਲ੍ਹ ਰਾਤ ਤੁਹਾਨੂੰ ਗੁੱਸਾ ਚੜ੍ਹਾਇਆ।”

ਉਸ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਮੈਨੂੰ ਜੱਫੀ ਪਾਈ, ਫੇਰ ਤੁਰ ਗਈ ਤੇ ਇੱਕ ਨਿੱਕਾ ਕੈਮਰਾ ਲੈ ਕੇ ਪਰਤੀ।

ਉਸ ਕਿਹਾ ਕਿ ਪਿਛਲੀ ਵਾਰ ਆਏ ਸੀ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਨੇ ਮੇਰੀ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਫੋਟੋ ਮੰਗੀ ਸੀ। ਉਸ ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਚੰਗੀ ਧੁੱਪ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਕੈਮਰੇ ਅੱਗੇ ਖਲ੍ਹਾਰਿਆ, ਮੇਰੇ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇੱਕ ਸਿਗਰਟ ਰੱਖ ਦਿੱਤੀ।

ਉਸ ਮੇਰੇ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੋਨੇ ਵਿਚੋਂ

ਲਟਕਦੀ ਸਿਗਰਟ ਵਾਲੀ ਫੋਟੋ ਖਿੱਚੀ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਕੁਝ ਹੱਸ ਕੇ, “ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਨੂੰ ਜਾਣਦੀ ਹਾਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਫੋਟੋ ਪਸੰਦ ਆਏਗੀ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਉਹ ਹੱਸਣਗੇ।”

ਫੇਰ ਮੇਰੀ ਅੰਮੀ ਨੇ ਮੇਰੀ ਇੱਕ ਹੋਰ ਫੋਟੋ ਲਈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਅੱਬੂ ਦਾ ਖੰਜਰ ਫੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਸੱਜਾ ਹੱਥ ਉੱਚਾ ਚੁੱਕਿਆ ਹੋਇਆ ਜਿਵੇਂ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਲੱਗਾ ਹੋਵਾਂ।

ਪਰ ਮੇਰੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਨੂੰ ਉਹ ਦੋਏ ਫੋਟੋਆਂ ਕਦੇ ਨਾ ਮਿਲੀਆਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੇਰੀ ਅੰਮੀ ਨੂੰ ਕੈਮਰਾ ਫੋਕਸ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਂਦਾ- ਪਹਿਲੀ ਫੋਟੋ ਵਿਚ, ਮੇਰੇ ਸਰੀਰ ਦਾ ਕੋਈ ਸਿਰ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਤੇ ਦੂਜੀ ਵਿਚ ਮੇਰੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਫੜਿਆ ਅੱਧੇ ਚੰਨ ਵਰਗਾ ਖੰਜਰ ਸੀ।

ਚਿੱਕਾਰਾ-ਖਾਣੇ

ਸਕੂਲ ਦੇ ਇਮਤਿਹਾਨਾਂ ਵਾਲੇ ਹਫ਼ਤੇ ਵਿਚ, ਮੇਰੇ ਭਰਾ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਆਕੜ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ, ਤੇ ਬੀਬਾ-ਸਾਊ, ਸੰਗਾਊ ਤੇ ਡਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ ਮੈਨੂੰ ਵਾਅਦਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਜੇ ਉਹ ਇਮਤਿਹਾਨਾਂ ਵਿਚ ਪਾਸ ਹੋ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਚਿੱਕਾਰਾ ਹਿਰਨਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਚੰਗੀਨ ਤਸਵੀਰਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਕਿਤਾਬ ਦੇਵੇਗਾ।

ਮੈਂ ਕਿਹਾ: ਤੂੰ ਪਾਸ ਹੋ ਜਾਏਂਗਾ, ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਉਹ ਕਿਤਾਬ ਦੇਣੀ ਭੁੱਲ ਜਾਏਂਗਾ।”

ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਸਹੁੰ ਖਾਧੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣਾ ਵਾਅਦਾ ਨਿਭਾਏਗਾ।

ਮੇਰੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਉਦੋਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਚਿੱਕਾਰੇ ਕਿੰਨੇ ਪਿਆਰੇ ਲੱਗਦੇ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਬਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਇੱਕ ਚਿੱਕਾਰਾ ਵੇਖਿਆ ਸੀ, ਜਿਉਂਦੇ ਕੁੱਕੜ ਵੇਚਣ ਵਾਲੀ ਦੁਕਾਨ ਦੇ ਬੂਹੇ ਨਾਲ ਬੱਝਾ।

ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਹਿਰਨੀ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਿਆ, ਤੇ ਉਸ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਚਿੰਕਾਰਾ ਹਿਰਨੀ, ਓਥੇ ਵਿਕਣ ਆਈ ਹੈ।

ਮੈਂ ਕਿਹਾ: “ਤੇ ਜਿਹੜਾ ਉਸ ਨੂੰ ਖਰੀਦੇਗਾ ਉਹ ਉਸਦਾ ਕੀ ਕਰੇਗਾ?”

ਮੇਰੀ ਅੰਮੀ ਕਹਿੰਦੀ, “ਉਹ ਉਸ ਦਾ ਗਲ ਵੱਢ, ਉਸਦੀ ਖੱਲ ਲਾਹੇਗਾ, ਤੇ ਖਾਣ ਲਈ ਗੋਸ਼ਤ ਤਿਆਰ ਕਰੇਗਾ।”

ਦੁਕਾਨ ਦੇ ਬੂਹੇ ਅੱਗੇ ਖੜ੍ਹੀ ਉਹ ਚਿੰਕਾਰਾ ਹਿਰਨੀ ਬਹੁਤ ਸੁਹਣੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਏਨਾ ਸ਼ਾਂਤ ਜੀਵ ਪਹਿਲਾਂ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇਖਿਆ: ਉਹ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਹਿੱਲਦੀ, ਉਦਾਸ ਉਦਾਸ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਵੇਖਦੀ ਪਈ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਕੀ ਕੀ ਸੀ।

ਉਸ ਨੇ ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਮੱਲ ਲਿਆ ਤੇ ਫੇਰ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਕਦੇ ਨਾ ਗਈ। ਘਰ ਵਿਚ, ਇਹ ਮੇਰੀ ਆਦਤ ਬਣ ਗਈ ਹੋਈ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਵੇਖੀ ਜਾਂਦਾ ਵੇਖੀ ਜਾਂਦਾ, ਤੇ ਜਦੋਂ ਵੀ ਉਹ ਹੱਸਦਾ ਤੇ ਚੰਗੀ ਰਊਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ, ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਚਿੰਕਾਰਿਆਂ ਬਾਰੇ ਸੁਆਲ ਪੁੱਛਦਾ। ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਤੇ ਮੈਂ ਉਸਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਪੂਰੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਤੇ ਆਦਰ ਨਾਲ ਸੁਣਦਾ, ਇਓਂ ਜਿਵੇਂ ਮਸਜਿਦ ਵਿਚ ਹੋਵਾਂ।

“ਚਿੰਕਾਰੇ ਰੇਗਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ....ਚਿੰਕਾਰੇ ਸਿਰਫ਼ ਬੂਟੇ ਖਾਂਦੇ ਹਨ...ਚਿੰਕਾਰਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦਾ...ਚਿੰਕਾਰੇ ਸਕੂਲ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ...ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੋਈ ਚਿੰਕਾਰਾ ਕਾਰ ਵਿਚ ਘੁੰਮਦਾ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦਾ....ਚਿੰਕਾਰਾ ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਜਿਊਂਦਾ ਹੈ ਆਪਣੇ ਚਾਰੇ ਪੈਰਾਂ ‘ਤੇ ਹੀ ਤੁਰਦਾ ਹੈ...”

ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ: ਲੋਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ?”

ਮੇਰੇ ਭਰਾ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਕਿਹਾ, “ਚਿੰਕਾਰੇ ਤਕੜੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਇਨਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਹਰਾਅ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਰਾਜ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਈ ਹਥਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਤਾਂ ਏਸ ਲਈ ਉਹ ਇਨਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਦੇ ਸਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਚ ਨਿਕਲਣ ਲਈ ਤੇਜ਼ ਤੇਜ਼ ਭੱਜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ. ਤੇ ਉਹ ਹਵਾ ਵਾਂਗ ਤੇਜ਼ ਭੱਜ ਸਕਦੇ ਹਨ।”

ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ: “ਹਵਾ ਭੱਜ ਲੈਂਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ?”
ਮੇਰੇ ਭਰਾ ਨੇ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਕਿਹਾ “ਜੇ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਮੁਰਖਾਨਾ ਸੁਆਲ ਪੁੱਛੀ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਹੋਰ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦੱਸਣਾ।”

ਪਰ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਤਰਲਾ ਕੀਤਾ: “ਦੱਸੀ ਜਾ, ਦੱਸੀ ਜਾ। ਮੈਂ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਹਾਂਗਾ।”

ਮੇਰਾ ਭਰਾ ਮੈਨੂੰ ਚਿੰਕਾਰਿਆਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸੀ ਗਿਆ।
“ਚਿੰਕਾਰੇ ਏਨੀ ਤੇਜ਼ ਭੱਜਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਨਸਾਨਾਂ ਤੋਂ ਬਚ ਜਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਲੋਕਾਂ ਕਾਰ ਦੀ ਕਾਢ ਕੱਢ ਲਈ ਜੇ ਚਿੰਕਾਰੇ ਨਾਲੋਂ ਤੇਜ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਹੁਣ ਉਹ ਬੜੀ ਸੌਖ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫੜ ਸਕਦੇ ਹਨ।”

ਮੈਂ ਘੂਰੀ ਵੱਟੀ ਤੇ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ: “ਤੇ ਕਿਸ ਨੇ ਕੱਢੀ ਸੀ ਕਾਰ ਦੀ ਕਾਢ?”
ਮੇਰਾ ਭਰਾ ਨੇ ਹੱਸ ਕੇ ਜੁਆਬ ਦਿੱਤਾ: “ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਰੱਬ ਦਾ ਸੁਕਰ ਹੈ, ਕਾਰ ਦੀ ਕਾਢ ਮੈਂ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਕੱਢੀ, ਨਾ ਹੀ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ ਜਾਂ ਟੈਂਕ ਦੀ।”

ਜਿਸ ਦਿਨ ਇਮਤਿਹਾਨਾਂ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਦੱਸੇ ਗਏ, ਮੇਰਾ ਭਰਾ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਛਾਲਾਂ ਮਾਰਦਾ ਸਕੂਲੋਂ ਘਰ ਆਇਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਆਪਣਾ ਨਾਂ ਬਹੁਤ ਚੰਗੇ ਨੰਬਰਾਂ ਨਾਲ ਪਾਸ ਹੋਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਵਿਚ ਵੇਖ ਲਿਆ ਸੀ।

ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਕਿਹਾ: “ਤੇ ਕਿੱਥੇ ਹੈ ਉਹ ਕਿਤਾਬ ਜਿਸਦਾ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਵਾਅਦਾ ਕੀਤਾ ਸੀ?”

“ਕਿਹੜੀ ਕਿਤਾਬ?” ਮੇਰਾ ਭਰਾ ਕਹਿੰਦਾ।

ਮੈਂ ਕਿਹਾ: “ਚਿੰਕਾਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਵਾਲੀ ਕਿਤਾਬ।”

ਮੇਰਾ ਭਰਾ ਕਹਿੰਦਾ: “ਉਹ ਕੱਲ੍ਹ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਖਰੀਦ ਕੇ ਲਿਆ ਦਿਆਂਗਾ।”

ਮੈਂ ਕਿਹਾ: “ਤੂੰ ਉਹ ਅੱਜ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਖਰੀਦਦਾ?”

ਮੇਰਾ ਭਰਾ ਕਹਿੰਦਾ, ਹੱਸ ਕੇ: “ਇੱਕ ਤਾਂ ਮੰਗਤਾ, ਉੱਤੇ ਸ਼ਰਤਾਂ ਵੀ ਲਾਉਂਦਾ!”

ਮੇਰੇ ਭਰਾ ਨੇ ਆਪਣਾ ਵਾਅਦਾ ਨਿਭਾਇਆ, ਪਰ ਉਸ ਮੈਨੂੰ ਕਿਤਾਬ ਨਾ ਖਰੀਦ ਕੇ ਲਿਆ ਕੇ ਦਿੱਤੀ, ਪੱਕੀ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਇੱਕ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਚਿੰਕਾਰਾ ਲਿਆ ਦਿੱਤਾ। ਕਹਿੰਦਾ ਕਿ ਚਿੰਕਾਰੇ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਗਾਇਬ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਗੁੱਸਾ ਨਾ ਚੜ੍ਹਿਆ। ਮੈਂ ਖੁਸ਼ ਸੀ ਕਿ ਚਲੋ, ਚਿੰਕਾਰਿਆਂ ਦੇ ਮਿੱਤਰ ਵੀ ਹਨ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਨਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮੈਨੂੰ ਚਿੰਕਾਰੇ ਦਾ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਬੁੱਤ ਪਸੰਦ ਸੀ, ਤੇ ਉਸ ਕੋਲ ਰੋਜ਼ ਕਈ ਕਈ ਘੰਟੇ ਬੈਠਣ ਦੀ ਮੇਰੀ ਆਦਤ ਬਣ ਗਈ। ਮੈਂ ਉਸ ਵੱਲ ਵੇਖਦਾ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਈ ਸੁਆਲ ਪੁੱਛਦਾ, ਪਰ ਉਸ ਮੈਨੂੰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੇ ਜੁਆਬ, ਜਿਵੇਂ ਬੋਲਾ ਹੋਵੇ।

ਪਰ ਇੱਕ ਦਿਨ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਗੋਂਦ ਨਾਲ ਖੇਡ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਗੋਂਦ ਉਸ ਪੱਕੀ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਚਿੰਕਾਰੇ ਦੇ ਜਾ ਵੱਜੀ ਤੇ ਉਹ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਡਿੱਗ ਪਿਆ। ਉਸ ਦੇ ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਟੋਟੇ ਹੋ ਗਏ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਕਾਰ ਉਸਦੇ ਉੱਤੇ ਦੀ ਲੰਘ ਗਈ ਹੋਵੇ।

ਮੈਂ ਏਨਾ ਉਦਾਸ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰੇ ਭਰਾ ਨੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਵਾਅਦਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਜਿਊਂਦਾ ਚਿੰਕਾਰਾ ਲਿਆ

ਕੇ ਦੇਵੇਗਾ।

ਮੇਰੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਤੇ ਦਾਦੀ ਜੀ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਦੁਪਹਿਰ ਦੇ ਖਾਣੇ 'ਤੇ ਸੌਂਦਿਆ।

ਅਸੀਂ ਚੌਲ, ਗੋਸ਼ਤ ਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਖਾ ਰਹੇ ਸੀ, ਮੇਰੇ ਅੱਝੂ, ਮੇਰੀ ਅੰਮੀ ਤੇ ਮੇਰੇ ਭਰਾ ਨੇ ਮੇਰੀ ਦਾਦੀ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਕੁਝ ਕਿੰਨਾ ਵਧੀਆ ਰਿੰਨਿਆ-ਪਕਾਇਆ ਸੀ, ਤੇ ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਗੋਸ਼ਤ ਬਹੁਤ ਸੁਆਦ ਹੈ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਏਨਾ ਚੰਗਾ ਖਾਧਾ।

ਮੇਰੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਹੱਸੇ ਤੇ ਕਹਿੰਦੇ ਕਿ ਚਿੰਕਾਰੇ ਲਈ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਦਾਦੀ ਤਾਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਭਰਾਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਚੌੜੀਆਂ ਟੱਡੀਆਂ ਗਈਆਂ ਤੇ ਉਸ ਬੇਅਰਾਮੀ ਜਿਹੀ ਨਾਲ ਟਿਕਟਿਕੀ ਲਾ ਕੇ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਵੇਖਿਆ, ਪਰ ਮੈਂ ਇਓਂ ਵਿਖਾਇਆ ਜਿਵੇਂ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਹੋਏ ਤੇ ਖਾਈ ਗਿਆ, ਖਾਈ ਗਿਆ ਜਿਵੇਂ ਮੈਂ ਸੁਣਿਆ ਹੀ ਨਾ ਹੋਏ।

“ਦ ਹੈਂਜ਼ਹੋਗ” ਵਿਚ ਫੁਪੇ ਮੈਰਿਲਿਨ ਹੈਕ ਦੇ ਅਰਬੀ ਤੋਂ ਅੰਗ੍ਰੇਜੀ ਅਨੁਵਾਦ -ਤੋਂ ਅਨੁਵਾਦਤ।

ਉਹ ਅਜੀਬ ਕੈਦੀ / ਜ਼ਕਰੀਆ ਤਾਮੇਰ

ਬੁੱਢੇ ਹੋਏ ਕੈਦੀ ਨੂੰ ਜੇਲ੍ਹੋਂ ਬਾਹਰ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਉਹ ਜੇਲ੍ਹ 'ਚ ਇੱਕ ਅਰਸਾ ਗੁਜ਼ਾਰ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਤਾ ਕਿ ਉਹ ਕਿੰਨੇ ਚਿਰ ਤੋਂ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ ਕਾਹਲੀ ਕਾਹਲੀ ਬਾਹਰ ਨਿੱਕਲਿਆ। ਉਸਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਵੀ ਉਡੀਕ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਘਰਵਾਲੀ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਤਲਾਕ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਤੇ ਹੁਣ ਉਹ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੀ ਘਰਵਾਲੀ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਆਪਣੀ ਔਲਾਦ ਉਸਨੂੰ ਸਿਆਣਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਮਰ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਭਰਾਵਾਂ ਨਾਲ ਉਸਦੇ ਸੰਬੰਧ ਚੰਗੇ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਉਹ ਇਕੱਲਾ ਸੜਕੋ-ਸੜਕੀ ਚੱਲ ਪਿਆ। ਉਹ ਖੁਸ਼ ਵੀ ਸੀ ਤੇ ਉਦਾਸ ਵੀ, ਨਾਲ ਦੀ ਨਾਲ। ਉਸ ਵੇਖਿਆ, ਬਾਹਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਬੜੀ ਬਦਲ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਇਹ ਉਹ ਦੁਨੀਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਿਸਨੂੰ ਉਹ ਜਾਣਦਾ ਸੀ।

ਕੈਦੀ ਨੇ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਬਾਹਰ, ਦਰਖਤ ਦੌੜ ਰਹੇ ਹਨ। ਏਨੇ ਡਰੇ ਹੋਏ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਫਤਾਰ ਸੁਤਰਮੁਰਗ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਤੇਜ਼ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਹੈਰਾਨੀ ਨਾ ਹੋਈ ਤੇ ਉਸ ਸੋਚਿਆ, ਖਬਰੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਰਖਤਾਂ ਦਾ ਮਿੱਟੀ ਨਾਲ ਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤਾ ਢਿੱਲਾ ਪੈ ਚੁੱਕਾ ਹੋਏ। ਜਾਂ ਫਿਰ ਇਹ ਦਰਖਤ, ਜਿਉਂਦੇ ਜਾਂ ਮੋਏ, ਕੁਝ ਅਜਿਹੇ ਅਦਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦੇ ਹੋਣ ਜੋ ਮੂਲੋਂ ਹੀ ਬੇਕਿਰਕ-ਬੇਰਹਿਮ ਹੋਣ।

ਉਸ ਕੈਦੀ ਨੇ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਜਿਉਂਦੇ-ਜਾਗਦੇ ਚੀਤਿਆਂ ਨੂੰ ਪਾਇਆ ਗੋਸ਼ਤ ਕੁੱਤੇ ਖਾਈ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਤੇ ਓਧਰ ਚੀਤੇ ਅਰਾਮ ਨਾਲ ਬੈਠੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਆਖ ਰਹੇ। ਉਸਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਉੱਤੇ ਵੀ ਹੈਰਾਨੀ ਨਾ ਹੋਈ, ਕਿਉਂਕਿ ਚੂਹੇ ਤੇ ਚੀਤੇ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ- ਚੀਤਾ ਸਿਰਫ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਹੀ ਚੀਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਜੰਗਲ ਛੱਡ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕੁੱਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਕੈਦੀ ਨੇ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਕੁਝ ਦਰਿਆ ਉਲਟੇ ਵਹਿ ਰਹੇ ਹਨ। ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ ਆਪਣੇ ਮੂਲ ਚਸਮੇ ਵੱਲ ਮੁੜ ਜਾਣ ਦੀ ਹੈ। ਸੋਚਿਆ, ਇਹ ਦਰਿਆ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਰਗੇ ਹੀ ਤਾਂ ਹਨ ਜੋ ਇਸ

ਜ਼ਾਲਮ ਦੁਨੀਆ ਤੋਂ ਤੰਗ ਆ ਕੇ ਮੁੜ ਮਾਵਾਂ ਦੇ ਪੇਟ ਵਿੱਚ ਚਲੇ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਇਸ ਕੋਸ਼ਿਸ ਵਿੱਚ ਅਸਫਲ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਲੱਗੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਕੈਦੀ ਨੇ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਕੁਝ ਮਰਦ, ਔਰਤਾਂ ਤੇ ਬੱਚੇ ਹੱਸੀ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਹੱਸੀ ਹੀ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਕੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹਾਸਾ ਪੂਰਾ ਦਿਲੋਂ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਪੱਕਾ ਨਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਤੇ ਉਸ ਸੋਚਿਆ, ਖਬਰੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਆਪ ਨੂੰ ਹੀ ਉਨੀਦਰਾ ਹੈ ਤੇ ਜੋ ਕੁਝ ਉਸਨੂੰ ਵਿਖ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਬੱਸ ਇੱਕ ਸੁਫਨਾ ਹੀ ਹੈ।

ਕੈਦੀ ਨੇ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਕੁਝ ਲੋਕ ਉਬਾਸੀਆਂ ਲੈ ਰਹੇ ਹਨ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਅਜੇ ਹੁਣੇ ਹੀ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੱਗੇ ਲਾਵਾ ਫਟਿਆ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਸਮਝ ਨਾ ਲੱਗੀ ਕਿ ਕੀ ਇਹ ਸੌਣ ਵੇਲੇ ਦੀਆਂ ਉਬਾਸੀਆਂ ਸਨ ਜਾਂ ਜਾਗਦੇ ਦੀਆਂ। ਕਿਉਂਜੋ ਸੌਣ ਵਾਲਾ, ਜਾਗਣ ਵਾਲਾ ਤੇ ਲਾਪਰਵਾਹ ਸ਼ਖ਼ਸ- ਤਿੰਨੇ ਹੀ ਉਬਾਸੀਆਂ ਲੈਂਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਕੈਦੀ ਨੇ ਵੇਖਿਆ ਕੁਝ ਕੱਛੂਕੁੰਮੇ ਅਸਮਾਨ ਵਿੱਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉੱਡ ਰਹੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਇੱਲਾਂ ਹੋਣ। ਉਹ ਭੋਰਾ ਵੀ ਹੈਰਾਨ ਨਾ ਹੋਇਆ, ਕਿਉਂਜੋ ਇਹ ਜ਼ਮਾਨਾ ਹੀ ਉੱਡਣ ਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿੱਚ ਜਹਾਜ਼ ਉੱਡਦੇ ਹਨ, ਪਿੰਡ ਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਉੱਡਦੇ ਹਨ, ਕੌਮਾਂ ਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਉੱਡਦੇ ਹਨ।

ਉਸ ਕੈਦੀ ਨੇ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਕੁਝ ਵੱਡੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਮੁੱਛਾਂ ਵਾਲੇ, ਰੋਹਬਦਾਰ ਲੋਕ ਬਿੱਲੀਆਂ ਤੋਂ ਡਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਖ਼ੋਫ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਬਿੱਲੀਆਂ ਸਿਕਿਉਰਟੀ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਰਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਤੇ ਹਰ ਗੱਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਦੀ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

ਕੈਦੀ ਨੇ ਵੇਖਿਆ ਕੁਝ ਗੱਡੀਆਂ ਦੌੜਦੀਆਂ ਫਿਰਦੀਆਂ ਵੇਖੀਆਂ। ਉਹ ਝੱਟ ਦੇਣੀ ਇੱਕ ਗੱਡੀ ਅੱਗੇ ਆ ਕੇ ਖਲੋਆ ਗਿਆ, ਉਹ ਤਜਰਬਾ ਲੈਣ ਲਈ, ਜੋ ਅੱਜ ਤੱਕ ਉਸ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਿਆ।

ਚਰਨ ਗਿੱਲ (ਵਿਕੀਪੀਡੀਆ ਪੰਜਾਬੀ) ਦੇ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੀ ਫੋਟੋਬੁੱਕ ਪੋਸਟ ਰਾਹੀਂ ਇਸ ਲੇਖਕ ਨਾਲ ਸਾਡੀ ਵਾਕਫੀ ਕਰਾਈ -ਸੰ.

ਨਵਤੇਜ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸੌਵਾਂ ਸਾਲ, ਮੇਰੀ ਉਸੇ ਮੁਹੱਬਤ ਦਾ ਨਵਾਂ ਹੋਣਾ

- ਰੱਤੀ ਕੰਤ ਸਿੰਘ

ਇਸ ਸਾਲ 'ਨਵਤੇਜ ਸਿੰਘ 100 ਸਾਲ' ਦੇ ਤਹਿਤ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਹੋਏ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਓਂਤਦਿਆਂ-ਕਰਦਿਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਸਮਾਂ ਵੀ ਚੇਤੇ ਆਇਆ...ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵੇਲੇ ਵਾਲਾ...ਹੁਣ ਕਿੰਨਾ ਕੁਝ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ...

ਮੇਰੇ ਇੱਕ ਅਜ਼ੀਜ਼ ਨਾਲ ਮੈਂ ਗੱਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ- 'ਆਪਾਂ, ਵੇਖ ਲੈ... ਜਿਹੜੀਆਂ ਟੁੱਟੀਆਂ ਬੱਸਾਂ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਸੌਰ ਕਰਦੇ ਸੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹੋਣ ਵੇਲੇ, ਉਹਨਾਂ 'ਤੇ ਹੀ ਮਾਸਤ ਜੀ.... (ਮਤਲਬ ਮੇਰੇ ਭਾਪਾ ਜੀ) ..ਸੌਰ ਕਰਦੇ ਸੀ; ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਵੱਡਾ ਹਾਂ ਜਾਂ ਮੈਂ ਆਹ ਹਾਂ, ਉਹ ਹਾਂ... ਤੇ ਆਮ ਬੰਦੇ ਦੇ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਇੰਨਾ ਚੰਗਾ ਤੇ ਗੂੜ੍ਹਾ ਸੀ। ਉਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਾਠਕ ਸਨ ਤੇ ਉਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਾਤਰ ਸੀ...'

ਸੁਣਿਆ ਤੇ ਵੇਖਿਆ-ਜਾਣਿਆ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਬਾਰੇ ਅਸੀਂ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਬੜਾ ਸੀ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਇਹ 100 ਸਾਲ ਮਨਾਅ ਰਹੇ ਸੀ ਤਾਂ ਜਿਹੜੀ ਮੁਹੱਬਤ, ਜਿਸ ਪਿਆਰ ਦਾ, ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਬਾਰੇ ਇਜ਼ਹਾਰ ਕੀਤਾ...! ਉਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਕਹਿ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਅੱਜ ਹੀ ਦੁਨੀਆਂ ਤੋਂ ਗਏ ਹੋਣ... ਹਾਲਾਂਕਿ ਗਿਆਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਹ ਸਾਲ ਦੇ ਕਰੀਬ ਹੋ ਗਏ ਹਨ- ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਚੇਤੇ 'ਚ...ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਲੋਕੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਣ ਰਹੇ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਪੰਜਾਹ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਜੀਵਿਆ ਸੀ।

ਬੜੀ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਬਦਲ ਗਈ ਹੈ ਤੇ ਬੜਾ ਕੁਛ ਨਵਾਂ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ... ਅੱਜ ਨਵੀਂ ਕਾਰ ਵਿੱਚ ਸਿਸਟਮ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਵੀ ਮੈਂ ਚਾਬੀ ਲਾਉਨਾਂ, ਇਹ ਮੈਨੂੰ 'ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ' ਕਿ ਘਰ ਏਨੀ ਦੂਰ ਹੈ ਤੇ ਮੈਂ ਕਹਿਨਾਂ - 'ਇਹ ਤਾਂ... ਮੇਰੇ ਪਿਓ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਹਨ?'

ਕਿ 'ਘਰ ਦਾ ਰਾਹ' (ਨਵਤੇਜ ਸਿੰਘ ਦੀ ਇੱਕ ਮਸ਼ਹੂਰ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਨਾਮ- ਸੰ.) ਕੋਈ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ...? ਉਹ ਆਪ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦੇ ਸਨ! ਤੇ ਮੈਂ ਤਾਂ ਬੜਾ 'ਘਰ ਨੂੰ ਜਾਣ' ਵਾਲਾ ਬੰਦਾ ਹਾਂ! ਮੇਰੇ ਵੀ ਇਹ ਮੈਸੇਜ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ?'

ਤੇ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਨੂੰ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਕਰਦਿਆਂ ਕਰਦਿਆਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਿਰਕਤ ਕਰਨ ਜਾਂਦਿਆਂ, ਕਈ ਗੱਲਾਂ-ਕਹਾਣੀਆਂ ਯਾਦ ਆਈਆਂ..

ਤੇ ਇਹ ਜਿਹੜਾ ਪਿਓ ਤੇ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੈ! ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ, ਆਪਣੇ ਪਿਓ ਨਾਲ, ਆਪਣਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਵੀ ਵੇਖਿਆ ਹੈ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ, ਮੇਰੇ ਦਾਦੇ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤਾ ਵੀ ਵੇਖਿਆ ਹੈ। ਫਿਰ ਹੁਣ, ਉਮਰ ਦੇ ਇਸ ਪੜਾਅ ਉੱਤੇ, ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਬੇਟੇ ਦਾ ਤੇ ਆਪਣਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਵੀ ਵੇਖਿਆ ਹੈ -ਮੁਹੱਬਤ ਤੇ ਪਿਆਰ ਦਾ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵੱਖਰੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਨਿੱਘ ਹੁੰਦਾ ਹੈ- ਜੋ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਮਾਣਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈ - ਉਹ ਹੀ ਇਹਦਾ ਕਿਆਸ ਲਾ ਸਕਦਾ ਹੈ!

ਇਸ ਸਾਲ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੌਕਿਆਂ ਉੱਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਏਨੀ ਮੁਹੱਬਤ ਮਿਲਦੀ ਵੇਖ ਕੇ ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਵੀ ਬਾਗ਼ੋ ਬਾਗ਼ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਖਿੜ ਗਿਆ ਹੈ...

ਤੇ ਇੰਨੇ ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ ਮੇਰੀ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਮੁਹੱਬਤ ਫਿਰ ਨਵੀਂ ਹੋਈ -ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਮੌਕੇ ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਬੜਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਵੇਖਿਆ ਹੈ!

ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਬੜੀ ਚੀਜ਼ ਨਾਲ ਛਾਪੀ ਅਤੇ ਉਹ ਅਸੀਂ ਛੇਤੀ ਵੇਚਣ ਦਾ ਵੀ ਯਤਨ ਕੀਤਾ -ਤੇ ਤਕਰੀਬਨ ਉਹ ਸਾਰੀ ਅਡੀਸ਼ਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਾਠਕਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਵੀ ਖੁਸ਼ੀ ਹੈ।

ਬਾਕੀ, ਪਿਆਰ-ਮੁਹੱਬਤ ਦੀ ਗੱਲ

ਜਿਹੜੀ ਹੈ, ਉਹ ਚੱਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ; ਨਫ਼ਰਤ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਦੀ ਉਮਰ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ- ਉਸਦੀ ਬੜੀ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਤੇ ਬੜੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਤੰਗ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਤੰਗੀ ਦੇ ਜਾਂਦੀ ਹੈ- ਦੇਰ ਤੱਕ ਫੱਟ ਜਿਹੜੇ ਹਨ ਉਸ ਦੇ, ਉਹ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ- ਪਰ ਜਿਹੜਾ ਪਿਆਰ-ਮੁਹੱਬਤ ਵਾਲਾ ਆਦਮੀ ਹੈ, ਜਾਂ ਪਿਆਰ-ਮੁਹੱਬਤ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਹਨ, ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਸਕੂਨ, ਚੰਗੀ ਸਿਹਤ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਅਜੇ ਤੱਕ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ, ਲੋਕ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ, ਸੁਣਦੇ ਹਨ, ਵੇਖਦੇ ਹਨ, ਮਾਣਦੇ ਹਨ...!

ਇੱਕ ਗੋਸ਼ਠੀ ਵਿੱਚ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨਿਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਅਧਿਐਨ ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਸਾਹਿੱਤ ਅਕਾਦਮੀ, ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਕਰਾਈ ਗਈ- ਸਾਰੇ ਹੀ ਬੁਲਾਰੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੜ੍ਹੇ ਪੇਪਰ, ਬੜੇ ਅੱਛੇ ਸੀ ਤੇ ਇੱਕ ਅਧਿਆਪਕ ਨੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਦਿਲੋਂ, ਨਿੱਘ ਨਾਲ, ਉਹਨਾਂ ਬਾਰੇ ਗੱਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ- ਸਾਰੇ ਸਰੋਤਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ 'ਉੱਠ ਕੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਕੇ ਉਸ ਲੇਖਕ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਤਾੜੀਆਂ ਮਾਰੀਏ। ਅਤੇ ਹੁਣ ਇੱਕ ਵਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਹਾਣੀ 'ਬਸ਼ੀਰਾ' ਉੱਤੇ ਇੱਕ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਫ਼ਿਲਮ ਬਨਾਉਣ ਵਾਲੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੋਤਰੀ ਰਤਿਕਾ ਸਿੰਘ ਲਈ ਵੀ...'

ਤੇ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜਾ ਕੇ ਕਿਹਾ- ਤੁਹਾਡੇ ਲਫ਼ਜ਼ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆ ਰਹੇ ਸੀ- ਮੈਂ ਪੇਂਡੂ ਹਾਂ ਤੇ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਜਿਮੀਦਾਰੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਰੱਖਦਾ ਹਾਂ- ਕਿ ਜਦੋਂ ਛੱਲੀ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਅੱਗ ਉੱਤੇ ਭੁੰਨੀਏ ਤਾਂ ਪਟਾਕ, ਪਟਾਕ - ਪਟਾਕਿਆਂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਆਉਂਦੀ ਹੈ- ਤੁਹਾਡਾ ਹਰ ਵਾਕ, ਹਰ ਤੁਹਾਡਾ ਸ਼ਬਦ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬਾਰੇ, ਉਸਦਾ ਕੁਝ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਜ਼ਾ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਚਾਨਣਾ ਵੀ ਪਾ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਅਕਲ ਵੱਡੀ ਕਿ ਸ਼ਕਲ

ਘਰ ਵਿਚੋਂ ਪਾਣੀ ਸਿੱਧਾ ਅੰਦਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਲਈ ਉੱਪਰ ਟੈਂਕੀ ਰੱਖ ਕੇ ਮੋਟਰ ਰਾਹੀਂ ਟਟੀਆਂ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਲਿਆਉਣਾ ਸੀ। ਤੇ ਮੈਂ ਦੁਕਾਨ 'ਤੇ ਗਈ।

“ਕੋਈ ਪਲੰਬਰ ਹੈ?”

“ਉਹ ਕਿੱਥੇ ਗਿਆ ਬਈ- ਬਾਂਦਰ?” ਦੁਕਾਨ ਮਾਲਕ ਨੇ ਲਾਗਿਓਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਉਹ ਜੀ, ਓਸੇ ਸਰਦਾਰ ਦੀ ਕੋਠੀ ਗਿਐ, ਅੱਜ ਫੇਰ।”

“ਮੈਂ ਸ਼ਾਮੀਂ ਉਸਨੂੰ ਭੇਜ ਦੇਵਾਂਗਾ। ਤੇ ਅੱਜ ਸ਼ਾਮੀਂ ਆ ਕੇ ਉਹ ਸਾਰਾ ਮੁਆਇਨਾ ਕਰ ਜਾਏਗਾ। ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦਾ ਪਤਾ ਲਿਖਾਅ ਜਾਓ,” ਉਸ ਮੈਨੂੰ ਕਿਹਾ।

ਤੇ ਮੈਂ ਓਥੋਂ ਵਾਪਿਸ ਆਉਂਦੀ ਸੋਚਦੀ ਪਈ ਸਾਂ ਕਿ ‘ਉਸਨੂੰ ਭਲਾ ‘ਬਾਂਦਰ’ ਕਿਉਂ ਕਿਹਾ ਉਸ ਨੇ? ਇਸ ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਨੂੰ ਬੋਲਣ ਦੀ ਤਮੀਜ਼ ਨਹੀਂ! ਆਪਣੇ ਨੌਕਰਾਂ-ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਬੋਲਦਾ ਹੈ।’ ਮੈਨੂੰ ਖਿੜ ਆ ਰਹੀ ਸੀ।

ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਇਕ ਪੂਰਬੀਆ ਜਿਹਾ ਆਇਆ। ਕੱਦ ਮਧਰਾ, ਰੰਗ ਦਾ ਕਾਲਾ, ਚੁੰਨੀਆਂ ਅੱਖਾਂ, ਨੱਕ ਫੀਨਾ। ਉਮਰ ਹੋਵੇਗੀ ਕੋਈ ਪੰਝੀ ਦੇ ਲੱਗ ਭਗ।

“ਟਾਂਕੀ ਲਵਾਉਣੀ ਹੈ? ਤੁਸੀਂ ਹੀ ਗਏ ਥੇ ਨਾ ਦੁਕਾਨ ਪਰ?”

“ਹਾਂ... ਪਰ ... ਤੂੰ .. ਹੈਂ ! ਆ ਜਾ ਅੰਦਰ।” ਮੈਂ ਝਕਦੇ ਝਕਦੇ ਹੈਰਾਨੀ ਜਿਹੀ ‘ਚ ਜੁਆਬ ਦਿਤਾ।

ਉਸ ਹੇਠ-ਉੱਪਰ ਚੁਸਤੀ ਨਾਲ ਸਾਰੀਆਂ ਥਾਹਾਂ ਦੇਖ ਲਈਆਂ। ਜਿਹੜਾ ਜਿਹੜਾ ਸਮਾਨ ਲੱਗਣਾ ਸੀ, ਜਿੰਨਾ ਖਰਚ ਆਉਣਾ ਸੀ, ਉਸ ਸਾਰਾ ਹਿਸਾਬ ਲਾ ਕੇ ਦੱਸਿਆ।

“ਕੱਲ੍ਹ ਸੁਬਹ ਆ ਜਾਵਾਂਗਾ।”

“ਤੂੰ ਹੀ ਆਏਂਗਾ?”

“ਹਾਂ ਹਾਂ ਮੈਨੇ ਆਨਾ ਹੈ। ਆਪ ਹੀ ਤੇ ਗਏ ਥੇ ਨਾ ਦੁਕਾਨ ਪਰ?” ਉਸ

ਉੜੀਸਾ ਦੇ ਕਬਾਇਲੀਆਂ ਦੀ ਸ਼ਾਂ

ਨੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਾਜ਼ 'ਚ ਫੇਰਮਕਿਹਾ। ਤੇ ਉਹ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਇਕੱਲਾ ਹੀ, ਕੁਛ ਸਮਾਨ ਲੈ ਕੇ ਆ ਗਿਆ।

ਲੰਬੇ ਲੰਬੇ ਵੀਹ ਵੀਹ ਫੁੱਟ ਦੇ ਪਾਈਪ! ਤੇ ਆਪਣੇ ਉੱਚੇ ਉੱਚੇ ਦੰਦਾਂ ਨਾਲ ਜਦ ਉੱਪਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਕਰ ਕੇ ਸਾਰੇ ਪਾਈਪਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੈਰ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਦੇ ਕੇ, ਇੱਕ ਇੱਕ ਕਰ ਕੇ ਖੜ੍ਹੇ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਸਚਮੱਚ ਵੱਡੇ ਸਾਰੇ ਕਿਸੇ ‘ਬਾਂਦਰ’ ਨਾਲੋਂ ਘੱਟ ਨਾ ਲਗਦਾ। ਇਓਂ ਲੱਗਦਾ ਜਿਵੇਂ ਹੁਣੇ ਇਸ ਨੇ ਕਿਸੇ ‘ਬਾਂਦਰ’ ਵਾਂਗ ਟਪੂਸੀ ਮਾਰ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉੱਪਰ ਚੜ੍ਹ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਏਨੀ ਫੁਰਤੀ ਨਾਲ ਕਰਦਾ ਜਿਵੇਂ ਬਾਂਦਰ ਹੀ ਆਪਣੇ ਕਰਤਬ ਦਿਖਾਅ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ!

ਉੱਝ, ਉਸ ਨਾਲ, ਇਕ ਛੋਟਾ ਲੜਕਾ ਚੀਜ਼ਾਂ ਫੜਾਉਣ ਵਾਲਾ ਵੀ ਸੀ- ਕਣਕ-ਭਿੰਨਾ ਰੰਗ ਸੀ ਉਸਦਾ। (ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਆਪਣੀ ਕਿਸ ਤੱਕਣੀ ਤੇ ਆਕੜ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਉਸ ਨੂੰ ਉਸ ਤੋਂ ਸੁੰਦਰ ਹੀ ਕਹਿ ਦਵਾਂਗੇ!)

ਪਹਿਲੇ ਪਹਿਲ ਤਾਂ ਉਸ ਕਾਰੀਗਰ ਵੱਲ ਦੇਖ ਕੇ ਅਜੀਬ ਜਿਹਾ ਲੱਗਾ ਕਿ- ਇਸ ਨੇ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਹੈ ਸਾਡੇ ਘਰ?? ਪਰ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਉਸ ਵਿਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਵਧ ਗਈ। ਕੰਮ ਦੇ ਨਾਲ ਉਹ ਮਨੋਰੰਜਨ ਦਾ ਇੱਕ ਸਾਧਨ ਤਾਂ ਹੈ ਹੀ ਸੀ।

ਰੱਬ ਵੀ ਤਾਂ ਅਜੀਬ ਹੈ, ਕਿਤੇ ਤਾਂ ਏਨੀਆਂ ਸੋਹਣੀਆਂ ਸੂਰਤਾਂ ਘੜ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੁਹਣੇ ਮਹਿਕਦੇ ਫੁੱਲਾਂ ਵਰਗੀਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੀ ਰਹੀਏ; ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਅੱਖਾਂ ਹਟਾਉਣ ਨੂੰ ਦਿਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਪਰ ਕਿਤੇ- ਅਸੀਂ ਏਨੀ ਹਾਸੇਹੀਣੀ ਤੇ ਭੱਦੀ ਜਿਹੀ ਸੋਚ ਰੱਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸੋਚਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ‘ਰੱਬ ਵੀ ਇਹ ਕੀ ਸ਼ਕਲ ਬਣਾਅ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਅੱਕ ਥੱਕ ਕੇ ਠੋਕੇ ‘ਤੇ ਘੜਿਆ ਹੋਵੇ’। ਵੇਖਿਆ ਜਾਏ ਤਾਂ ਬਾਹਰ ਕਿਸੇ ਧਰਤੀ ਜਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਤਾਂ, ਆਪਣੀ ‘ਅਜਿਹੀ ਸ਼ਕਲ’ ਨਾਲ ਕਾਫ਼ੀ ਮਜ਼ਾਕ ਤੇ ਨਫ਼ਰਤ ਵਿਚ ਹੀ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਵਿਚਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ?

ਦੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਨਸਾਨ ਨੇ ਖੁਦ ਵੀ ਤਾਂ ਅਜੀਬ ਅਜੀਬ ਸ਼ਕਲਾਂ ਵਾਲੇ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤੇ ਆਪਣੀ ਕਲਪਨਾ ਸ਼ਕਤੀ ਰਾਹੀਂ ਘੜੇ ਹਨ, ਜੋ ਸਾਡੀ ਪੂਜਾ ਤੇ ਸ਼ੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਪੱਕਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ- ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵੰਨਗੀ ਤੇ ਅਨੂਠੇਪਣ ਤੋਂ ਸਾਨੂੰ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸੋਚ ਵਾਲੇ ਤਾਂ ਬਣਨਾ ਹੀ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ, ਛੇ ਜਾਂ ਅੱਠ ਬਾਹਵਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਦੇਵੀਆਂ! ਕਾਲੀ ਮਾਤਾ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਵੀ ਕੱਚੀ ਹੋਈ, (ਨਿਊ ਜ਼ਿਲੈਂਡ ਦੇ ਦੇਸੀ ਲੋਕ ਵੀ ਜੀਭ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਕੱਢ ਕੇ ਆਪਣਾ ਦੁਸ਼ਮਣ-ਦਹਿਲਾਉਣ ਵਾਲਾ ਹਾਕਾ ਸਮੂਹ-ਨਾਚ-ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੇ ਹਨ!), ਖੁਦ ਹਨੂੰਮਾਨ ਜੀ,

ਵਾਨਰ - ਰਾਮ ਭਗਤ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਕੰਮ ਸੁਆਰਨ ਵਾਲੇ, ਛੋਟੇ-ਵੱਡੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਤੇ ਉੱਡ ਸਕਦੇ! (ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਪੁਰਾਤਨ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਨਾਮ, ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਨਾਮ ਹੋਏ, ਆਪਣੇ ਇੱਕ ਪਤਵੰਤੇ ਚਿੰਨ੍ਹ-ਜਾਨਵਰ ਜਾਂ ਪੰਛੀ- ਉੱਤੇ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਅਤੇ ਫੇਰ ਸਾਰੇ ਹੀ 'ਵਾਨਰ' ਜਾਂ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਕਾਂ' ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਸਨ....ਫਿਰ, ਸ੍ਰੀ ਗਣੇਸ਼ ਦੇ ਉੱਪਰ ਸਿਰ ਹਾਥੀ ਦਾ! ਦਸ ਸਿਰਾਂ ਵਾਲਾ ਰਾਵਣ! ਤੇ ਵੇਖਿਆ ਜਾਏ ਤਾਂ ਪਰੀ ਕਥਾਵਾਂ ਦੀ ਜਲ ਪਰੀ- ਧਤ ਔਰਤ ਦਾ ਤੇ ਹੇਠਲਾ ਮੱਛੀ ਦਾ, ਆਦਿ। ਕਲਪਨਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਕਿੰਨਾ ਕੁਝ! ਸਾਡੀ ਸੋਚ ਸਮਝ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰਦਾ, ਚੌੜਾ ਕਰਦਾ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਦਿਲ ਦਿਨਾਗ ਵਾਲੇ ਹੋਣ ਲਈ ਸੁੱਤੇ ਸਿੱਧ ਪ੍ਰੇਰਦਾ?

ਇਹ ਵੀ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਸੂਝਵਾਨ ਕਾਰੀਗਰ ਹੈ! ਉਸ ਪਾਈਪ ਖਲੂਰ, ਆਪਣੀ ਹੋਰ ਸੰਦਾਂ ਵਾਲੀ ਬੋਰੀ, ਕਿਸੇ ਜਾਦੂਗਰ ਵਾਂਗ, ਜਮੀਨ 'ਤੇ ਉਲਟਾਅ ਦਿੱਤੀ। ਵੱਡੇ ਛੋਟੇ ਪਾਈਪ, ਐਲਬੋਅ, ਪਲੱਗ, ਮੋੜਵੇਂ ਨਲ, ਤੇ ਇਕ ਵੱਡਾ ਭਾਰਾ ਚੌਰਸ ਫੱਟਾ- ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਬਾਕ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਤੇ ਇਕ ਚੂੜੀ ਪਾਉਣ ਵਾਲੀ ਮਸ਼ੀਨ, ਵਗੈਰਾ।

ਤੇ ਉਹ ਆਪ ਛੈਣੀ ਹਥੋੜੀ ਲੈ ਕੇ ਕੰਧ 'ਚ ਖੁੱਡੇ ਕੱਢਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਤੇ ਠਾਹ ਠਾਹ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਆਉਣ ਲੱਗੀ।

ਮਾੜਾ ਜਿਹਾ ਸ਼ੱਕ ਤੇ ਘਬਰਾਹਟ ਵੀ ਹੋਈ- ਕਿ ਕਿਤੇ ਇਹ ਐਵੇਂ ਕੰਧਾਂ ਹੀ ਨਾ ਤੋੜ ਕੇ ਰੱਖ ਦੇਵੇ! ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਇਹ ਕੰਮ ਚੰਗੀ ਤਰਾਂ ਨਿਭਾਅ ਸਕੇਗਾ ਜਾਂ ਨਹੀਂ!

ਮੇਰਾ ਪਤੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, “ਇਹ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬੰਦਾ ਚੁੱਕ ਲਿਆਈ ਹੈ? ਤੈਨੂੰ ਹੋਰ ਨਾ ਕੋਈ ਲੱਭਾ? ਆਪਣੇ ਕਾਰੀਗਰ ਮੁੱਕ ਗਏ ਕਿ

ਤੂੰ ਬਾਹਰਲੇ 'ਭੱਈਏ' ਨੂੰ ਲੈ ਆਈ ਹੈ?”

“ਓਹੋ! ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ!?! ਅਸੀਂ ਕੰਮ ਵੇਖਣਾ ਕਿ ਬੰਦਾ? ਮਤਲਬ ਅੰਬ ਖਾਣ ਨਾਲ ਹੈ ਕਿ ਰੁੱਖ ਗਿਣਨ ਨਾਲ?”

“ਓ ਬਈ, ਦੇਖੀਂ, ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਖੁੱਡੇ ਕੱਢੀਂ।”

“ਘਬਰਾਓ ਨਾ, ਸਰਦਾਰ ਜੀ, ਮੇਰਾ ਕਾਮ ਕੋਈ ਆਜ ਕਾ ਕਾਮ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪੰਦਰਾਂ ਸਾਲ ਹੋ ਗਏ ਨੇ ਮੁਝੇ ਕਾਮ ਕਰਤੇ। ਯਹ ਪਾਂਚ ਖੁੱਡੇ ਤੋਂ ਨਿਕਾਲਣੇ ਹੀ ਪੈਣੇ ਨੇ,” ਉਸ ਪੰਜਾਂ ਥਾਵਾਂ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਦੋ ਖੁੱਡੇ ਤਾਂ ਛੱਤਾਂ ਵਿਚ ਦੀ ਵੀ ਕੱਢਣੇ ਨੇ।”

ਉਹ ਕਦੇ ਹਿੰਦੀ ਬੋਲਦਾ ਤੇ ਕਦੇ ਪੰਜਾਬੀ। ਰਲੀ ਮਿਲੀ ਜਿਹੀ ਭਾਸ਼ਾ।

“ਤੂੰ ਇਕੱਲਾ ਕਰ ਲਏਂਗਾ ਸਾਰਾ ਕੰਮ?”

“ਆਜ ਤੋ ਖੁੱਡੇ ਹੀ ਨਿਕਲੇਂਗੇ। ਕੱਲ੍ਹ ਮੇਰਾ ਦੂਸਰਾ ਸਾਥੀ ਆਏਗਾ। ਤੂੰ ਪਾਈਪ ਫਿਟ ਕਰ ਦੇਵਾਂਗੇ,” ਉਸ ਹਲੀਮੀ ਨਾਲ ਪਰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਿਹਾ।

ਮੈਂ ਕੰਮ ਖਤਮ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸ ਤੋਂ ਕੁਛ ਪੁੱਛਣਾ ਚਾਹਿਆ।

“ਅੱਛਾ ਦੱਸ, ਤੇਰਾ ਨਾਮ ਕਿਆ ਹੈ?”

“ਕਾਨੂੰ।”

“ਤੂੰ ਕਹਾਂ ਕਾ ਰਹਿਨੇ ਵਾਲਾ ਹੈ?”

“ਜੀ, ਉਡੀਸਾ ਕਾ।”

“ਤੂੰ ਕਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੋਂ ਇਥੇ ਹੈ?”

“ਮੈਨੂੰ ਜੀ ਕੋਈ ਸੋਲਾਂ ਸਾਲ ਹੀ ਹੋ ਗਏ ਹਨ।”

ਤੇ ਫਿਰ ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਆਪਣੀ ਕਹਾਣੀ ਸੁਨਾਉਣ ਲਗ ਗਿਆ।

“ਏਕ ਬਾਰ ਮੇਰੇ ਬਾਪ ਨੇ ਮੁਝੇ

ਝਿੜਕਾ ਥਾ, ਤੇ ਮੈਂ ਘਰ ਛੋੜ ਕਰ ਈਧਰ ਆ ਗਿਆ। ਮੈਨੇ ਸੋਚਾ ਕਿ ਈਧਰ ਹੀ ਕੋਈ ਕਾਮ ਕਰ ਲੂੰਗਾ। ਉਧਰ ਸੇ ਟ੍ਰੇਨ ਆਤੀ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਮੇਂ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਐਥੇ ਏਕ ਕਾਰੀਗਰ ਥਾ, ਉਸ ਕੇ ਸਾਥ ਹੀ ਕਾਮ ਕਰਨਾ ਸੀਖ ਗਯਾ।”

ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਉਹ ਇੰਝ ਹੱਸ ਹੱਸ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਸਵੈ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਾਲ, ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਉਸਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਚੰਗੀਆਂ ਲੱਗਣ ਲੱਗੀਆਂ। ਉਸਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਨਿਮਰਤਾ ਵੀ ਸੀ ਤੇ ਸਵੈ-ਮਾਣ ਵੀ ਸੀ। ਕਦੇ ਉਹ ਗੰਭੀਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਸ਼ਾਇਦ ਆਪਣੇ ਘਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰ ਕੇ ਤੇ ਕਦੇ ਹੱਸ ਵੀ ਪੈਂਦਾ- ਓਦੋਂ ਉਸਦੇ ਉਚੇ ਦੰਦਾਂ ਦਾ ਬੀੜ ਦਿਸ ਪੈਂਦਾ।

ਉਸਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਮਿਠਾਸ ਤੇ ਅਪਣਤ ਜਿਹੀ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਣ ਲੱਗਾ। ਤੇ ਘੜੀ ਦੀ ਘੜੀ ਉਸਦੀ ਓਪਰੀ ਲੱਗਦੀ ਸ਼ਕਲ ਅੱਖੋਂ ਓਹਲੇ ਹੋਣ ਲਗੀ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਉਸਦੀ ਬਾਹਰਲੀ ਸੂਰਤ ਨਾਲੋਂ ਇਕ ਵਧੀਆ ਕਾਰੀਗਰ ਤੋਂ ਇਨਸਾਨ ਦਿਸਣ ਲੱਗਾ। ਕਈ ਬਾਹਰੋਂ ਖੂਬਸੂਰਤ ਇਨਸਾਨ ਵੀ ਤਾਂ ਅੰਦਰੋਂ ਬੜੇ ਚਲਾਕ, ਕਮੀਨੇ ਤੇ ਮੱਕਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ.. !

ਉਸ ਚਾਹ ਪੀ ਕੇ ਗਲਾਸ ਰੱਖਦਿਆਂ ਕਿਹਾ- “ਅੱਛਾ ਬੀਬੀ ਜੀ, ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ।”

ਤੇ ਫਿਰ- “ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ, ਸਰਦਾਰ ਜੀ।” ਤੇ ਉਹ ਚਲਾ ਗਿਆ।

ਅਸਲ 'ਚ ਕੰਮ ਵੇਲੇ ਕੰਮ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ- ਨਾ ਕਿ ਬਾਹਰਲੀ ਸ਼ਕਲ। ਸੁੰਦਰ ਕੰਮ ਨਾਲ ਉਹ ਸਾਡੇ ਲਈ ਸੁੰਦਰ ਬਣਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਲੱਗਦੀ। ਤੇ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ - 'ਸੁੰਦਰ' ਇਨਸਾਨ ਜਦੋਂ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਧੋਖੇਬਾਜ਼ੀ ਕਰਨ ਤਾਂ ਉਹ ਕੋਝੇ ਲੱਗਣ ਲੱਗਦੇ ਹਨ!

ਅਕਲ ਵੱਡੀ ਕਿ ਸ਼ਕਲ

ਅਗਲੀ ਸਵੇਰ ਦੋਨੋਂ ਜਣੇ ਆਏ-
ਕਾਨੂੰ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਸਾਥੀ।

ਉਹ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਲੱਗ ਗਏ। ਉਸ ਦਾ ਸਾਥੀ ਪਾਈਪਾਂ ਨੂੰ ਚੂੜੀਆਂ ਪਾਈ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਜੋ ਕਾਨੂੰ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੁੰਦਾ- ਉਹ ਉਸਦਾ ਸਾਥੀ ਫੜਾਈ ਜਾਂਦਾ। ਫਿਟਿੰਗ ਦਾ ਕੰਮ ਕਾਨੂੰ ਆਪ ਹੀ ਕਰਦਾ। ਦੋਵੇਂ ਆਪਸ 'ਚ ਸ਼ਾਇਦ ਆਪਣੀ, ਉਡੀਕਾ ਦੀ, ਬੋਲੀ ਬੋਲਦੇ ਤੇ ਸਾਡੇ ਪੱਲੇ ਕੁਛ ਨਾ ਪੈਂਦਾ। ਕਾਨੂੰ ਕਦੇ ਉਸ ਨਾਲ ਹੱਸਦਾ ਤੇ ਕਦੇ ਝਿੜਕਦਾ ਵੀ - ਉਸਨੂੰ ਕਦੇ ਉੱਚੀ ਬੋਲਦਾ ਤੇ ਕਦੇ ਨੀਵਾਂ। ਨਾਲ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰੀ ਜਾਂਦੇ। ਇਹ ਤਾਂ ਦਿਸਦਾ ਸੀ ਕਿ ਕਾਨੂੰ ਉਸਦਾ ਉਸਤਾਦ ਹੈ।

ਕੰਮ ਏਨਾ ਸੌਖਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸੋਚ ਸਬਰ ਨਾਲ ਜਾਂਚ ਕਰ ਕੇ ਪਾਈਪਾਂ ਦੇ ਜੋੜ ਖੋਲ੍ਹਣੇ ਤੇ ਕੱਸਣੇ ਕਾਫ਼ੀ ਜ਼ੋਰ ਵਾਲਾ ਕੰਮ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਬੜੀ ਸਕੀਮ ਨਾਲ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਕਰੀ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਫਿਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਕਾਲੇ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਰੈਂਚ ਫੜਦਿਆਂ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ-

“ਸਰਦਾਰ ਜੀ, ਈਹ ਸਮਾਨ ਕੁਛ ਹੋਰ ਲਿਆਨਾ ਹੈ,” ਉਸ ਹਿਸਾਬ ਲਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਨੇ ਦੱਸਿਆ।

ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਾ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਆਪਸ 'ਚ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਉਡੀਕਾ ਵਿਚ- ਅਤੇ ਹੁਣ ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਆ ਗਏ ਹਨ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਦੇ ਹਨ- ਸਾਡੇ ਜਾਣੂ ਹਨ। ਇਹ ਬੋਲੀ ਵੀ ਕਿਵੇਂ ਦੂਰ ਨੇੜੇ ਦਾ ਫਰਕ ਪਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ- ਕਦੇ ਤਰੇੜਾਂ ਪਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਕਦੇ ਪਿਆਰ ਵਧਾਅ ਵੀ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਬਾਹਰਲੇ ਆਏ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਸਾਡਾ ਵੀ ਘਰ ਬੈਠਿਆਂ ਤਜਰਬਾ ਕਿੰਨਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

“ਅੱਛਾ ਕਾਨੂੰ, ਜਦ ਤੂੰ ਪਹਿਲੇ ਪਹਿਲ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਤੈਨੂੰ ਬੋਲੀ ਦੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਤਾਂ ਪਈ ਹੋਵੇਗੀ?”

“ਹਾਂ ਬਹੁਤ ਮੁਸ਼ਕਲ ਪਈ। ਈਧਰ ਪੰਜਾਬੀ ਮੁਝੇ ਸਮਝ ਨਾ ਆਉਂਦੀ। ਨਾ ਕੋਈ ਕਾਮ ਹੀ ਆਤਾ ਬਾ। ਮੈਂ ਬੜਾ ਦੁਖੀ ਹੋਇਆ। ਪਰ ਮੈਂ ਦੂਸਰੇਂ ਕੀ ਬਾਤੋਂ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਦਾ। ਏਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾ ਕੈਦਾ ਪੜ੍ਹਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਅਬ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕੀ ਅਖਬਾਰ ਕੇ ਮੋਟੇ ਮੋਟੇ ਸ਼ਬਦ ਜੋੜ ਲੇਤਾ ਹੂੰ। ਯਹ ਜੋ ਹੈ ਨਾ ਮੇਰਾ ਸਾਥੀ, ਜੋ ਬਜ਼ਾਰ ਗਿਆ ਹੈ, ਇਸਕਾ ਪਿਤਾ ਕਹਿਨੇ ਲਗਾ— ‘ਇਸ ਕੋ ਭੀ ਨਾਲ ਲੇ ਜਾਹ, ਇਸ ਕੋ ਭੀ ਕਾਮ ਸਿਖਾਏ ਦੇ’। ਪਰ ਇਹ ਜਲਦੀ ਸੀਖਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ।

...
“ਬੀਬੀ ਜੀ, ਮੇਰਾ ਕਾਮ ਸਭ ਕੋ ਪਸੰਦ ਆ ਜਾਤਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਜੋੜ ਲੀਕ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ! ਉਧਰ ਕੋਠੀ ਹੈ ਨਾ ਏਕ ਬਾਊ ਕੀ, ਇਸ ਪੂਲ ਕੇ ਸਾਥ, ਉਧਰ ਕਾਮ ਕਰਾਤੇ ਇਕ ਸਾਲ ਲਗ ਗਿਆ। ਇਤਨੀ ਬੜੀ ਕੋਠੀ ਹੈ। ਨਵੀਂ ਬਣਵਾਈ ਹੈ ਉਸਨੇ। ਉਸ ਮੇਂ ਚਾਰ ਬਾਥਰੂਮ ਹੈ। ਔਰ ਏਕ ਬਾਥਰੂਮ ਮੇਂ ਚਾਰ ਚਾਰ ਟੂਟੀਆਂ।”

“ਬਈ ਉਹ ਬੜੇ ਲੋਗ ਹੈ, ਉਨਕਾ ਹਮਨੇ ਕਿਆ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨਾ! ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਹੱਥ ਧੋਨੇ ਕੇ ਲੀਏ, ਬਰਤਨ ਔਰ ਕੱਪੜੇ ਧੋਨੇ ਕੇ ਲਈ ਪਾਣੀ ਚਾਹੀਏ।”

ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਮੈਂ ਉਸ ਨਾਲ ਹਿੰਦੀ ਕਿਉਂ ਬੋਲਣ ਲੱਗ ਪਈ, ਜਦਕਿ ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਝਦਾ ਸੀ। ਅਸਲ 'ਚ ਕੋਈ ਵੀ ਪੂਰਬੀਆ ਦੇਖਦਿਆਂ ਸਾਡੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਦਤ ਹੈ ਹਿੰਦੀ ਬੋਲਣ ਦੀ। ਚਾਹੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਉਂਦੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ- ਪਰ ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ।

ਅਜੀਬ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਕਾਲਜਾਂ- ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਜਾਨਣ ਲਈ ਕੋਈ ਸਹੂਲਤ ਨਹੀਂ ਹੈ! ਜਦ ਕਿ ਬਦੇਸ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਲਈ ਮੌਕੇ ਹਾਸਿਲ ਹਨ- ਜਿਵੇਂ ਫ਼ਾਰਸੀ, ਰੂਸੀ, ਫ਼ਰੈਂਚ, ਜਰਮਨ, ਆਦਿ। ਜਾਂ ਫਿਰ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਦੂਸਰੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਸ਼ੌਕ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ?

“ਅੱਛਾ ਕਾਨੂੰ ਯਹ ਤੋ ਬੜਾ ਕਿ ਫਿਰ ਆਪਣੇ ਬਾਪ ਸੇ ਸੁਲਹ ਕੀ?”

“ਹਾਂ, ਆਪਣੇ ਬਾਪ ਸੇ ਕਾਹੇ ਕਾ ਗੁੱਸਾ ਗਿਲਾ! ਵੋਹ ਹਮਾਰੇ ਅੱਛੇ ਕੇ ਲੀਏ ਹੀ ਡਾਂਟਤੇ ਨੇ। ਆਪਣੇ ਮਾਂ ਬਾਪ ਕਾ ਆਦਰ ਕਰਨਾ ਤਾਂ ਮੰਦਰ 'ਚ ਪੂਜਾ ਕਰਨੇ ਕੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਜਨਮ ਦੀਆ, ਪਾਲਾ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਇਹੀ ਸਮਝਦਾ ਹੂੰ।”

ਏਨੇ ਚਿਰ ਵਿਚ “ਸੂਰਜ” ਸਮਾਨ ਲੈ ਕੇ ਆ ਗਿਆ।

“ਕਾਨੂੰ, ਅੱਜ ਇਹ ਕੰਮ ਪੂਰਾ ਹੋ ਜਾਏਗਾ?”

“ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ, ਜਬ ਲਗੇ ਹੈਂ ਤੇ ਪਾਨੀ ਲਾ ਕਰ ਹੀ ਰਹੇਗੇ।”

ਤੇ ਫਿਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਲੱਗ ਗਏ। ਜਿਵੇਂ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਕਹੀ ਹੋਈ ਗੱਲ ਪੂਰੀ ਕਰਨੀ ਹੋਵੇ। ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਘੁਸਮੁਸੇ ਤੱਕ ਉਹ ਕੀੜੀ ਵਾਂਗ ਲੱਗੇ ਰਹੇ। ਤੇ ਅਖੀਰ ਉਸ ਨੇ ਮੋਟਰ ਦਾ ਸਵਿੱਚ ਦੱਬਦਿਆਂ ਕਿਹਾ---
“ਦੇਖੋ ਸਰਦਾਰ ਜੀ, ਅਬ ਪਾਨੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਬੀਸ ਮਿੰਟੋਂ ਮੇਂ ਟਾਂਕੀ ਭਰ ਜਾਏਗੀ।”

ਤੇ ਸਾਡੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਕੋਈ ਟਿਕਾਣਾ ਨਾ ਰਿਹਾ- ਜਦੋਂ ਹਰੇਕ ਟੂਟੀ ਵਿਚੋਂ ਪਾਣੀ ਫਰਲ ਫਰਲ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸਿਰਫ਼ ਇਕ ਜੋੜ ਤੋਂ ਪਾਣੀ ਸਿੱਮ ਰਿਹਾ ਸੀ।

“ਹਾਂ, ਯਹ ਮੈਂ ਅਭੀ ਠੀਕ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ।”

ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਸਫ਼ੈਦਾ ਲਾ ਕੇ ਵਾਸ਼ਲ ਬਦਲ ਦਿਤੀ। ਤੇ ਰੈਂਚ ਨਾਲ ਕੱਸ ਦਿਤੀ।

ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜਾਣ ਬਾਅਦ ਇੰਝ ਸੱਨਾਟਾ ਛਾ ਗਿਆ ਜਿਵੇਂ ਇਥੇ ਕੋਈ ਮੇਲਾ ਜਾਂ ਵਿਆਹ ਰਚਿਆ ਸੀ!

ਕਾਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਇਸ ਘਰ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਯਾਦ ਦੀ ਮੋਹਰ ਲਾ ਗਿਆ ਸੀ।

4091, ਬਜ਼ਾਰ ਨੰ: 4, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
8054694648

ਮਤ-ਪਤ ਦਾ ਰਾਖਾ (ਹੱਡ-ਬੀਤੀ)

ਐੱਸ. ਫ਼ਲਾਵਰ ਸਿੰਘ

ਦੋਸਤੋ, ਜਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਅਜਿਹੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਘਟ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਖੁਦ ਨੂੰ ਵੀ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਅਜਿਹਾ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ?

ਇਨਸਾਨ ਜੋ ਸੋਚਦਾ ਹੈ ਉਹ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਜੋ ਸੋਚਿਆ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ...

ਮੈਂ 2015 ਵਿੱਚ ਜਿੰਦਗੀ ਦੇ ਰੁਝੇਵਿਆਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਕੇ ਜਿੰਦਗੀ ਦੇ ਅਸਲ ਲੁਤਫ਼ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਰਹਿਣ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਰਾਜਸਥਾਨ ਆਪਣੇ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਬਣੀ ਢਾਣੀ ਵਿੱਚ ਆ ਡੇਰਾ ਲਾਇਆ।

ਟਾਈਮ ਪਾਸ ਤੇ ਆਮਦਨੀ ਦੇ ਮੱਦੇ ਨਜ਼ਰ ਮੈਂ ਇੱਕ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਸਕੂਲ ਦੀ ਵੈਨ ਆਪਣੀ ਢਾਣੀ ਤੋਂ ਹਨੂਮਾਨਗੜ੍ਹ ਲਈ ਚਲਾਉਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਮੇਰੇ ਵਿਚਾਰ, ਸੋਚ, ਸੁਭਾਅ ਕਦੀ ਵੀ ਦੂਜੇ ਡਰਾਈਵਰਾਂ ਨਾਲ ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਸੀ

ਖਾਂਦੇ- ਉਨਾਂ ਕੋਲ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਦੁਰਘਟਨਾਵਾਂ, ਕੁੰਡੀ ਲਾਉਣ, ਤੇਲ ਵੇਚਣ, ਨਸ਼ਿਆਂ ਤੇ ਤੀਵੀਆਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ। ਉਨਾਂ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਟਰੱਕਾਂ 'ਤੇ ਸੜਕਾਂ ਮਿਣੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੁਝ ਕੁ ਬੱਸਾਂ 'ਤੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ - ਬੁਢਾਪੇ ਵੇਲੇ ਸਕੂਲ ਦੀਆਂ ਵੈਨਾਂ ਫੜ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਵਾਰਿਸ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਕਹਿਣ ਅਨੁਸਾਰ ਆਦਤਾਂ ਉਹੀ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ! ਮੈਂ ਉਨਾਂ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਡਰਾਈਵਰਾਂ ਤੋਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਦੂਰੀ ਬਣਾਅ ਕੇ ਰੱਖੀ, ਸਕੂਲ ਨੇੜੇ ਕੋਈ ਕਮਰਾ ਕਿਰਾਏ 'ਤੇ ਲੈ ਕੇ ਉਥੇ ਸਾਹਿਤ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਤੇ ਅਖਬਾਰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਟਾਈਮ ਪਾਸ ਕਰ ਲੈਂਦਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੁਸਾਇਟੀ ਤੋਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਦੂਰੀ ਬਣਾਅ ਕੇ ਰੱਖੀ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਸਕੂਲ ਮੈਨੇਜਮੈਂਟ ਤੇ ਸਟਾਫ਼ ਮੇਰੀ ਹੱਦੋਂ ਵੱਧ ਇੱਜ਼ਤ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਦੋਸਤੋ ਕਈ ਦਫ਼ਾ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਵੀ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਪਰਖ ਦੀ ਘੜੀ ਵਿੱਚ ਪਾ

ਕੇ ਪਰਖਦਾ ਹੈ।

ਇੱਕ ਦਿਨ ਸਕੂਲ ਦੇ ਵੱਟਰ ਕੂਲਰ 'ਤੇ ਇੱਕ ਬਾਰਾਂ-ਤੇਰਾਂ ਸਾਲ ਦਾ ਪਗੜੀਵਾਲਾ ਬੱਚਾ ਪਾਣੀ ਪੀ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਪਾਣੀ ਪੀਣ ਲਈ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਵਾਰੀ ਦੀ ਉਡੀਕ ਵਿੱਚ ਸਾਂ। ਏਨੀ ਦੇਰ ਨੂੰ ਇੱਕ ਮੈਡਮ, ਰਾਖੀ, (ਫ਼ਰਜ਼ੀ ਨਾਂ) ਜੋ ਹਜ਼ਾਰ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੂਰੋਂ ਕਿਤਿਓਂ ਆ ਕੇ, ਇੱਥੇ ਹਨੂਮਾਨਗੜ੍ਹ ਵਿੱਚ ਹੀ ਇੱਕ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਵਿਆਹੀ ਹੋਈ ਸੀ- ਉਸ ਪਗੜੀਵਾਲੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਡਾਟਣ ਲੱਗੀ-

“ਅਰਜ਼, ਯੇ ਕਯਾ ਪਾਗਲ ਸਾ ਬਨਾ ਫਿਰ ਰਹਾ ਹੈ, ਤੂ ਕਿਤਨਾ ਸੁੰਦਰ ਹੈ -ਯੇ ਪਗੜੀ ਬਾਂਧ ਕਰ ਤੂੰ ਪਾਗਲ ਸਾ ਲਗਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਕੋ ਮਤ ਬਾਂਧਾ ਕਰੋ!!”

ਉਸ ਬੱਚੇ ਦੀ ਪੱਗ 'ਤੇ ਕੀਤੀ ਟਿੱਪਣੀ ਮੈਨੂੰ ਅੰਦਰ ਤੱਕ ਝੰਜੋੜ ਗਈ।

ਮੈਂ ਮੈਡਮ ਨੂੰ ਰੋਕਿਆ ਤੇ ਕਿਹਾ, “ਮੈਡਮ, ਕਯਾ ਮੈਂ ਭੀ ਪਗੜੀ ਬਾਂਧ ਕਰ ਪਾਗਲ ਸਾ ਲਗਤਾ ਹੂੰ? ਇਸ ਕੋ ਮਾਂ ਬਾਪ ਨੇ ਪਗੜੀ ਬਾਂਧ ਕਰ ਸਕੂਲ ਭੇਜਾ ਹੈ, ਆਪ ਕੋ ਮਨੁੱਕਾਂ ਕਰਨੇ ਕਾ ਕੋਈ ਅਧਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ!!”

“ਅੰਕਲ, ਮੈਨੇ ਆਪ ਸੇ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਬੋਲਾ। ਮੈਂ ਮੇਰੇ ਸਟੂਡੈਂਟ ਸੇ ਬਾਤ ਕਰ ਰਹੀ ਹੂੰ, ਉਨ ਕੋ ਡਿਸਿਪਲਿਨ ਮੇਂ ਰਖਨਾ ਮੇਰੀ ਡਿਉਟੀ ਹੈ, ਆਪ ਮੇਰੇ ਕੋ ਮਤ ਸਿਖਾਓ। ਆਪ ਬਿਨ ਮਤਲਬ ਕੇ ਲਫ਼ੜਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ!!”

ਸਾਡੀ ਤੂੰ-ਤੂੰ ਮੈਂ-ਮੈਂ ਕਾਫ਼ੀ ਵਧ ਗਈ। ਹੋਰ ਸਟਾਫ਼ ਵੀ ਬਾਹਰ ਆ ਗਿਆ- ਮਾਮਲਾ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਦੇ

ਦਫ਼ਤਰ ਤੱਕ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਮੈਡਮ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਸਿੱਖ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਹੰਗਾਮਾ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹਾਂ, ਪਰ ਨਹੀਂ, ਤੁਸੀਂ ਰਾਖੀ ਮੈਡਮ ਨੂੰ ਸਮਝਾਓ, ਅੱਗੇ ਤੋਂ ਅਜਿਹਾ ਨਾ ਕਰੋ। ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਮੈਡਮ ਨੇ ਖੁਦ ਇਸ ਘਟਨਾ ਦੀ ਮਾਫ਼ੀ ਮੰਗ ਲਈ ਪਰ ਰਾਖੀ ਟੱਸ ਤੋਂ ਮੱਸ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਰਹੀ!

ਦੂਸਰੇ ਦਿਨ ਮੈਨੇਜਿੰਗ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਨੇ ਮੇਰੇ ਰਿਕਾਰਡਾਂ ਤੇ ਹੋਰ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਬਾਰੇ ਰਾਖੀ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ -ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਅਦਬ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਆਉਣ ਦੀ ਹਦਾਇਤ ਵੀ ਕੀਤੀ।

ਵੀਹ ਕੁ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਮੈਡਮ ਦਾ ਗੁੱਸਾ ਠੰਡਾ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਗਲਤੀ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ- ਹੁਣ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਸਵੇਰੇ ਨਮਸਕਾਰ, ਨਮਸਤੇ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਈ।

ਸਮਾਂ ਆਪਣੀ ਚਾਲ ਚੱਲਦਾ ਰਿਹਾ। ਫੇਰ ਕਰੋਨਾ ਦਾ ਸਮਾਂ ਆ ਗਿਆ, ਬੱਚੇ ਤੇ ਸਟਾਫ਼ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕੈਦ ਹੋ ਕੇ ਬੈਠ ਗਏ।

ਰਾਖੀ ਦਾ ਪਤੀ ਬਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਛੋਟਾ ਮੋਟਾ ਕਾਰੋਬਾਰ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਵੀ ਘਰ ਬੈਠ ਗਿਆ- ਜੋ ਬਾਅਦ

ਮਤ-ਪਤ ਦਾ ਰਾਖਾ

ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਦੋਸਤ ਵੀ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ।
ਇੱਕ ਦਿਨ ਅਚਾਨਕ ਰਾਖੀ ਮੈਡਮ ਦਾ ਫੋਨ ਆਇਆ, “ਅੰਕਲ, ਆਪ ਕਾ ਮੈਨੇਜਮੈਂਟ ਵਾਲੇ ਕਹਿਨਾ ਮਾਨ ਜਾਏਗੇ, ਮੈਂ ਘਰ ਸੇ ਆਂਨਲਾਈਨ ਕਲਾਸ ਲਗਾਅ ਸਕਤੀ ਹੂੰ, ਸੈਲਰੀ ਚਲਤੀ ਰਹੇ ਤੇ ਮੇਰੇ ਘਰ ਕੀ ਰੋਟੀ ਰੋਜ਼ੀ ਚਲਤੀ ਰਹੇਗੀ। ਘਰ ਮੇਂ ਬੈਠ ਕਰ ਕਯਾ ਖਾਏਗੇ!!”

ਮੈਂ ਰਾਖੀ ਮੈਡਮ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ, ਸਮੇਤ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ, ਤੱਕ ਅਨਾਜ, ਰਾਸ਼ਨ, ਲੰਗਰ ਪਹੁੰਚਦਾ ਕੀਤਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਸੰਪਰਕ ਨੰਬਰ ਜਾਂ ਐਡਰੈਸ ਸੀ।

ਉਸ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਲੰਗਰ ਬਣਾਅ ਕੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੇ ਗਰੀਬ ਮੁਹੱਲਿਆਂ ਵਿਚ ਵਰਤਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਮੇਰਾ ਇਖਲਾਕੀ ਫਰਜ਼ ਸੀ ਜੋ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਤੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ।

ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਹੁਣ ਸਾਰਾ ਸਟਾਫ਼ ਮੇਰਾ ਹੋਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਭਿਆਨਕ ਸਮਾਂ ਸੀ- ਜਦੋਂ ਆਪਣੇ ਪਰਛਾਵੇਂ ਦੀ ਸਾਥ ਛੱਡ ਗਏ ਸਨ। ਮੈਂ ਉਸ ਮਾੜੇ ਸਮੇਂ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸਟਾਫ਼ ਦੇ ਬਹੁਤ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਨੇੜਤਾ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਦੁਖ ਸੁਖ ਸਾਂਝੇ ਹੋ ਗਏ, ਫੋਨ 'ਤੇ ਗੱਲਾਂ ਬਾਤਾਂ ਹੋਣ ਲੱਗੀਆਂ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਾਖੀ ਮੈਡਮ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਵੀ ਮੇਰੀ ਨੇੜਤਾ ਹੋ ਗਈ।

ਇੱਕ ਦਿਨ ਕਿਸੇ ਬੱਜਰ ਗਲਤੀ (ਜੋ ਇਥੇ ਲਿਖਣਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ) ਕਾਰਨ

ਰਾਖੀ ਮੈਡਮ ਨੂੰ ਸਕੂਲੋਂ ਹਟਾਅ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਉਹ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰ ਹੋ ਕੇ ਘਰ ਬੈਠ ਗਈ ਤੇ ਹਫ਼ਤੇ ਕੁ ਬਾਅਦ ਮੈਨੂੰ ਫੋਨ 'ਤੇ ਕਹਿੰਦੀ- “ਅੰਕਲ, ਆਪ ਕੀ ਸਭੀ ਸਕੂਲੋਂ ਸੇ ਵਾਕਫੀਅਤ ਹੈ, ਆਪ ਮੇਰੇ ਕੋ ਕਹੀਂ ਐਡਜਸਟ ਕਰਵਾਓ।... ਮੇਰੇ ਹਜ਼ਬੈਂਡ ਕੋ ਸਕੂਲ ਵਾਲੀ ਘਟਨਾ ਮਤ ਬਤਾਨਾ, ਮੈਨੇ ਤੋ ਉਨ ਕੋ ਬੋਲ ਦੀਆ ਕਿ ਮੈਨੇ ਹੀ ਸਕੂਲ ਛੋੜਾ ਹੈ..।”

ਚਲੋ, ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਪਤੀ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰ ਕੇ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਕਈ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਫੋਨ ਕੀਤੇ, ਐਪਰ ਕਿਸੇ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਇੰਗਲਿਸ਼ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਖਾਲੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੁਆਇਆ ਤੇ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਇਕ ਖਾਲੀ ਪੋਸਟ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਮੈਡਮ ਨੂੰ ਸੂਚਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ- ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਅੱਜ ਤੱਕ ਡਿਊਟੀ ਨਿਭਾਅ ਰਹੀ ਹੈ।

ਮੈਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਜਨਮ ਦਿਨਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਮਾਗਮਾਂ 'ਤੇ ਜਾਣ ਦਾ ਵੀ ਮੌਕਾ ਮਿਲਦਾ ਰਿਹਾ। ਅਕਸਰ ਮੈਡਮ ਮੈਨੂੰ ਫੋਨ ਉਪਰ ਕਈ ਵਾਰੀ ਰੁਮਾਂਟਿਕ ਗੀਤ, ਸ਼ੇਅਰ ਜਾਂ ਹੋਰ ਸਮੱਗਰੀ ਭੇਜ ਦਿੰਦੀ! ਮੈਂ ਸੁਣਦਾ ਤੇ ਅਣਗੌਲਿਆਂ ਕਰ ਦਿੰਦਾ। ਸੋਚਿਆ ਜਵਾਨ ਲੜਕੀ ਹੈ, ਸਭ ਇਸ ਦੇ ਦਿਲ ਦੇ ਵਲਵਲੇ ਹਨ, ਮੈਂ ਉਸ ਦੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਮਨੋਦਸ਼ਾ ਨਾ ਸਮਝ ਸਕਿਆ।

ਕਈ ਦਫ਼ਾ ਖਾਣੇ 'ਤੇ ਬੁਲਾਵੇ ਆਉਂਦੇ ਰਹੇ- ਮੈਨੂੰ ਹੱਥੀਂ ਬਣਾਅ ਕੇ ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਬਣੇ ਬਣਾਏ ਵਧੀਆ ਖਾਣੇ ਮਿਲ ਜਾਣ ਹੋਰ ਕੀ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ?

ਇਕ ਦਫ਼ਾ ਮੈਡਮ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਫੋਨ ਕੀਤਾ ਕਿ 'ਬੇਟੇ ਦਾ ਜਨਮ ਦਿਨ ਹੈ ਤੁਸੀਂ ਆਵੋ।

ਮੈਂ ਉਸ ਦਿਨ ਸਕੂਲ ਦੀਆਂ ਗੱਡੀਆਂ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਡੀਜ਼ਲ ਲੈਣ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸਾਂ, ਸੋ ਮੈਂ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਦੱਸੀ ਤੇ ਕਿਹਾ- “ਮੈਡਮ, ਮੇਰਾ ਕੇਕ ਰੱਖ ਦੇਣਾ, ਕੱਲ੍ਹ ਅਵਾਂਗਾ।”

ਸੋਚਿਆ, ਮਸਲਾ ਸੌ-ਦੋ ਸੌ ਰੁਪਏ ਦਾ ਹੈ, ਜ਼ਰੂਰ ਜਾਵਾਂਗੇ!

ਦੂਸਰੇ ਦਿਨ ਮੈਂ ਘਰ ਗਿਆ ਤੇ ਚਾਹ ਪਾਣੀ ਪੀਤਾ, ਬੱਚੇ ਲਈ (ਜੋ ਸਕੂਲ ਗਿਆ ਸੀ) ਸੌ ਰੁਪਏ ਸ਼ਗਨ ਦੇ ਦਿੱਤੇ।

ਆਖ਼ਿਰ ਉਹ ਸਮਾਂ ਆ ਗਿਆ ਜਿਸ ਦੀ ਤਾਕ ਵਿੱਚ ਮੈਡਮ ਨੇ ਅੱਜ ਕਾਲਜ ਤੋਂ ਛੁੱਟੀ ਲਈ ਸੀ! ਮੈਨੂੰ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਰਿਹਾ- ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਗਾ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਫ਼ਿਲਮੀ ਸੀਨ ਜਾਂ ਸੁਫ਼ਨਾ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਹੋਵਾਂ।

ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਆਪਣਾ ਸਰੀਰ, ਆਪਣੀ ਇੱਜ਼ਤ ਮੇਰੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰਦਿਆਂ ਮੈਨੂੰ ਕਲਾਵੇ ਵਿਚ ਭਰ ਕੇ ਭੱਦੀਆਂ ਹਰਕਤਾਂ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ!

ਮੇਰਾ ਸਿਰ ਚਕਰਾਅ ਗਿਆ। ਕੁਝ ਕੁ ਸਕਿੰਟਾਂ ਵਿਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿਚਾਰ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿੱਚੋਂ ਹੋ ਗੁਜ਼ਰੇ- ਮੈਂ ਉਸਦੀਆਂ ਬਾਹਾਂ ਫੜ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕੀਤਾ ਤੇ ਸਮਝਾਇਆ, “ਬੇਟੀ, ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਛੋਟੀ ਹੈਂ, ਚਿੱਟੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਤੇ ਉਮਰ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਕਰ! ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਉਤੇ ਉਹ ਪਗੜੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪਹਿਨਣ 'ਤੇ ਤੂੰ 'ਪਾਗਲ ਸਾ' ਦੱਸ ਰਹੀ ਸੀ- ਇਹ ਮੇਰੀ ਅਣਖ ਤੇ ਕਰੈਕਟਰ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ ਜੋ ਸਾਡੇ ਗੁਰੂਆਂ ਨੇ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਹੈ- ਮੈਂ ਹਰ ਮੌਤ 'ਤੇ ਤੇਰੀ ਮਦਦ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਨਾਤੇ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਨਾ ਕਿ ਤੇਰਾ ਹੁਸਨ-ਜਵਾਨੀ ਹੰਢਾਉਣ ਲਈ। ਅਕਲ ਨੂੰ ਹੱਥ ਮਾਰ, ਕਿੱਥੇ ਗਈ ਤੇਰੀ ਐਮ.ਏ. ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਤੱਕ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ-

ਲਿਖਾਈ!!”

“ਅੰਕਲ, ਮੈਂ ਤੋ ਆਪ ਕੇ ਕੀਏ ਅਹਿਸਾਨੋਂ ਕਾ ਕਰਜਾ ਉਤਾਰ ਰਹੀ ਬੀ, ਚਿੰਟੂ ਕੇ ਪਾਪਾ ਕੋ ਮਤ ਬੜਾ ਦੇਨਾ।”

“ਦੇਖ ਬੇਟੀ, ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਦੱਸੇ ਮਾਰਗ ਤੋ ਗੁਰੂ ਆਸ਼ ਤੋਂ ਦੂਰ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ।”

ਮੈਡਮ ਦੀ ਨੀਵੀਂ ਪੈ ਗਈ। ਉਹ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਝੰਜੋੜੀ ਗਈ, ਕੱਟੇ ਤਾਂ ਖੂਨ ਦਾ ਕਤਰਾ ਵੀ ਨਾ ਨਿਕਲੇ! ਬਿਲਕੁਲ ਨਿੰਮੋਝੂਣੀ ਹੋ ਕੇ

ਬੈਠ ਗਈ।

ਉਸ ਨੂੰ ਉਠਾਅ ਕੇ ਮੈਂ ਧੀਆਂ ਵਾਂਗ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਸਮਝਾਇਆ, ਤੇ, ਅੱਗੇ ਤੋਂ

ਅਜਿਹੀ ਗ਼ਲਤੀ ਨਾ ਕਰਨ ਦੀ ਤਾੜਨਾ ਕੀਤੀ।

ਮੈਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਲੱਖ ਸੁਕਰਾਨਾ ਕੀਤਾ, “ਸਭ ਤੇ ਵੱਡਾ ਸਤਿਗੁਰ ਨਾਨਕ ਜਿਨਿ ਕਲ ਰਾਖੀ ਮੇਰੀ।” - ਜਿਸ ਲਈ ਅਸੀਂ ਨਿਤਾਪ੍ਰਤੀ ਅਰਦਾਸ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, “ਮਤ-ਪਤ ਕਾ ਰਾਖਾ, ਆਪ ਵਾਹਿਗੁਰੂ!”

ਅਰਦਾਸ ਪੂਰੀ ਹੋਈ।

ਅੱਜ ਵੀ ਮੈਡਮ ਦੇ ਪਤੀ ਅਕਸਰ ਹੀ ਬਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਗੋਡੀਂ ਹੱਥ ਲਾ ਕੇ ਸਤਿਕਾਰ ਸਹਿਤ ਸਿਹਤ ਤੇ ਸੁਖਸਾਂਦ ਪੁੱਛ ਲੈਂਦੇ ਹਨ - ਪਰ ਮੈਡਮ ਗਾਹੇ ਬਗਾਹੇ ਮਿਲ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਰੁਕਣ ਦੀ ਬਜਾਇ ਚੱਲਦੀ, ਸਕੂਟਰੀ ਤੋਂ ਹੀ ਸਿਰ ਨਿਵਾਅ ਕੇ ਲੰਘ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਮੇਰੇ ਬਾਰੇ ਸ਼ਾਇਦ ਨਾ-ਮਰਦ, ਹਿਜੜਾ, ਬੇਕਾਰ ਵਰਗੇ ਸ਼ਬਦ ਉਸ ਦੇ ਜਿਹਨ ਵਿਚ ਘੁੰਮਦੇ ਹੋਣ, ਐਪਰ ਕਦੇ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਅੱਖਾਂ ਪਾ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਦੇਖਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ। ਮੈਨੂੰ ਮੇਰੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ 'ਤੇ ਪੂਰਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਤੇ ਮਾਣ ਸੀ, ਹੈ ਤੇ ਸਦਾ ਰਹੇਗਾ।

ਮਿੰਡੂਖੇੜਾ 9876555578

ਅਧਿਆਪਕ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ / ਪਰਮਿੰਦਰ ਕੌਰ

ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਪੜ੍ਹਦੇ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਅਧਿਆਪਕ ਦਾ ਬਹੁਤ ਮਾਣ ਸਤਿਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਬੱਚੇ, ਬਜ਼ੁਰਗ ਸਾਰੇ ਹੀ ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਕਹਿ ਕੇ ਵੀ ਬੁਲਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਹੁਣ ਕਈ ਵਾਰ ਇੰਝ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਮਾਣ ਸਤਿਕਾਰ ਕਿਤੇ ਗੁੰਮ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

ਪਰ ਨਹੀਂ, ਮੇਰੀ ਸੋਚ ਨੂੰ, ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਹੀ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਗਈ ਇੱਕ ਬੱਚੀ ਨੇ ਗ਼ਲਤ ਸਾਬਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ!

ਪੰਜਵੀਂ ਪਾਸ ਕਰ ਕੇ ਗਏ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਬੱਚੇ ਜਦੋਂ ਵੱਡੇ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਗਏ ਤਾਂ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਆਉਂਦੇ ਤੇ ਆਖਦੇ ਕਿ ਮੈਡਮ ਜੀ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੋਰ ਕਮਰੇ ਬਣਾਅ ਕੇ, ਵੱਡੀਆਂ ਜਮਾਤਾਂ ਇੱਥੇ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਲਓ, ਉੱਥੇ ਸਾਡਾ ਜੀਅ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਖਦੀ, “ਕੋਈ ਨਾ, ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਓਨੀ ਦੇਰ ਉੱਥੇ ਹੀ ਦਿਲ ਲਾ ਕੇ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰੋ।” ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਬੱਚੇ ਇੱਕ ਆਸ ਜਿਹੀ ਲੈ ਕੇ ਮੁੜ ਜਾਂਦੇ ਤੇ ਮੈਂ ਗੇਟ ਤੱਕ ਉਹਨਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਦੇਖਦੀ ਰਹਿੰਦੀ।

ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਇੱਕ ਬੱਚੀ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਸਵੇਰ ਨੂੰ ਜਾਂ ਛੁੱਟੀ ਵੇਲੇ ਮੈਨੂੰ ਸਕੂਲ ਦੇ ਗੇਟ ਦੇ ਬਾਹਰ ਮਿਲਦੀ ਤੇ ਆਖਦੀ, ‘ਮੈਡਮ ਜੀ, ਮੇਰਾ ਉੱਥੇ ਜੀਅ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ’। ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਆਖਦੀ ਕਿ ਕੋਈ ਨਾ ਬੇਟਾ, ਜਦੋਂ ਵੀ ਅਸੀਂ ਨਵੀਂ ਥਾਂ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਇੰਝ ਹੀ ਲੱਗਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਜੀਅ ਲੱਗ ਜਾਵੇਗਾ -ਤੇ ਉਹ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ।

ਇੱਕ ਵਾਰ ਉਹ ਅੱਧੀ ਛੁੱਟੀ ਵੇਲੇ ਆਈ ਤੇ ਪੇਸਟਰੀ ਦਾ ਡੱਬਾ ਵੀ ਨਾਲ ਲਿਆਈ। ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਸੁਝਾਇਆ ਦਿੱਤੀਆਂ ਤਾਂ ਮਨ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਬਾਗੋ-ਬਾਗ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਮੇਰੇ ਜਨਮ ਦਿਨ ਦੀ ਤਾਰੀਖ ਯਾਦ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ- “ਮੈਡਮ ਜੀ, ਅੱਜ ਤਾਂ ਮੈਂ ਅਰਜ਼ੀ ਦੇ ਕੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਿਲਣ ਆਈ ਹਾਂ।”

ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ, “ਉਹ ਕਿਉਂ?” ਅੱਗੋਂ ਕਹਿੰਦੀ- “ਅੱਜ ਸਾਡੀ ਅਧਿਆਪਕਾ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਮਨ੍ਹਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਤੂੰ ਨਾਲ ਦੇ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਉਹਨਾਂ ਮੈਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹੁਣ ਤੂੰ ਪੁਰਾਣੀ ਅਧਿਆਪਕਾ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਜਾ।”

ਕਹਿੰਦੀ, ਫੇਰ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਅਧਿਆਪਕਾ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, “ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਮਾਂ ਬਾਪ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਸਕਦੇ ਹੋ?”

ਅਧਿਆਪਕਾ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ, “ਨਹੀਂ। ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਕੀ ਮਤਲਬ?”

ਬੱਚੀ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ - “ਮੈਡਮ ਜੀ, ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਉਹ ਅਧਿਆਪਕਾ ਮਾਂ ਬਾਪ ਤੋਂ ਵੀ ਵਧ ਕੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਭੁਲਾਅ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ। ਮੈਂ ਜਦ ਦੇਸ ਤੋਂ ਆਈ ਸੀ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਕੁਝ-ਕੁਝ ਗਿਆਨ ਸੀ। ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬਦੋਲਤ ਅੱਜ ਮੈਨੂੰ ਤਿੰਨੋਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ- ਹਿੰਦੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦਾ ਵੀ ਗਿਆਨ ਹੈ। ਅੱਜ ਵੀ ਜੇ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਮੇਰੀ ਉਸ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਦਾ ਹੱਲ ਫੋਨ 'ਤੇ ਹੀ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਅੱਜ ਮੇਰੀ ਉਸ ਅਧਿਆਪਕਾ ਦਾ ਜਨਮ ਦਿਨ ਹੈ ਤੇ ਅੱਜ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਜਾਣਾ ਹੀ ਹੈ।”

ਉਸਦੀ ਅਧਿਆਪਕਾ ਨੇ ਆਖਿਆ ਕਿ, “ਬੱਚੀ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਕੂਲ ਵਿਚਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਭੇਜ ਸਕਦੀ।”

ਉਹ ਅਧਿਆਪਕਾ ਆਪਣੇ ਥਾਂ ਉੱਤੇ ਬਿਲਕੁਲ ਸਹੀ ਸੀ, ਕਿਉਂਜੋ ਅੱਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਇੰਝ ਭੇਜਣਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ। ਉਸਦੀ ਅਧਿਆਪਕਾ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੂੰ ਅਰਜ਼ੀ ਦੇ ਜਾ, ਤੇ ਫਿਰ ਚਲੀ ਜਾਈਂ।

ਉਸ ਬੱਚੀ ਦੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਉੱਥੇ ਹੀ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਮਿਡ ਡੇ ਮੀਲ ਸੇਵਿਕਾ ਸਨ। ਉਹ ਭੱਜ ਕੇ ਆਪਣੀ ਮੰਮੀ ਕੋਲ ਗਈ, ਅਰਜ਼ੀ ਲਿਖੀ ਤੇ ਆਪਣੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੇ ਦਸਤਖਤ ਕਰਵਾਅ ਕੇ ਆਪਣੀ ਅਧਿਆਪਕਾ ਨੂੰ ਅਰਜ਼ੀ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, “ਮੈਡਮ ਜੀ, ਹੁਣ ਮੈਂ ਜਾਵਾਂ?” ਅਧਿਆਪਕਾ ਨੇ ਅਰਜ਼ੀ ਪੜ੍ਹੀ ਤੇ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਸੀ-

“ਅੱਜ ਮੇਰੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਜਨਮ ਦਿਨ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਮੈਨੂੰ ਛੁੱਟੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ।”

ਇਹ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਉਸ ਅਧਿਆਪਕਾ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਮ ਹੋ ਗਈਆਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੁਸਕਰਾਅ ਕੇ ਆਖਿਆ, “ਜਾਓ ਬੇਟਾ ਜੀ, ਮਿਲ ਆਓ ਆਪਣੀ ਗੁਰੂ ਨੂੰ।”

ਬੱਚੀ ਦੀ ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਮੇਰੀਆਂ ਵੀ ਅੱਖਾਂ ਨਮ ਹੋ ਗਈਆਂ ਤੇ ਮੈਂ ਉਸਦਾ ਮੱਥਾ ਚੁੰਮਦੇ ਹੋਏ, ਉਸਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ।

ਉਸਨੇ ਮੇਰੇ ਜਨਮ ਦਿਨ 'ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਅਨਮੋਲ ਤੋਹਫ਼ਾ ਦੇ ਕੇ ਉਸ ਦਿਨ ਨੂੰ ਯਾਦਗਾਰ ਬਣਾਅ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਤੇ ਉਸ ਸੋਚ ਨੂੰ ਵੀ ਗ਼ਲਤ ਸਾਬਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਅੱਜ ਕੱਲ ਦੇ ਬੱਚੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ।

- ਮੁੱਲਾਂਪੁਰ ਦਾਖਾ

9877346150

ਨਨਦਾਂ, ਭਾਬੀਆਂ, ਦਰਾਣੀਆਂ ਜਠਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਹਾਂ ਸੱਸਾਂ ਨੇ, ਦੋ ਸਕੀਆਂ ਰੂਹਾਂ ਦਾ 'ਇੱਕ' ਸੁੱਚਾ ਹਾਸਾ ਹੱਸਿਆ ਸੀ ਚੁੰਨੀ ਚੜ੍ਹਾਅ ਜਦ ਵਾਰਨੇ ਕੀਤੇ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਵਾਲਾ ਦਿਨ ਵਿਹੜੇ ਵਿੱਚ ਲੱਭਿਆ ਸੀ ਗਿੱਧਾ ਵੀ ਤਦ ਖੂਬ ਸੱਤ-ਰੰਗਾ ਓਸ ਦਿਨ ਨੂੰ ਮੱਚਿਆ ਸੀ

ਲੜਨ ਲੱਗੀਆਂ ਨੇ ਫੇਰ ਮਿਹਣੇ ਤਿਹਣੇ ਮਾਰੇ ਪਿੱਟ ਸਿਆਪੇ ਕੀਤੇ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇੱਕ ਦੂਈ ਦਾ ਅੱਗਾ-ਤੱਗਾ ਵੀ ਇੱਕ ਕਰ ਛੱਡਿਆ ਸੀ

ਸ਼ਗਨਾਂ ਵੇਲੇ ਜਿਹੜੇ ਗਾਨੇ ਬੱਧੇ ਸੀ ਦੁੱਖਾਂ=ਸੁੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਂਝਾਂ ਪਾ ਜਿਹੜੇ ਹਾਸੇ ਹੱਸੇ ਸੀ ਇੱਕ ਛੱਤ ਹੇਠਾਂ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਭਾਮਕ ਚੜ੍ਹੇ ਤੇ ਕੁਛ ਵੀ ਚੇਤਾ ਰਿਹਾ ਈ ਨਾ

ਘਰ ਦਿਆਂ ਬਾਲਾਂ 'AI' ਤਾਈਂ ਨੱਠ ਕੇ ਜਦ ਇਹ ਸੁਆਲ ਪੁੱਛਿਆ ਸੀ: "How can my family always be ONE?" (ਮੇਰਾ ਟੱਬਰ ਇੱਕ ਹਮੇਸ਼ਾ ਰਹਿ ਸਕਦ ਹੈ ਕਿਵੇਂ?)

ਬੂਹੇ, ਕੰਧਾਂ, ਬਾਰੀਆਂ ਹੁੱਬਕੀਂ ਰੋਅ, ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਤਦ 'ਇੱਕ' ਖਾਰਾ ਅੱਥਰੂ ਘਰ ਦੀ ਨੀਂਹ ਵਿੱਚ ਦੱਬਿਆ ਸੀ

ਬੱਦਲ ਰੰਗੀਏ, ਸੱਧਰੇ ਨੀ!

ਚਿੱਟਿਆਂ ਤੋਂ ਜੇ ਕਾਲੇ ਹੋਈਏ ਭਰ ਕੇ ਵਰ੍ਹੀਏ, ਔੜਾਂ ਹਰੀਏ ਭਿੱਜੀ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਖੁਸ਼ਬੂ ਵੰਡੀਏ ਖੇੜੇ 'ਚ ਆ, ਵਿਛੋੜੇ ਜਰੀਏ ਵਸਲ ਦਾ ਪੱਲਾ ਨਾ ਛੱਡੀਏ

ਬੱਦਲ-ਰੰਗੀਏ, ਸੱਧਰੇ ਨੀ! ਕਾਲਿਆਂ ਤੋਂ ਜੇ ਬੱਗੇ ਹੋਈਏ ਸਮੇਂ ਦੇ ਗੇੜ 'ਚ ਬੱਝੇ ਰਹੀਏ ਤੱਤੀਆਂ ਧੁੱਪਾਂ ਹੱਸ ਕੇ ਜਰੀਏ ਵਿੱਥ ਤੋਂ 'ਨੇੜ' ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਕਰੀਏ ਮਾਤਾ 'ਪਾਏਦਾਰ' ਕਰ ਦਈਏ

ਬੱਦਲ-ਰੰਗੀਏ ਸੱਧਰੇ ਨੀ! ਦੁੱਖਾਂ ਦੇ ਪਰਛਾਵੇਂ ਬਹਿ ਕੇ ਸਦਾ ਸੂਫ਼ ਦੇ ਸਢੇ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹੀਏ ਦੁੱਖ ਤੋਂ ਸੁੱਖ ਦੇ 'ਦੱਦੇ-ਸੱਸੇ'

ਵਾਲੀ ਗੁੱਝੀ 'ਦੱਸ' ਨੂੰ ਫੜੀਏ ਰਜ਼ਾ ਦੀਆਂ ਰਮਜ਼ਾਂ 'ਚ ਰਹੀਏ ਬੱਦਲ-ਰੰਗੀਏ ਇੱਕ ਸੱਧਰੇ ਨੀ!

ਕੁਝ ਔਰਤਾਂ

ਕੁਝ ਔਰਤਾਂ ਜੋ ਪਾਟੀਆਂ ਗਧੋਲੀਆਂ ਨੂੰ ਟਾਕੀਆਂ ਲਾ ਕੇ ਸੀਣਾ ਜਾਣਦੀਆਂ ਜੋੜ ਦਿੰਦੀਆਂ ਲੋਗੜਾਂ ਤੇ ਤੰਦਾਂ ਵਿਚਲੀ ਤਿੜਕ ਨੂੰ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਵਿਚਲੀ ਤਿੜਕ ਨੂੰ ਨਗੰਦਿਆਂ ਨਾਲ

ਉਹ ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਗੰਢ-ਤੁੱਪ ਲੈਂਦੀਆਂ ਉਹ ਵੀ ਰਿਸ਼ਤੇ -ਜੋ ਸੂਈ ਦੀ ਨੋਕ ਤੋਂ ਬਹੁਤੀ ਚੋਭ ਲਾਉਂਦੇ, ਜ਼ਿਆਦਤੀ ਕਰਦੇ, ਇਹ ਲੋਲੋ-ਪੋਪੋ ਨਾਲ ਲੁਭਾਅ ਲੈਂਦੀਆਂ ਅੱਕਿਆ-ਥੱਕਿਆ ਮਨ

ਇਹ ਔਰਤਾਂ ਆਪਣੀ ਸ਼ਾਹ ਰਗ 'ਚ ਵਸਦੇ ਪੇਕੇ ਘਰੋਂ ਰੁੱਠ ਦੇ ਰੇਸ਼ੇ ਵਰਗੇ ਕੋਮਲ, ਸੂਖਮ ਅਤੇ ਨਿੱਘੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਪੀਡੀਆਂ ਸੱਚੀਆਂ-ਸੁੱਚੀਆਂ ਗੱਠਾਂ ਦੇ ਦਮ-ਖਮ ਸਦਕਾ, ਹੰਢਣਸਾਰ ਬਣਾਅ ਲੈਂਦੀਆਂ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਲੰਗਾਰ

ਕਾਣਸੂਤ ਪੱਧਰ ਕਰ ਦਾਬਾਂ ਲਾ ਰੱਖਦੀਆਂ ਰੀਝਾਂ ਨੂੰ ਰਿੜਕ, ਰੋਜ਼ ਦਾ ਰੇੜਕਾ ਮੁਕਾਉਂਦੀਆਂ ਸੂਈ ਦੇ ਨੱਕੇ ਥਾਣੀਂ ਲੰਘਣ ਵਾਲਾ ਜੀਵਨ ਜਿਉਂਦੀਆਂ ਪਰ 'ਬਿੜਕ' ਨਾ ਲੱਗਣ ਦਿੰਦੀਆਂ

ਸਗੋਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਿੱਘੀ ਹੰਢਣਸਾਰ ਰਜ਼ਾਈ ਵਾਂਗ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ ਇਹ, ਪਾਟੀਆਂ ਗਧੋਲੀਆਂ ਨੂੰ ਸੀਣਾ ਜਾਨਣ ਵਾਲੀਆਂ ਮੇਰੀ ਰਹਿਤਲ ਦੀਆਂ ਔਰਤਾਂ

ਜ਼ਹਿਮਤ ਭਜਾਉਂਦੇ, ਰੱਬ ਦੀ ਰਹਿਮਤ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਦਵਾਉਂਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਿਰਤੀ ਹੱਥਾਂ ਦੀ ਨਿਹਮਤ ਨੂੰ ਮੇਰਾ ਲਾਲ, ਸੱਚਾ ਤੇ ਸੁੱਚਾ ਸਲਾਮ

ਰੁੱਖਾਂ 'ਤੇ ਲਾਲ-ਪੀਲੀ-ਹਰੀ

ਰੁੱਖਾਂ 'ਤੇ ਲਾਲ-ਪੀਲੀ-ਹਰੀ ਕਾਤਰ ਜਾ ਬੰਨ੍ਹੀ ਹਵਾ ਨਾਲ ਖਹਿ ਕੇ ਵੀ

ਇਸ਼ਕ ਨੇ ਮਨ ਦੀ ਮੰਨੀ ਇਹ ਜੋ ਅੱਧ-ਅਧੂਰੀ-ਰੀਝ ਵਾਲੀ ਕਾਤਰਾਂ 'ਚ ਬੱਝੀ ਬਾਤ ਹੈ ਇਹ ਬੜੀ ਹੀ ਸ਼ਾਦ ਹੈ, ਜੋ ਸੁਣ ਸਕੇ ਤਾਂ ਸੁਣ ਇਹਨੇ ਜੱਗ ਦੀ ਕਦੇ ਨਾ ਮੰਨੀ ਸਮੇਂ ਦੇ ਗੇੜ ਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਕੰਨੀ ਹੋ ਪ੍ਰੀਤ-ਪਰੁੰਨੀ, ਰੀੜ-ਵਿਛੁੰਨੀ, ਤੇਰ-ਮੇਰ ਦੀ ਫੋਕੀ ਹੋਕੜ ਭੰਨੀ ਬੱਸ ਅਪਣੀ ਰੂਹ ਦੀ ਮੰਨੀ ਰੂਹ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤ ਸ਼ਬਦ ਧੁਨੀ ਇੱਕ ਸੁੱਚਾ ਸਬੂਰੀ ਤਾਨ ਹੈ ਅਨਹਦੀ ਨਾਦ ਹੈ, ਸ਼ਾਦ ਹੈ, ਜੋ ਸੁਣ ਸਕੇ ਤਾਂ ਸੁਣ!

ਚੇਤੇ ਹੈ

ਤਿੱਖੀ ਧੁੱਪ 'ਚ ਕਣਕਾਂ ਦੀ ਵਾਢੀ ਚੇਤੇ ਹੈ ਚਾਹ ਦੇ ਡੋਲੂ ਭਰ ਕੇ ਖੇੜਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਾ ਚੇਤੇ ਹੈ ਤੜਕੇ ਜਾ ਕੇ ਰਾਤ ਬਰਾਤੇ ਮੁੜਨਾ ਖੱਕ ਟੁੱਟ ਕੇ ਡਿੱਗਦੇ ਢਹਿੰਦੇ ਵਾਟਾਂ ਕੱਟਣਾ ਅਜੇ ਚੇਤੇ ਹੈ

ਹੱਥੀਂ ਰੱਟਣ, ਪਾਟੀਆਂ ਬਿਆਈਆਂ, ਤੇ ਲਾਲੀ ਮੂੰਹ 'ਤੇ ਲੈ ਦਿਨ ਢਲੇ ਘਰ ਮੁੜਨਾ ਖੱਲੀਆਂ ਪਈਆਂ ਲੱਤਾਂ ਤੁਰਨੋਂ ਨਾ ਥੱਕੀਆਂ ਨ੍ਹਾ ਕੇ ਖਾਣਾ, ਹੰਝ ਕੇ ਮੰਜੇ ਡਾਹੁਣਾ ਚੇਤੇ ਹੈ

ਸਰ੍ਹੋਂ ਤੇ ਸੂਰਜਮੁਖੀ, ਪਰਮਲ ਖਾ ਖਾ ਕੇ ਛਾਂ, ਬਰੋਟੇ ਦੀ, ਬਹਿ ਕੇ ਉੱਚੀ ਗਾ ਗਾ ਕੇ ਕਿੰਨੇ ਫਾਕੇ ਕੱਟੇ, ਦੜ ਵੱਟੇ, ਕੇਣ ਰਾਹ ਰੋਕੇ ਪੱਤਾ ਪੱਤਾ ਕੱਠਾ ਕਰ ਪੰਡ ਬੰਨ੍ਹੀ ਵੀ ਚੇਤੇ ਹੈ

ਹੱਥਾਂ ਪੈਰਾਂ 'ਚ ਲੋਹਾ ਬੀੜ ਮੁੜਾਸੇ ਬੰਨ੍ਹੇ ਸੀ ਖੇੜਾਂ 'ਚੋਂ ਅਨਮੋਲ ਖਜਾਨੇ ਬੋਰੇ ਭਰ ਲਏ ਸੀ ਭਾਂਤ ਭਾਂਤ ਦੇ ਫਲ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਜੋ ਖਾਧੇ ਸੀ ਹਾੜ੍ਹੀ ਸਾਉਣੀ ਮਾਰਾਂ ਖਾ ਹੱਥ ਜੋੜੇ ਚੇਤੇ ਹੈ

ਹੱਥੀਂ ਕੰਮ ਕੀਤੇ ਜੀਅ ਲਾ, ਦਿਨ ਨਿਕਲ ਗਏ 'ਸਚੇ ਮਾਰਗਿ ਚਲਦਿਆ' ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਕਹੋ 'ਉਸਤਤ ਕਰੇ ਜਹਾਨ' ਕੱਖਾਂ ਤੋਂ ਲੱਖ ਹੋ ਗਏ ਧਰਤੀ ਨੇੜੇ ਮਿੱਟੀ 'ਚ ਰਹਿਣਾ ਐਪਰ ਹਲੇ ਚੋੜੇ ਹੈ

ਇਲਵਰਪੁਟਨ soniapal2811@yahoo.co.in

"ਰੁਹ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਤਾਂ ਮੁੱਕ ਈ ਗਏ। ਜਾਣੀ ਦੀ ਮੇਰਾ ਇਸ ਘਰ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਨੂੰ ਹੁਣ ਜੀਅ ਨੀ ਕਰਦਾ, ਬਿੰਦਰ। ਵੱਡਾ ਵੀਰ ਨਿਰਮਲ, ਆਇਆ ਸੀ....ਬਸ...."

"ਅੱਜ ਤੂੰ ਇਹ ਕੀ ਕਹਿ ਰਹੀ ਐਂ, ਭੈਣ ਮੇਰੀਏ? ਜੱਦੀ-ਪੁਸ਼ਤੀ ਘਰ...ਇੱਥੇ ਜੰਮੇ, ਪਲੇ, ਖੇਡੇ, ਵੱਡੇ ਹੋਏ। ਹੁਣ ਤੇਰਾ ਜੀਅ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ। ਫੋਨ 'ਤੇ ਨੀ ਗੱਲਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ, ਮੈਂ ਆਉਂਗੀ ਮਿਲਣ ਤੈਨੂੰ....ਚੰਗਾ ਫੇਰ।"

ਫੋਨ ਕੱਟਿਆ ਤਾਂ ਜੱਸੀ ਦਾ ਜਿਵੇਂ ਕਾਲਜਾ ਧੂਹਿਆ ਗਿਆ। ਕਿਹਨੂੰ ਦੱਸਾਂ ਦੁੱਖੜਾ....ਕੋਈ ਸੁਣਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ। ਹਾਰ ਕੇ ਉਹ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਈ। ਇਹ ਚੁੱਪ ਵੀ ਕੈਸੀ ਸੀ। ਉਹ ਅਤੀਤ ਦੇ ਪਰਛਾਵਿਆਂ ਨਾਲ ਪਰਚਣ ਤੁਰ ਪਈ।

"ਬੇਬੇ, ਮੈਂ ਵਿਆਹ ਨੀ ਕਰਾਉਣਾ।"
"ਕਿਉਂ....ਤੈਨੂੰ ਕੋਠੇ ਜਿੱਡੀ ਨੂੰ ਕਿਹੜੀ ਖੱਲ 'ਚ ਲਕੋ ਲੂੰ ਮੈਂ।"

ਉਸ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਬੇਬੇ ਦੀ ਗੱਲ ਅਣਸੁਣੀ ਕਰ ਕੇ ਮੈਂ ਭੱਜ ਕੇ ਕਾਲਜ ਦੀ ਬਸ ਚੜ੍ਹ ਗਈ। ...ਹੁਣ ਕਿਧਰ ਭੱਜਾਂ?

ਕਾਲਜ ਵੀ ਸੁਫ਼ਨਿਆਂ ਦਾ ਘਰ ਸੀ। ਅਵਤਾਰ ਵੀ ਸੁਪਨਾ ਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਸੁਫ਼ਨੇ ਵਾਂਗ ਆਇਆ ਤੇ ਸੁਫ਼ਨਾ ਹੀ ਰਹਿ ਗਿਆ।

ਬੇਬੇ ਵੀ ਅਵਤਾਰੀ-ਪੁਰਸ਼ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਕਾਲਜ ਨੂੰ ਤੁਰਨਾ ਤਾਂ ਅਵਾਜ਼ ਮਾਰ ਕੇ ਕਹਿਣਾ 'ਸੁਪਨਿਆਂ ਮਗਰ ਨੂੰ ਭੱਜੀਦਾ.....'

ਕਈ ਵਾਰ ਬੇਬੇ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਤੀਰ ਵਾਂਗ ਛਾਤੀ ਵਿੱਚ ਖੁਭ ਜਾਂਦੀ -ਉਸ ਦਿਨ ਮੈਂ ਅਵਤਾਰ ਦੇ ਮੋਟਰਸਾਈਕਲ 'ਤੇ ਨਾ ਬੈਠਦੀ। ਰੁੱਸ ਜਾਂਦੀ ਜਾਂ ਫੇਰ ਉਸ ਨੂੰ ਇਗਨੋਰ ਕਰ ਦਿੰਦੀ।

ਅਜਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਕਦੇ ਕਦਾਈਂ ਸੀ। ਅੱਗੇ ਉਹ ਗੇਟ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹਾ ਹੁੰਦਾ। ਫੇਰ ਕਾਲਜ ਨਹੀਂ, ਦੋਵੇਂ "ਆਰਤੀ" ਸਿਨੇਮੇ ਜਾ ਵੜਦੇ।

ਸੁਫ਼ਨਿਆਂ ਵਰਗੇ ਦਿਨ ਪਲਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਜਰ ਗਏ। ਬੀ.ਏ. ਦੇ ਪਰਚੇ ਹੋ ਗਏ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਅਖਬਾਰ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਿਆ ਕਿ ਅਵਤਾਰ ਦੇ ਮੋਟਰਸਾਈਕਲ ਦਾ ਐਕਸੀਡੈਂਟ ਹੋ ਗਿਆ। ਫੇਰ ਇੱਕ ਦਿਨ ਅਖਬਾਰ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਿਆ- ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰ 'ਤੇ ਗੋਲੀਆਂ ਚੱਲ ਗਈਆਂ। ਬਹੁਤ ਭੱਜੀ। ਪਿੰਡ ਤੱਕ ਗਈ। ਸਾਡੀ ਜਮਾਤਣ ਰਾਜਬੀਰ ਨੇ ਜੋ ਕੁਝ ਦੱਸਿਆ, ਸੁਣ ਕੇ ਹੋਸ਼ ਉੱਡ ਗਏ। ਹਵੇਲੀ ਨੂੰ ਜਿੰਦਾ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਪਿੰਡ ਦੀ ਧੂੜ ਨਾਲ ਮੂੰਹ-ਮੱਥਾ ਭਰ ਗਿਆ। ਆਖਰ ਸਹੇਲੀਆਂ ਨਾਲ ਬੀ.ਐੱਡ ਕਰਨ ਜਾ ਲੱਗੀ।

ਅਵਤਾਰ ਭੂਤ ਬਣ ਕੇ ਨਾਲ ਤੁਰਿਆ-ਫਿਰਦਾ ਸੀ। ਘਰ 'ਤੇ ਹਮਲੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਰਿਵਾਰ ਕੁੰਜ-ਉਡਾਰੀ ਭਰ ਗਿਆ। ਸਮੇਂ ਦੀ ਸੁਆਹ ਵਿੱਚ ਬੇਬੇ ਗੁਆਚ ਗਈ। ਬਾਪੂ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕਾਰਗਿਲ ਦੀ ਬਰਫ ਵਿੱਚ ਗੂੜ੍ਹੀ ਨੀਂਦ ਸੁੱਤਾ ਪਿਆ ਸੀ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਸੁਫ਼ਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਆਹ ਵੀ ਸੁਪਨਾ ਹੋ ਗਿਆ।

"ਭੂਆ... ਭੂਆ....."
"ਆ ਜਾ, ਮਿੰਦਰ...ਤੂੰ ਅੱਜ ਪੜ੍ਹਨ ਨੂੰ ਗਈ?"

"ਬੇਬੇ ਢਿੱਲੀ ਜਿਹੀ ਆ। ...ਬੁਖਾਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਬਰਮਾਮੀਟਰ ਚਾਹੀਦਾ।"

"ਉਹ ਤਾਂ ਲੈ ਜਾ। ..ਲੈ... ਉਹਨੇ ਨਾਥਾਂ ਦੇ ਡੇਰੇ ਤੋਂ ਚਾਰ ਪੁੜੀਆਂ ਲੈ ਆਉਣੀਆਂ ਨੇ। ...ਮੇਰੀ ਬੇਬੇ ਤਾਂ ਵੱਡੀ ਲੈਚੀ ਵਾਲੀ ਚਾਹ ਪੀ ਕੇ ਗਰਮੀ ਲੈ ਲੈਂਦੀ ਸੀ। ਬਸ ਫੇਰ ਨੌਂ ਬਰ ਨੌਂ। ਨੀ....ਕੁਝੇ ਮਿੰਦਰ, ਇਕ ਗੱਲ ਤਾਂ ਦੱਸ? ਉਹ ਮੁੰਡਾ ਕੌਣ ਆ? ਜਿਹੜਾ ਤੈਨੂੰ ਛੱਡਣ ਆਉਂਦਾ ਹੁੰਦਾ?"

"ਭੂਆ....ਜੀ.. ਈ ...ਈ!"
ਮਿੰਦਰ ਚਲੀ ਗਈ।

ਮੈਨੂੰ ਜਾਪਦਾ ਇਹ ਸੁਫ਼ਨੇ ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਉਂਦੇ ਨੇ। ਮੇਰੇ ਸੁਫ਼ਨੇ ਤਾਂ ਰਾਹਾਂ ਦੀ ਧੂੜ ਬਣ ਗਏ। ਜਿਹੜਾ ਸੁਫ਼ਨਾ ਸੱਚ ਵਰਗਾ ਸੀ.... ਉਹ ਤਾਂ ਅੱਜ ਵੀ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਸੌਂਦਾ ਤੇ ਜਾਗਦਾ।

ਉਸ ਦਿਨ ਦੀ ਗੱਲ ਐ। ਮੇਰੀ ਪਹਿਲੀ ਪੋਸਟਿੰਗ ਗੁੱਜਰਵਾਲ ਹੋਈ। ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਜਾਇਨ ਕੀਤਾ ਤੇ ਟਾਈਮ ਟੇਬਲ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਪੀਰੀਅਡ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ। ਮੈਂ ਸੋਸ਼ਲ ਸਟੱਡੀ ਪੜ੍ਹਾਅ ਰਹੀ ਸੀ। ਨਾਲ ਦੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚੋਂ ਗਾਉਣ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਆ ਰਹੀ ਸੀ। ਬੱਚਾ ਤੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਗਾ ਰਿਹਾ, ਅਧਿਆਪਕ ਗਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਕਿਤਾਬ ਮੇਜ਼ 'ਤੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤੀ।

"ਮੈਮ ਜੀ 'ਜਗਤਾਰ ਸਰ' ਗਾ ਰਹੇ ਆ।" ਸੁੱਖੀ, ਜਮਾਤ ਦਾ ਮਨੀਟਰ, ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਕੇ ਬੋਲਿਆ।

"ਅਵਤਾਰ?"
"ਨਹੀਂ ਜੀ, ਜਗਤਾਰ।"

ਘੰਟੀ ਵੱਜ ਗਈ। ਜਗਤਾਰ ਜਾਂ ਫੇਰ ਅਵਤਾਰ?! ਅਵਾਜ਼ ਤਾਂ ਅਵਤਾਰ ਦੀ ਐ। ਅਸੀਂ ਬੀ.ਏ. ਤੱਕ ਇਕੱਠੇ ਪੜ੍ਹੇ ਆਂ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਸੁਫ਼ਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਸੌਂਦੀ...ਜਾਗਦੀ ਰਹੀ ਆਂ ਪਰ ਉਹ ਤਾਂ ਚਲਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਕਿਵੇਂ ਮੁੜ ਸਕਦਾ ਉਹ। ਹੁਣ ਉਹ ਇੱਥੇ ਕਿਵੇਂ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ?

ਆਪੇ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੀ ਦਫ਼ਤਰ ਵੱਲ ਗਈ।

ਬੱਚੇ ਪਿੱਛੇ ਆ ਗਏ।

"ਮੈਮ, ਪੀਰੀਅਡ ਐ।"
'ਮੈਂ ਆ ਰਹੀ ਆਂ।' ਪਾਣੀ ਦੀ ਪਿਆਸ ਲੱਗੀ ਸੀ।

ਆਰ-ਓ ਤੋਂ ਪਾਣੀ ਦੀ ਬੋਤਲ

ਸੁਫਨਿਆਂ ਮਗਰ ਨੀ ਭੱਜੀਦਾ

ਭਰ ਕੇ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚ ਗਈ। ਸੱਤਵੀਂ ਜਮਾਤ ਸੀ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦਾ ਪੀਰੀਅਡ ਸੀ। ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪਾਠ ਪੜ੍ਹਾਇਆ। ਮਨ ਤਾਂ ਉਸ ਅਵਾਜ਼ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਤੁਰਿਆ ਫਿਰਦਾ ਸੀ। ਅਵਾਜ਼ ਮਿਲ ਵੀ ਸਕਦੀ ਐ! ਕੋਈ ਹੋਰ ਹੋ ਸਕਦਾ!

'ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਦੀ ਅਵਾਜ਼। ਇਹ ਅਵਤਾਰ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਐ। ਮਨ ਡਟ ਗਿਆ। ਮਨ ਨਹੀਂ... ਮੈਂ ਹੀ ਮੰਨਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸੀ।' ਪਾਠ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ ਦੀ ਥਾਂ ਮੈਂ ਕਿਹਾ, "ਤੁਹਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਗੀਤ ਗਾਉਂਦਾ?"

"ਹਾਂ ਜੀ...ਜੰਟਾ ਉੱਠ ਕੇ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੁਣਾਵਾਂ ਜੀ?"

"ਵਧੀਆ ਗਾਉਂਦਾ ਮੈਮ.... ਸੁਣੋ।" ਬਲਜੀਤ ਉੱਠ ਕੇ ਬੋਲੀ।

ਮੇਰੇ ਬੋਲਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਅਵਾਜ਼ ਕੱਢੀ। ਮੈਨੂੰ ਡਰ ਲੱਗਾ। ਮੇਰਾ ਪਹਿਲਾ ਈ ਦਿਨ ਐ। ਸੁਣਿਆ ਹੈਂਡਮਾਸਟਰ ਸਰਦੂਲ ਸਿੰਘ ਬੜੇ ਸਖ਼ਤ ਨੇ।

ਅੱਧੀ ਛੁੱਟੀ ਦੀ ਘੰਟੀ ਵੱਜੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਕੁਝ ਰਿਲੈਕਸ ਹੋਈ।

ਮਿਡਲ ਸਕੂਲ ਸੀ। ਸੱਤ ਅਧਿਆਪਕ ਸਨ। ਬੈਠ ਕੇ ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਲਈ ਜਗ੍ਹਾ ਦੇਖਣ ਲੱਗੀ।

"ਜਸਵੀਰ... ਆ ਜਾਓ ਸਾਇੰਸ ਰੂਮ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਜਾਓ। ਮੈਂ ਸੁਮਨ, ਸਾਇੰਸ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੀ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਕੋਲੋਂ ਰਤਨਾ ਤੋਂ ਆਉਂਦੀ ਆਂ।"

ਮਨ ਵਿਚ ਆਇਆ- ਬੰਨਾ-ਚੰਨਾ। ਅਪਣੇ ਉਮੜ ਆਈ।

ਅੱਗੇ ਗਈ ਤਾਂ ਹੈਰਾਨ-ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਹੋ ਗਈ। ਤਿੰਨ ਅਧਿਆਪਕ ਹੋਰ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਮੈਂ ਵੀ ਬੈਠ ਗਈ। ਸਾਰੇ ਆਪੋ ਆਪਣਾ ਖਾਣਾ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਸ਼ੇਅਰ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਮੈਂ ਵੀ ਰਸਮੀ ਪੁੱਛਿਆ। ਦਿਲ ਜ਼ੋਰ-ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਧੜਕਣ ਲੱਗਾ। ਅਵਾਜ਼ ਸੁਣੀ। ਕੀ ਇਹ ਵੀ ਸੁਫਨਾ ਹੀ ਹੈ?

"ਜਗਤਾਰ ...ਆਹ ਭੜਥਾ ਖਾ ਕੇ ਦੇਖੋ।"

"ਖਾਓ ਮੈਮ, ਤੁਸੀਂ।"

ਅਵਾਜ਼ ਸੁਣ ਕੇ ਮੈਂ ਉਤਾਂਹ ਮੂੰਹ ਕੀਤਾ। ਰੋਟੀ ਦੀ ਬੁਰਕੀ ਗਲ ਵਿੱਚ ਅਟਕ ਗਈ।

'ਅਵਤਾਰ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਐ ਇਹ।'

"ਕੁਛ ਕਿਹਾ ਮੈਡਮ?"

ਬਿਨਾਂ ਬੋਲੇ ਹੀ ਮੈਂ ਸਿਰ ਹਿਲਾਇਆ। ਪਾਣੀ ਪੀਤਾ। ਸੁਮਨ ਨੇ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਕਰਵਾਈ- "ਇਹ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਲੇ ਸਰ ਜਗਤਾਰ।"

ਅੱਖਾਂ ਸਿੰਮ ਪਈਆਂ। ਫੇਰ ਸਾਰੀ ਛੁੱਟੀ ਤੱਕ ਸਿੰਮਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ।

ਸਾਰੀ ਛੁੱਟੀ ਵੇਲੇ ਅਵਤਾਰ ਮੇਰੇ ਕਾਇਨੈਟਿਕ 'ਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਘਰ ਆ ਗਿਆ। ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਨਾਲ ਈ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਜਗਤਾਰ ਬਣ ਕੇ ਪਰਤੱਖ ਹੋ ਗਿਆ।

ਘਰ ਆਈ ਤਾਂ ਆਬਣੇ ਜਿਹੇ ਨਿਰਮਲ ਆ ਗਿਆ। ਭਤੀਜਾ ਤੇ ਭਤੀਜੀ ਵੀ ਸਨ। ਭਾਬੀ ਵੀ ਸੀ। ਉੱਝ ਤਾਂ ਉਹ ਬੇਬੇ ਬਾਪੂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਈ ਲੁਧਿਆਣੇ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਪਏ ਸਨ। ਬੀਰ ਤੇ ਭਾਬੀ ਬੈਕ ਵਿਚ ਸਨ। ਬੱਚੇ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ। ਦਵੀ, ਦਸਵੀਂ ਪਾਸ ਕਰ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਲਵੀ ਅਜੇ ਅੱਠਵੀਂ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਉਹ ਘਰ ਦੀ ਹਰ ਨੁੱਕਰ ਵਿਚ ਗਏ ਤੇ ਖੇਡਦੇ ਹੋਏ ਆਖ ਰਹੇ ਸਨ, 'ਸਾਡੇ ਦਾਦੇ ਦਾ ਘਰ ਐ।' ਅੱਖਾਂ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸਿੰਮ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਐਨੀ ਕੁ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਵਰ੍ਹੇ ਹੀ ਪਈਆਂ। ਚੁੰਨੀ ਦੇ ਪੱਲੇ ਵਿੱਚ ਲੁਕੇਈਆਂ ਬਹੁਤ ਪਰ ਲੁਕੀਆਂ ਨਾ।

ਭਾਬੀ ਨੇ ਬੁੱਲ੍ਹ ਟੇਰੇ। ਬੀਰ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਲਾਲ-ਲਾਲ ਦਿਸੀਆਂ। ਬੱਚੇ ਖੇਡਦੇ ਰਹੇ। ਜਾਂਦਾ ਹੋਇਆ ਬੀਰ ਬੋਲਿਆ, "ਘਰ ਦੀ ਮਰੰਮਤ ਕਰਵਾਈਏ ਹੁਣ।" ਮੈਂ ਚੁੱਪ ਸੀ। ਉਹ ਘਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕਮਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਘੁੰਮੇ। ਫੇਰ ਉਹ ਕਾਰ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਤੇ ਚਲੇ ਗਏ।

ਉਹ ਗਏ ਤਾਂ ਬੇਬੇ ਆ ਗਈ। ਮਾਵਾਂ ਧੀਆਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ

ਗਈਆਂ।

'ਤੈਨੂੰ ਕਿਹਾ ਸੀ, ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਅ ਤੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਚਲੀ ਜਾ।'

ਮੈਂ ਚੁੱਪ ਸੀ। ਆਖਰ ਮਨ ਉੱਛਲ ਪਿਆ।

"ਇਹ ਮੇਰੇ ਬਾਪ ਦਾ ਘਰ ਐ।"

... ਘਰ....ਘਰ....

'ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਘਰ ਆ ਜਾ।'

"ਕਿੱਥੇ।"

'ਬੱਦੇਵਾਲ।'

'ਤੇਰਾ ਤਾਂ....?'

'ਨਹੀਂ, ਮੈਂ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਹੀ ਆਂ ... ਜਸਵਿੰਦਰ..., ਮੈਂ ਹੀ ਬੋਲਦਾਂ। ਘਰ ਦੇ ਆਪਣੇ ਵਿਆਹ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੈਂ ਚਲਿਆ ਤਾਂ ਗਿਆ ਸੀ ਕਨੇਡਾ, ਪਰ ਮੁੜ ਆਇਆਂ। ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ, ਬਾਪੂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਮਾਰ ਗਏ ਸੀ। ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਸੀ, 'ਜੈਲਦਾਰ ਸਾਡੀ ਮੁਖਬਰੀ ਕਰਦਾ'। ਬਾਪੂ ਦਾ ਭੋਗ ਪਾ ਕੇ ਅਸੀਂ ਸਾਰਾ ਪਰਿਵਾਰ ਵੱਡੇ ਭਰਾ ਕੋਲ ਕਨੇਡਾ ਚਲੇ ਗਏ ਸੀ।'

"ਅਵਤਾਰ... ਇਹ ਕੀ... ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਪਰਚਾਅ ਰਿਹਾਂ।"

ਰਾਤ ਸੁਫਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜਾਗਦਿਆਂ ਦੀ ਲੰਘ ਗਈ। ...ਸੱਤ ਸਾਲ ਬੀਤ ਚੁੱਕੇ ਨੇ।

ਚਾਹ ਪੀ ਰਹੀ ਸੀ। ਭੈਣ ਦਾ ਫੋਨ ਆ ਗਿਆ।

"ਕੱਲ੍ਹ ਨਿਰਮਲ ਬੀਰ ਆਇਆ ਸੀ, ਭੈਣ? ਭਾਬੀ ਦੱਸਦੀ ਸੀ- ਕਹਿੰਦੀ 'ਘਰ ਦੀ ਮਰੰਮਤ ਕਰਵਾਉਣੀ ਐ।'"

"ਕਰਵਾਅ ਲੈਣ...ਭੈਣ... ਮੈਂ ਤਿਆਰ ਹੋ ਕੇ ਸਕੂਲ ਜਾਣਾ। ...ਆ ਕੇ ਕਰੂੰਗੀ ਗੱਲ ਤੇਰੇ ਨਾਲ।"

ਰਸੋਈ ਸੰਭਾਲੀ। ਸਕੂਲ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਈ। ਰਤਨਾ ਵਿੱਚੋਂ ਹੋ ਕੇ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਪਿੰਡ ਦੀ ਫਿਰਨੀ 'ਤੇ ਕਾਇਨੈਟਿਕ ਬੰਦ ਹੋ ਗਈ। ਕੋਈ ਦੁਕਾਨ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਆਲਾ-ਦੁਆਲਾ ਦੇਖ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਇੱਕ ਕਾਰ ਆ ਰੁਕੀ।

"ਮੈਮ ਜੀ ...ਕੀ ਹੋਇਆ....? ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਆ ਜਾਓ। ਕਾਇਨੈਟਿਕ ਅਹੁ ਸਾਇਕਲ ਵਾਲੀ ਦੁਕਾਨ 'ਤੇ

ਖੜ੍ਹਾ ਦਿਓ। ਮੈਂ ਕਹਿ ਦਿੰਨਾਂ ਜੀਤ ਮਕੈਨਿਕ ਨੂੰ। ਆਪਣੇ ਆਉਂਦਿਆਂ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰ ਕੇ ਰੱਖ ਦੁ। ਅਗਲੇ ਮੋੜ ਤੋਂ ਸੁਮਨ ਵੀ ਬੈਠੂਗੀ।"

ਮੈਂ ਡਰਨੇ ਵਾਂਗ ਅਹਿਲ ਖੜ੍ਹੀ ਸੀ। ਜਗਤਾਰ ਨੇ ਡਰਾਈਵਰ ਦੇ ਨਾਲ ਵਾਲੀ ਖਿੜਕੀ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤੀ।

ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਮੈਂ ਕਾਰ ਵਿੱਚ ਜਾ ਬੈਠੀ। ਸੁਮਨ ਆ ਕੇ ਬੈਠੀ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਰੋਣਕ ਆ ਗਈ। ਸਕੂਲ ਪਹੁੰਚ ਗਏ।

ਫੇਰ ਕੀ ਸੀ। ਦਿਨੋ-ਦਿਨ ਅਵਤਾਰ ...ਜਗਤਾਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲਦਾ ਗਿਆ। ਸਕੂਲ ਆਪਣਾ ਘਰ ਲੱਗਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਮੈਂ ਜਾਗਦਿਆਂ ਹੀ ਸੁਫ਼ਨੇ ਦੇਖਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਫੇਰ ਮਨ ਵਿੱਚ ਆਇਆ.. 'ਬੇਬੇ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, 'ਸੁਫ਼ਨੇ ਕਦੇ ਸੱਚ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ'।

ਮੈਂ ਤਾਂ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਆਪਣੀ ਕਾਇਨੈਟਿਕ 'ਤੇ ਆਉਂਦੀ ਸੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਸੁਮਨ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਖੜ੍ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਉਡੀਕ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਮੈਂ ਰੁਕ ਗਈ। ਅੱਜ ਸਵੇਰੇ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਕਾਇਨੈਟਿਕ ਪੈਂਚਰ ਹੋਈ ਖੜ੍ਹੀ ਸੀ। 'ਅੱਜ ਜਗਤਾਰ ਸਿੰਘ ਵੀ ਆਇਆ ਨਹੀਂ'.. ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਉਹ ਮੇਰੇ ਪਿੱਛੇ ਬੈਠ ਗਈ।

"ਚੱਲੀਏ, ਮੈਮ...?" ਕਹਿ ਕੇ ਮੈਂ ਤੁਰ ਪਈ। ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਸਕੂਲ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਅੱਧੀ ਛੁੱਟੀ ਵੇਲੇ ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਰਹਿ ਗਈਆਂ। ਅੱਜ ਕੋਈ ਰਸਟ੍ਰਿਕਟਡ ਛੁੱਟੀ ਸੀ।

"ਜਸਵਿੰਦਰ, ਬੁਰਾ ਨਾ ਮੰਨਾਵੋਂ ਤਾਂ ਇੱਕ ਗੱਲ ਕਰਾਂ। ਤੂੰ ਵਿਆਹ ਵਾਲਾ ਲੱਡੂ ਕਿਉਂ ਨਾ ਖਾਧਾ?"

ਰੋਟੀ ਵਾਲਾ ਡੱਬਾ ਖੋਲ੍ਹਦਿਆਂ ਗੱਲ ਕਰ ਕੇ ਉਹ ਖਿੜ-ਖਿੜ ਹੱਸ ਪਈ।

"ਕੀ ਦੱਸਾਂ ਮੈਮ, ਮੇਰਾ ਲੱਡੂ ਗੁਆਚ ਗਿਆ ...ਲੱਭ ਗਿਆ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਖਾਊਂਗੀ।"

"ਲੱਡੂ ਤੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪਿਆ।

'ਕੰਨ੍ਹੇ ਕੁੜੀ ਗਰਾਂ ਹੋਕਾ...' ਕਈ ਵਾਰ ਕੋਲ ਪਈ ਚੀਜ਼ ਠੀ ਦਿਸਦੀ ਹੁੰਦੀ। ਉਸ ਨੇ ਸਬਜ਼ੀ ਵਾਲਾ ਡੱਬਾ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਕੀਤਾ।

"ਮੈਮ, ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਤਾਂ ਅੱਜ ਅੰਬ ਦਾ ਅਚਾਰ ਐ।" ਝਿਜਕਦਿਆਂ ਮੈਂ ਡੱਬਾ ਉਸ ਵੱਲ ਵਧਾਇਆ।

"ਲੈ ਬਣ ਗਿਆ ਤੇਰਾ ਕੰਮ! ਬੇਬੇ ਕਹਿੰਦੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ- 'ਵਿਆਹ ਦੀ ਗੱਲ ਤੁਰੇ ਤਾਂ ਖੱਟ-ਮਿੱਠੀ ਚੀਜ਼ ਭਾਗ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੰਦੀ ਐ'। ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਵੀ ਲਿਆਈਂ ਅਚਾਰ। ਮੂੰਡੇ ਨੂੰ ਖਵਾ ਕੇ ਹਾਂ ਕਰਾਂ ਲੈਣੀ ਮੈਂ।"

ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਮੁਹਰੇ ਜਗਤਾਰ ਆ ਖੜ੍ਹਾ- "ਮੈਮ...ਉਹ ਤਾਂ...."

ਘੰਟੀ ਵੱਜ ਗਈ। ਗੱਲ ਵਿਚਾਲੇ ਰਹਿ ਗਈ। ਮੈਂ ਅੱਖਾਂ ਦੁਆਲੇ ਵਾੜ ਕਰ ਲਈ। ਸੁਫ਼ਨੇ ਅੰਦਰ ਕੋਈ ਆਉਣ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ ਪਰ ਜਗਤਾਰ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਤੱਖ ਤੁਰਿਆ ਫਿਰਦਾ। ਮੈਨੂੰ ਸੰਗ ਆਉਣ ਲੱਗ ਪਈ।

ਇੱਕ ਦਿਨ ਸੁਮਨ ਛੁੱਟੀ 'ਤੇ ਸੀ। ਉਸ ਦਿਨ ਜਗਤਾਰ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਵੀ ਕੋਲ ਜਾ ਬੈਠੀ। ਉਸ ਨੇ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਡੱਬਾ ਵਧਾਇਆ।

"ਖਾ ਕੇ ਦੇਖੋ ਮੈਮ...ਬੇਬੇ ਭਰਮੇਂ ਕਰੇਲੇ ਬੜੇ ਸੁਆਦ ਬਣਾਉਂਦੀ ਐ।"

ਮੈਂ ਇੱਕ ਕਰੇਲਾ ਚੁੱਕਿਆ ਤੇ ਸੁੱਕੇ ਛੋਲਿਆਂ ਦੀ ਸਬਜ਼ੀ ਉਸ ਅੱਗੇ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਨੇ ਚਮਚੇ ਨਾਲ ਸਬਜ਼ੀ ਰੋਟੀ 'ਤੇ ਰੱਖ ਲਈ।

ਬੁਰਕੀ ਤੋੜ ਕੇ ਖਾਧੀ ਤੇ ਬੋਲਿਆ। "ਆ..ਹਾ... ਕਮਾਲ...ਮੈਮ...ਕਿਸੇ

ਦਿਨ ਘਰ ਆਇਓ। ਬੇਬੇ ਨੂੰ ਮਿਲਿਓ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ ਉਸ ਨੂੰ।"

"ਅੱਜ ਈ ਚੱਲੀਏ।" ਮੈਂ ਮੁਸਕਾਈ। ਕਰੇਲਿਆਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ਬੂ ਨੇ ਮੇਰੀ ਮੁਸਕਾਨ ਕੰਨਾਂ ਤੱਕ ਫੈਲਾਅ ਦਿੱਤੀ।

ਏਨੇ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਫੋਨ ਦੀ ਘੰਟੀ ਵੱਜੀ।

"ਕਿਹੜੇ ਵੇਲੇ ਫੋਨ ਆ ਗਿਆ ਇਹਦਾ! ਇਹ ਅਜੇ ਸੁੱਤਾ ਈ ਨਹੀਂ?"

"ਕੌਣ ?" ਮੈਂ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾਅ ਕਹਿ ਬੈਠੀ।

"ਮੇਰਾ ਵੱਡਾ ਭਰਾ ਅਵਤਾਰ... ਕਨੇਡਾ ਤੋਂ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਉਣ ਆਉਣਾ, ..ਮੁੱਲਾਂਪੁਰ ਤੋਂ ਪੜ੍ਹਦੀ ਸੀ- ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਕੁੜੀ! ਕਹਿੰਦਾ ਉਹਨੂੰ ਲੱਭੋ!!"

ਬੁਰਕੀ ਮੇਰੇ ਗਲ ਵਿੱਚ ਅੜ੍ਹ ਗਈ। ਮੈਂ ਪਾਣੀ ਪੀਤਾ। ਮੈਨੂੰ ਹੁੱਥੂ ਆ ਗਿਆ।

ਉਹ ਉੱਠਿਆ। ਮੇਰੀ ਗਰਦਨ ਨੂੰ ਹਲਕੇ-ਹਲਕੇ ਥਾਪੜਨ ਲੱਗਾ। ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਅਵਤਾਰ ਦਿਸਿਆ। ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਜਗਤਾਰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿੱਧਰ ਗਾਇਬ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ।

ਮੈਂ ਸਹਿਜ ਹੋਣ ਲਈ ਉੱਠ ਕੇ ਖੜ੍ਹ ਗਈ। ਘੰਟੀ ਵੱਜ ਗਈ ਸੀ।

ਝੱਟ ਦਫ਼ਤਰ ਆਈ ਤੇ ਅੱਧੀ ਛੁੱਟੀ ਦੀ ਅਰਜ਼ੀ ਦੇ ਕੇ ਘਰ ਆ ਗਈ।

*

ਅਫ਼ਗਾਨਿਸਤਾਨ 'ਚ ਭਾਰਤੀ ਸਫ਼ਾਰਤਖਾਨੇ ਤੋਂ ਮੈਂ 15 ਮਈ, 2013 ਨੂੰ ਫਾਰਗ ਹੋਇਆ... ਅਜੇ ਦੇ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਹੀ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਘਰ, ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਸਨ ਕਿ ਦਫ਼ਤਰੋਂ ਸੁਨੇਹਾ ਆ ਗਿਆ ਕਿ ਅਫ਼ਗਾਨਿਸਤਾਨ ਦੇ ਸਦਰ ਜਨਾਬ ਹਾਮਿਦ ਕਰਜ਼ਾਈ ਫਗਵਾੜਾ ਵਿਖੇ ਲਵਲੀ ਪ੍ਰੋਫੈਸ਼ਨਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿੱਚ 20-22 ਮਈ ਨੂੰ ਬੜੇ ਮਹਿਮਾਨ-ਏ-ਖੁਸ਼ਮੀ ਤਸ਼ਰੀਫ਼ ਲਿਆ ਰਹੇ ਹਨ, ਫ਼ੌਰਨ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਜਾਇਨ ਕਰੋ; ਲਿਖਤੀ ਆਦੇਸ਼ ਜਲਦੀ ਹੀ ਜਾਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣਗੇ...! ਮੈਂ ਤੇ ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਨੇ ਜਲਦੀ ਜਲਦੀ ਕੁਝ ਕੱਪੜੇ ਲੀਝੇ ਤੇ ਕੁਝ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਾਨ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਤੇ ਤੁਰ ਪਏ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਦੁਪਹਿਰ ਤਿੰਨ ਕੁ ਵਜੇ, ਆਪਣੀ ਟਿਓਟਾ ਇਟਿਅਸ 'ਤੇ। ਇਹ ਕਾਰ ਮੈਂ ਕਾਬੁਲ ਰਹਿ ਕੇ ਕੀਤੀ ਬੱਚਤ 'ਚੋਂ ਯਕਮੁਸ਼ਤ ਅਦਾਇਗੀ ਕਰ ਕੇ ਖਰੀਦੀ ਸੀ...! ਪਹਿਲੀ ਸੈਂਤਰੇ ਕਾਰ ਦੀਆਂ ਕਿਸਤਾਂ ਅਜੇ ਵੀ ਚੱਲ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਸੈਕਟਰ 33-ਡੀ 'ਚ ਦਫ਼ਤਰ ਦਾ ਗੈਸਟ ਹਾਊਸ ਸੀ। ਰਾਤ ਦੇਰ ਨਾਲ ਪਹੁੰਚੇ। ਸਵੇਰੇ ਉਠੇ ਤਾਂ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੀ ਆਬੋ ਹਵਾ ਬੜੀ ਰਮਣੀਕ ਲੱਗੀ। ਤਿਆਰ ਹੋ ਕੇ ਜੋਇਨ ਕਰਨ ਲਈ ਦਫ਼ਤਰ ਜਾਣ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਪਤਨੀ ਦੀ ਤਾਕੀਦ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਕੇ ਜਾਣਾ... ਮੈਂ ਡਰਾਈਵਰ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਲਾਗੇ ਕੋਈ ਗੁਰੂ ਘਰ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਸੈਕਟਰ 34 ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਲੈ ਗਿਆ... ਮੈਂ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ ਤੇ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ ਕਿ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਮਿਹਰ ਭਰਿਆ ਹੱਥ ਰੱਖੀ...!

ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਦੇ ਦਿਨ ਬਾਅਦ ਦਿੱਲੀ ਪਰਤ ਗਈ... ਪਰਿਵਾਰ ਕੋਲ। ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਅਕਾਦਮੀ, ਦਿੱਲੀ 'ਚ ਖੋਜ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਅਧਿਕਾਰੀ ਸੀ। ਮੇਰਾ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਨਾਲ ਰਾਬਤਾ ਦੋਸਤੀ ਤੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦਾ ਰੂਪ ਲੈਣ ਲੱਗਾ। ਮੈਂ ਸ਼ਨੀਵਾਰ ਜਾਂ ਐਤਵਾਰ ਨੂੰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਜਾਂਦਾ। ਖਿੱਚ ਦਾ ਕਾਰਨ ਸੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਰਾਗੀ ਭਾਈ ਗੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਪਾਰਸ ਦਾ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਆਧਾਰਤ ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਅਤੇ ਮੁੱਖ ਗ੍ਰੰਥੀ ਗਿਆਨੀ ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਗਿਆਨ ਤੇ ਵਿਵੇਕ ਭਰਪੂਰ ਕਥਾ ਵਾਚਨਾ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਸਹਿਜ ਤੇ ਸਹੀ ਸਮਝ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਆਖਿਆ... ਮੇਰਾ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਅਧਿਆਤਮਕਤਾ ਦੇ

ਜਗਤ ਨਾਲ ਨਾਤਾ ਜੁੜਨ ਲੱਗਾ...! ਬਾਅਦ 'ਚ ਸੰਨ 2025 'ਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਏ ਮੇਰੇ ਤੀਜੇ ਨਾਵਲ 'ਮਨੁ ਪੰਖੀ ਭਇਓ' ਦੀ ਸਿਰਜਣ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਮੇਰੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰੁਹਾਨੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਜੀਵੇ ਤੇ ਅਰਜਿਤ ਕੀਤੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਦਾ ਸਹਿਜ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਪੱਸ਼ਟ ਦਿਖਾਈ ਦਿੱਤਾ...!

ਸੰਨ 2020 'ਚ ਕਰੋਨਾ ਕਾਲ 'ਚ ਪਰਿਵਾਰ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਵਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਨਵਾਂ ਜੀਅ, ਮੇਰਾ ਪੋਤਾ, ਵੀ ਸੀ। ਲੋਕਡਾਉਨ 'ਚ ਸਾਰੇ ਟੱਬਰ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਪਾਲਿਆ... ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਕੋਲ ਰਹਿੰਦਾ-ਸਵੇਰੇ ਤਤਕੇ ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਲੈ ਆਉਂਦੀ... 'ਜ' ਅੱਖਰ 'ਤੇ ਬੜੀ ਖੋਜਬੀਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸ ਦਾ ਨਾਮਕਰਨ ਹੋਇਆ; ਜੀਸ਼ਾਨ ਭਾਵ ਕਰਾਊਨ ਪ੍ਰਿੰਸ...!

ਪਰ ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਟੋਟੀ ਕਹਿ ਕੇ ਬੁਲਾਉਂਦਾ... ਮੇਰਾ ਤਰਕ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਮੌਟੀ ਪਨੇਸਰ (ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਕਿਕਟ ਖਿਡਾਰੀ) ਤੇ ਪੌਂਟੀ ਚੱਢਾ (ਮਸ਼ਹੂਰ ਉੱਦਮੀ) ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਟੋਟੀ ਸਿੰਘ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਏ... ਇਹ ਨਾਂ ਮੈਂ ਉਸਦੀਆਂ ਗੋਭਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ, ਗ਼ੈਬੀ ਹਰਕਤਾਂ ਤੇ ਗਹਿਰੀ ਤੱਕਣੀ ਕਾਰਨ ਰੱਖਿਆ... ਦਿਨੋ ਦਿਨ ਦਾਦੇ ਪੋਤੇ ਦੇ ਮੋਹ ਦੀ ਤੰਦ ਪੀੜੀ ਹੋਣ ਲੱਗੀ...!

ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਪੱਲਰ ਰਿਹਾ ਟੋਟੀ, ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਤੇ ਮੁਹਾਵਰਾ ਸਿੱਖਣ ਲੱਗਾ। ਮੇਰੀ ਨੰਗ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਹਿੰਦੂ ਪਰਿਵਾਰ ਤੋਂ ਹੈ... ਉਸਨੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਮੰਦਿਰ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ... ਉਸ ਨੇ ਟੋਟੀ ਨੂੰ ਦੋ ਕੁ ਭਜਨ ਤੇ ਗਾਇਤਰੀ ਮੰਤਰ ਵੀ ਰਟਾਅ ਦਿੱਤੇ... ਫਿਰ ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਮੂਲ ਮੰਤਰ ਵੀ ਸਿਖਾਅ ਦਿੱਤਾ...! ਦਾਦੀ ਕੋਲੋਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖ਼ਾਲਸਾ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫ਼ਤਿਹ ਤਾਂ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸਿੱਖ ਚੁੱਕਾ ਸੀ...

ਜੁਲਾਈ 2023 'ਚ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਸੇਵਾ ਮੁਕਤੀ ਬਾਅਦ ਮੁੜ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਆ ਗਿਆ। ਮੇਰੀ ਇੱਛਾ ਸੀ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਲਾਗੇ ਹੀ ਕਿਤੇ ਰੈਣ ਬਸੇਰਾ ਮਿਲ ਜਾਵੇ... ਮੇਰੀ ਮਨ ਹੀ ਮਨ ਕੀਤੀ ਅਰਦਾਸ ਪੂਰੀ ਹੋ ਗਈ ਜਦੋਂ ਸੈਕਟਰ 21-ਡੀ ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਫਲੋਰ ਦੀ ਦੱਸ ਪਈ... ਮੈਂ ਦਿੱਲੀ 'ਚ ਦਵਾਰਕਾ ਵਾਲਾ ਫਲੈਟ ਵੇਚ ਕੇ ਇਹ ਘਰ ਖਰੀਦ ਲਿਆ। ਟੋਟੀ ਹੁਣ ਚਾਰ ਸਾਢੇ ਚਾਰ ਸਾਲ ਦਾ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਚੰਚਲਤਾ ਵੀ ਦੁੱਗਣੀ

ਟੋਟੀ ਆਮ ਤਸਵੀਰ

ਚੌਗੁਣੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ...! ਐਤਵਾਰ ਦੀ ਸ਼ਾਮ ਮੈਂ ਤਿਆਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਆ ਕੇ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗਾ; “ਦਾਦੂ, ਕਿੱਥੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹੋ...?” ਮੈਂ ਕਿਹਾ -ਗੁਰਦੁਆਰੇ...। ਉਹ ਵੀ ਨਾਲ ਜਾਣ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਚੱਲ, ਪਰ ਪਹਿਲਾਂ ਨਵੇਂ ਕੱਪੜੇ ਪਾ ਕੇ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾ...! ਮੇਰੀ ਨੂੰਹ ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ; “ਪਾਪਾ, ਇਸੇ ਮਤ ਲੇ ਕੇ ਜਾਓ ਯਹ ਬਹੁਤ ਤੰਗ ਕਰੇਗਾ ਆਪ ਕੋ”। ਟੋਟੀ ਦੇ ਸ਼ਰਾਰਤਾਂ ਨਾ ਕਰਨ ਦੇ ਵਾਅਦੇ 'ਤੇ ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਕਾਲਾ ਪਟਕਾ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਤੋਰ ਦਿੱਤਾ।

ਸਾਡੇ ਪਹੁੰਚਣ ਤੱਕ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਅੰਤਲਾ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਸਨ। ਸਮਾਪਤੀ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜਦੋਂ ਫ਼ਤਿਹ ਦਾ ਜੈਕਾਰਾ ਛੱਡਿਆ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚੋਂ ਜਵਾਬ ਵਿੱਚ ਸੱਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਤੇ ਜੋਸ਼ ਭਰਪੂਰ ਅਵਾਜ਼ ਟੋਟੀ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਦਾ ਧਿਆਨ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਖਿੱਚਿਆ...!

ਕਥਾ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਮੁੱਖ ਗ੍ਰੰਥੀ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਜਦ ਫ਼ਤਿਹ ਬੁਲਾਈ ਤਾਂ ਵੀ ਟੋਟੀ ਨੇ ਗੱਜ ਵੱਜ ਕੇ ਫ਼ਤਿਹ ਦਾ ਜਵਾਬ ਫ਼ਤਿਹ 'ਚ ਦਿੱਤਾ...! ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਦਾ ਧਿਆਨ ਸੁਭਾਵਕ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਟੋਟੀ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜੋਸ਼ ਨੇ ਖਿੱਚਣਾ ਹੀ ਸੀ...!

ਫਿਰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸੰਗਤ ਦੀ ਲਿਵ ਜੋੜਨ ਲਈ “ਵਾਹਿਗੁਰੂ-ਵਾਹਿਗੁਰੂ” ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਨਾ ਅਰੰਭ ਕੀਤਾ। ਦਸ ਕੁ ਵਾਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਟੋਟੀ ਦੇ ਸਬਰ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਭਰ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵੱਲੋਂ ਹੌਲੀ ਜਿਹੇ ਪੁੱਛ ਹੀ ਲਿਆ- “ਦਾਦੂ, ਕਿਤਨੀ ਬਾਰ ਬੋਲੋਗੇ ਏਕ ਹੀ ਬਾਤ...?” ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮੂੰਹ 'ਤੇ ਉਗਲ ਰੱਖ ਕੇ ਚੁੱਪ ਕਰ ਕੇ ਬੈਠੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਆਖਿਆ।

ਟੋਟੀ ਦੇ ਬਾਲ ਮਨ ਦੀ ਮਾਸੂਮ ਜਿਹੀ ਜਿਗਿਆਸਾ ਸੁਣ ਕੇ ਲਾਗੇ ਬੈਠੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਮੁਸਕਰਾਅ ਪਏ...!

ਏਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿ ਟੋਟੀ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਕੋਈ ਹੋਰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੁੱਛਦੇ ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਗੁੱਟੋਂ ਫੜ ਘਰ ਨੂੰ ਪਰਤ ਆਇਆ...! (FB

ਬੁੱਝੇ ਤਾਂ ਜਾਣੀਏ

ਭੀਂ ਭੀਂ ਕਰ ਕੇ ਆਵੇ ਉਹ।
ਕੰਨ 'ਚ ਬਾਤ ਸੁਣਾਵੇ ਉਹ।
ਫਿਰ ਡੰਗ ਚਲਾਵੇ ਉਹ।
ਬੁੱਝੇ ਬੱਚਿਓ ਕੌਣ?

ਹੱਥ ਲਾਏ ਤੋਂ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
ਪਾਣੀ ਉੱਤੇ ਤਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਦਵਾਈ ਤੋਂ ਡਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
ਬੁੱਝੇ ਬੱਚਿਓ ਕੌਣ?

ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਤੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ।
ਬਹੁਤਾ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਲੜਦਾ ਹੈ।
ਲੱਤਾਂ 'ਤੇ ਦੰਦੀਆਂ ਵੱਢਦਾ ਹੈ।
ਬੁੱਝੇ ਬੱਚਿਓ ਕੌਣ ?

ਹਰ ਰੁੱਤ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਗੰਦੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਬਹਿੰਦਾ ਹੈ।
ਆਪ ਨੂੰ ਡਾਕਟਰ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ।
ਬੁੱਝੇ ਬੱਚਿਓ ਕੌਣ?

ਕਿਤੇ ਵੀ ਉਹ ਲੜ ਜਾਵੇ।
ਟੀਕਾ ਆਪਣਾ ਭਰ ਜਾਵੇ।
ਧੱਫੜ ਉਥੇ ਕਰ ਜਾਵੇ।
ਬੁੱਝੇ ਬੱਚਿਓ ਕੌਣ?

ਜਦੋ ਡੰਗ ਚਲਾਉਂਦਾ ਹੈ।
ਸਭ ਦੇ ਤਾਈਂ ਨਚਾਉਂਦਾ ਹੈ।
ਹਾਸਾ ਉਸ ਨੂੰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।
ਦੱਸਾਂ, ਬੱਚਿਓ? ਕੌਣ?

(ਉਹ ਹੈ ਮੱਛਰ)

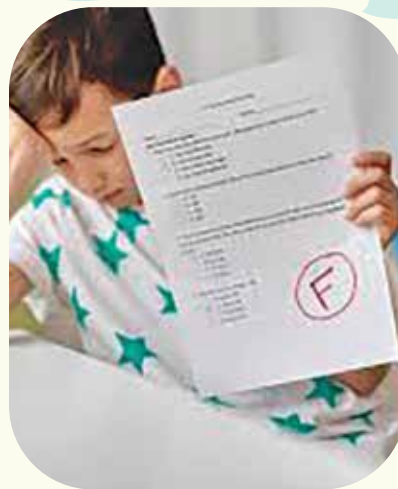

ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਪੱਤੋ

ਪਿੰਡ ਪੱਤੋ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਮੋਗਾ
94658-21417

ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਪਾਸ?

ਰੋਈ ਜਾਵੇਂ ਹੋ ਕੇ ਫੇਲ੍ਹ,
ਡਰੇਂ ਬਾਪੂ ਤੋਂ ਬਣੇਗੀ ਰੇਲ,
ਇਸੇ ਲਈ ਬੈਠਾ ਉਦਾਸ,
ਚੱਲ ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਹੋ ਜਾਈਂ ਪਾਸ।
ਮਨ ਲਾ ਕੇ ਨਾ ਕਰੀ ਪੜ੍ਹਾਈ,
ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਤੂੰ ਕੀਤਾ ਬਾਈ,
ਛੱਡਦਾ ਰਿਹਾ ਤੂੰ ਕਲਾਸ,
ਚੱਲ ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਹੋ ਜਾਈਂ ਪਾਸ।
ਮਿਹਨਤ ਬਿਨਾ ਨਾ ਕੋਈ ਗੁਜ਼ਾਰਾ,
ਪੜ੍ਹਿਆ ਨਾ ਤੂੰ ਸਾਲ ਸਾਰਾ,

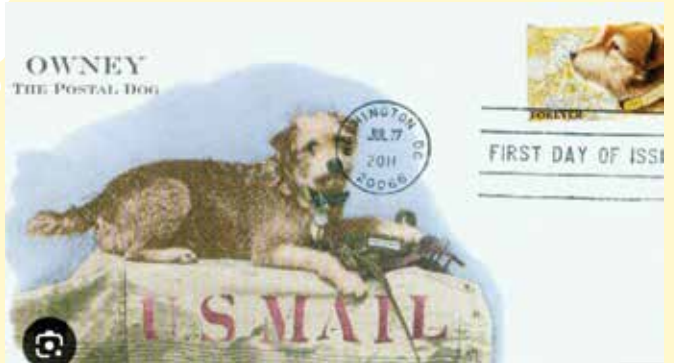

ਗੋਗੀ ਜੀਰਾ

ਜੀਰਾ 97811-36240

ਲਾਈ ਸੀ ਨਕਲ ਤੇ
ਆਸ, ਚੱਲ ਅਗਲੇ ਸਾਲ
ਹੋ ਜਾਈਂ ਪਾਸ।
'ਗੋਗੀ' ਹੁਣ ਤੋਂ ਖਿੱਚ
ਤਿਆਰੀ, ਪੜ੍ਹ
ਹਰ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਕਿਤਾਬ
ਸਾਰੀ,
ਦੁਹਰਾਈ ਜਾ ਜੋ ਪ੍ਰਸ਼ਨ
ਨੇ ਖਾਸ, ਚੱਲ ਅਗਲੇ ਸਾਲ
ਹੋ ਜਾਈਂ ਪਾਸ!

“ਓਅਨੀ - ਪੋਸਟ ਆਫ਼ਿਸ ਵਾਲਾ ਕੁੱਤਾ” ਜੋ ਡਾਕ ਨਾਲ ਰੇਲ ਗੱਡੀਆਂ ਉੱਤੇ ਜਾਂਦਾ ਸੀ

ਇਹ ਸੰਨ 1888 ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਇੱਕ ਰਲੀ-ਮਿਲੀ ਨਸਲ ਦਾ ਟੈਰੀਅਰ ਕੁੱਤਾ, ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਨਿਊ ਯੋਰਕ ਦੇ ਆਲਬਨੀ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਡਾਕ ਖਾਨੇ ਵਿਚ ਆ ਵੱਸਿਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਠੰਢ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਸੀ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਭੁੱਖ। ਨਿੱਘੇ-ਨਿੱਘੇ ਲੱਗੇ ਚਮੜੇ ਦੇ ਡਾਕ-ਬੈਲਿਆਂ ਦੇ ਢੇਰ ਉੱਤੇ ਉਸਨੂੰ ਨੀਂਦ ਹੀ ਆ ਗਈ! ਉਸ ਡਾਕ ਖਾਨੇ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਝੱਟ ਉਸਨੂੰ

ਆਪਣਾ ਸਮਝ ਲਿਆ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਚਮੜੇ ਦੇ ਥੈਲੇ ਰੇਲ ਦੇ ਡੱਬਿਆਂ ਵਿਚ ਚੜ੍ਹਾਏ ਗਏ, ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਵੇਂ ਬਿਸਤਰਿਆਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ਬੋਝ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਪਿੱਛੇ ਉਹ ਵੀ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ! ਕੁੱਤੇ ਨੂੰ ਓਥੋਂ ਭਜਾਇਆ ਨਾਂ ਗਿਆ- ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਰੇਲ ਸੇਵਾ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਸਫ਼ਰ ਕਰ ਲੈਣ ਦਿੱਤਾ- ਡਾਕ ਬੈਲਿਆਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਨ ਲਈ। “ਓਅਨੀ” ਨਿਊ ਯਾਰਕ ਦੀਆਂ ਰੇਲ ਗੱਡੀਆਂ ਵਿਚ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਸਫ਼ਰ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਫੇਰ ਉਹ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਦੂਰ ਦੇ ਰਾਜਾਂ ਵਿਚ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਰੇਲ ਗੱਡੀਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਿਆ।

ਪੂਰੇ ਦਸ ਸਾਲ, ਓਅਨੀ ਲਗਾਤਾਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਫ਼ਰ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ- ਉਸ ਨੇ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਕੋਈ 2,25,308 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਘੁੰਮ ਲਏ। ਡਾਕ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਜਦੋਂ ਵੇਖਣਾ ਕਿ ਓਅਨੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਾਲੀ ਰੇਲ ਗੱਡੀ ਵਿਚ ਚੜ੍ਹਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਚੰਗੀ ਕਿਸਮਤ ਮੰਨਦੇ। ਉਸਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਮਾਲ ਦੇ ਸਫ਼ਰਾਂ ਦਾ ਹਿਸਾਬ ਲਾਉਣ ਲਈ, ਉਨ੍ਹਾਂ, ਹਰ ਸ਼ਹਿਰ ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਗਿਆ, ਉਥੋਂ ਦੀ ਡਾਕ ਸੇਵਾ ਵੱਲੋਂ ਬੈਲਿਆਂ ਉੱਤੇ ਲਾਏ ਜਾਂਦੇ ਧਾਤ ਦੇ ਭਾਰੇ ਮੈਡਲ, ਉਸ ਦੇ ਕੱਲਰ ਵਿਚ ਵੀ ਪਾ ਦੇਣੇ। ਉਸ ਨੇ ਏਨੇ ਸਾਰੇ ਭਾਰੇ ਭਾਰੇ ਟੈਗ ਜੋੜ ਲਏ ਸਨ ਕਿ ਪੋਸਟਮਾਸਟਰ ਜਨਰਲ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਪਹਿਨਣ ਲਈ ਖ਼ਾਸ ਇੱਕ ਜੂਲਾ ਬਣਵਾਅ ਦਿੱਤਾ - ਤਾਂ ਕਿ ਮੈਡਲ ਉਸ ਉੱਤੇ ਲਾਏ ਜਾ ਸਕਣ। 1890ਵਿਆਂ ਦੇ ਅਖੀਰ ਤੱਕ, ਭਾਫ਼ ਨਾਲ ਚੱਲਣ ਵਾਲੇ ਜਹਾਜ਼

ਵਿਚ -ਓਅਨੀ ਨੇ ਕਿੰਨੀ ਹੀ ਦੁਨੀਆ ਘੁੰਮ ਲਈ ਸੀ! ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਲੋਕ ਜਾਨਣ ਲੱਗ ਪਏ ਸਨ। ਉਹ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਡਾਕ-ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਕੁੱਤਾ ਬਣ ਗਿਆ। ਜੋ ਵੀਲਰ ਨਾਂ ਦੇ ਲੇਖਕ ਨੇ ਇੱਕ ਕਿਤਾਬ ਲਿਖੀ- “ਓਅਨੀ ਦ ਪੋਸਟ ਆਫ਼ਿਸ ਡੌਗ”। ਉਸ ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਮਸ਼ਹੂਰੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਤਾਂ ਓਅਨੀ ਵਰਗੇ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਖਿਡੌਣੇ ਵੀ ਬਣਾਏ ਗਏ। ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਨਾਲ ਇਹ ਵੀ ਮਿਲਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸੀ।

ਪੂਨਮ ਸਿੰਘ

ਚੀਕਣੀ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਇੱਕ ਕਸੋਰਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਕਸੋਰੇ ਵਿਚ ਕੁਝ ਵੀ ਪਾ ਸਕਦੇ ਸੀ- ਪਾਣੀ, ਦੁੱਧ, ਚਾਹ, ਟਮਾਟਰ ਦਾ ਸੂਪ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਕੁਝ। ਲੋਕ ਕਸੋਰੇ ਵਿੱਚੋਂ ਪੀਂਦੇ ਅਤੇ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਪਿਆਸ ਬੁਝਾਉਂਦੇ। ਪਰ ਕਸੋਰਾ ਖੁਸ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ, ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਤਾਂ ਬੱਸ 200 ਮਿਲੀਲੀਟਰ ਹੀ ਪੈ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਇੱਕ ਬੂੰਦ ਵੀ ਵੱਧ ਨਹੀਂ ਪੈ ਸਕਦੀ। ਕਸੋਰਾ

ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਵਿਚ ਹੋਰ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪੈ ਸਕਦਾ ਹੋਏ, ਸੋ ਉਹ ਆਪਣੇ ਬਨਾਉਣ ਵਾਲੇ ਕੋਲ ਵਾਪਿਸ ਗਿਆ- ਯਾਨੀ ਘੁਮਿਆਰ ਕੋਲ।

“ਪਿਆਰੇ ਘੁਮਿਆਰ ਜੀ,” ਕਸੋਰੇ ਨੇ ਤਰਲਾ ਕੀਤਾ, “ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਕਿਰਪਾ ਕਰ ਕੇ, ਬਹੁਤ, ਬਹੁਤ ਕਿਰਪਾ ਕਰ ਕੇ, ਮੈਨੂੰ ਹੋਰ ਵੱਡਾ ਬਣਾਅ ਸਕਦੇ ਹੋ?”

ਘੁਮਿਆਰ ਨੇ ਮੁਸਕਾਅ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ, “ਤੂੰ ਹੋਰ ਵੱਡਾ ਕਿਉਂ ਬਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈਂ, ਪਿਆਰੇ ਬੱਚੇ?” ਕਸੋਰੇ ਨੇ ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ ਜਿੱਥੇ ਇੱਕ ਪਤੀਲੀ ਵਿਚ ਚਾਹ ਰਿੱਝ ਰਹੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਰੌਂਦੂ ਅਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਕਹਿੰਦਾ, “ਉਸ ਪਤੀਲੀ ਵੱਲ ਵੇਖੋ ਤਾਂ! ਉਸ ਵਿਚ ਇੱਕ ਲੀਟਰ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵੇਖਿਆ ਹੈ ਨਾ ਕਿ ਉਹ ਕਿੰਨੀ ਖੁਸ਼ ਹੈ? ਅਤੇ ਉੱਪਰ ਛੱਤ ਉੱਤੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਟੈਂਕੀ ਨੂੰ ਤੱਕੋ। ਉਸ ਵਿਚ ਤਾਂ 1000 ਲੀਟਰ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵੇਖੋ ਉਸ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਉੱਤੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਕਿੰਨਾ ਮਾਣ ਦਿਸ ਰਿਹਾ ਹੈ।”

ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਉੱਤੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਟੈਂਕੀ ਵੱਲ ਵੇਖਿਆ।

ਘੁਮਿਆਰ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਗੱਲ ਚੰਗੀ ਲੱਗੀ, “ਓ, ਅੱਛਾ, ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਗੱਲ ਸਮਝ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।”

ਕਸੋਰੇ ਨੇ ਅੱਗੇ ਕਿਹਾ, “ਹੁਣ, ਜ਼ਰਾ ਮੈਨੂੰ ਤੱਕੋ! ਐਵੇਂ ਨਿੱਕੂ ਜਿਹਾ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਨਾ ਦਿਸਦਾ ਕਸੋਰਾ- ਜਿਸ ਵਿਚ ਬੱਸ 200 ਮਿਲੀਲੀਟਰ ਹੀ ਆ ਸਕਦਾ ਹੈ।”

ਘੁਮਿਆਰ ਦਾ ਹਾਸਾ ਨਿੱਕਲ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਜੁਆਬ ਦਿੱਤਾ, “ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਸਾਰੇ ਵੱਖਰੇ ਵੱਖਰੇ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਨਹੀਂ ਬਣਾਏ ਗਏ ਹੋ? ਟੈਂਕੀ ਨੇ ਸਾਰੇ ਟੱਬਰ ਲਈ ਪਾਣੀ ਸਾਂਭਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਤੀਲੀ ਨੇ ਪਾਣੀ ਉਬਾਲਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਤੂੰ ਬਣਿਆ ਹੈਂ -ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਦੀ ਪਿਆਸ ਬੁਝਾਉਣ ਦੇ ਮਕਸਦ ਲਈ।”

“ਮਕਸਦ ਤਾਂ ਹਾਰੇ ਹੋਇਆਂ ਲਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ‘ਲੂਜ਼ਰ’ ਲਈ!” ਕਸੋਰੇ ਨੇ ਵੱਟ ਖਾ ਕੇ ਕਿਹਾ। “ਮੈਂ ਜੇਤੂ ਬਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ, ‘ਵਿਨਰ’।”

“ਚੰਗਾ, ਚੰਗਾ, ਪਿਆਰਿਆ!” ਘੁਮਿਆਰ ਨੇ ਉਸਦੀ ਗੱਲ ਮੰਨ ਲਈ, ਉਸ ਨੂੰ ਕਸੋਰੇ ਨਾਲ ਕੁਝ ਕੁਝ ਹਮਦਰਦੀ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। “ਅੱਛਾ, ਇਹ ਦੱਸ- ਤੂੰ ਕੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈਂ -ਕਿ ਤੇਰੇ ਵਿਚ ਕਿੰਨਾ ਕੁ

ਪਾਣੀ ਪੈ ਸਕੇ?”

ਕਸੇਰੇ ਨੇ ਇੱਕ ਮਿਨਟ ਲਈ ਸੋਚਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਪਤੀਲੀ ਵੱਲ ਵੇਖਿਆ, ਫੇਰ ਟੈਂਕੀ ਵੱਲ, ਅਤੇ ਜੁਆਬ ਦਿੱਤਾ, “ਮੈਂ ਜਿੰਨਾ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪਾਣੀ ਸੋਚ ਸਕਾਂ, ਕਲਪਨਾ ਕਰ ਸਕਾਂ, ਓਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਪਾਣੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ, ਆਪਣੇ ਵਿਚ।”

“ਪਰ ਤੇਰੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਦੀ ਉਡਾਰੀ ਦਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਹੋਏਗਾ!” ਘੁਮਿਆਰ ਨੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਕੇ ਕਿਹਾ।

“ਹਾਂ! ਬੱਸ ਇਹੀ ਮੈਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ!” ਕਸੇਰਾ ਕੂਕਿਆ।

“ਓਫ਼ ਓ... ਉਸ ਨਾਲ ਤਾਂ ਤੈਨੂੰ ਤਕਲੀਫ਼ ਹੋਏਗੀ,” ਘੁਮਿਆਰ ਨੇ ਕਿਹਾ।

“ਲਓ ਲਓ... ਮੈਂ ਬੱਸ ਆਪਣੇ ਨਿੱਕੇ ਜਿਹੇ ਆਪੇ ਤੋਂ ਅੱਕ ਗਿਆ

ਹਾਂ। ਬੱਸ ਤੁਸੀਂ ਓਹੀ ਕਰੋ ਜੋ ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਹੈ!” ਕਸੇਰਾ ਹੁਣ ਜ਼ੋਰ ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਬੋਲਿਆ।

“ਜਿਵੇਂ ਤੇਰੀ ਮਰਜ਼ੀ, ਪਿਆਰਿਆ,” ਘੁਮਿਆਰ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਹੇਠਾਂ ਪਏ ਕਸੇਰੇ ਵੱਲ ਵੇਖ ਕੇ।

ਘੁਮਿਆਰ ਨੇ ਇੱਕ ਚਾਕੂ ਚੁੱਕਿਆ ਅਤੇ ਕਸੇਰੇ ਦਾ ਥੱਲਾ ਵੱਢ ਕੇ ਲਾਹ ਦਿੱਤਾ।

“ਹਾਇ! ਹਾਇ!! ਇਹ ਕੀ ਕੀਤਾ ਤੁਸੀਂ?” ਕਸੇਰਾ ਚੀਕਾਂ ਮਾਰ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਘੁਮਿਆਰ ਨੇ ਮੁਸਕਰਾਅ ਕੇ ਜੁਆਬ ਦਿੱਤਾ, “ਮੈਂ ਓਹੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਜੋ ਤੂੰ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈਂ, ਮੇਰੇ ਬੱਚੇ। ਤੂੰ ਇਹੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈਂ ਨਾ ਕਿ ਤੇਰੇ ਵਿਚ ਏਨਾ ਕੁਝ ਪੈ ਸਕੇ ਕਿ ਜਿਸਦੀ ਕੋਈ ਹੱਦ ਨਾ ਹੋਏ? ਇਹੋ ਜਿਹਾ, ਪਰ, ਕੋਈ ਸਾਈਜ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਇੱਕੋ ਤਰੀਕਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਥੱਲਾ ਲਾਹ ਦਿਆਂ ਅਤੇ ਤੈਨੂੰ ਇੱਕ ਨਲੀ- ਇੱਕ ਪਾਈਪ- ਬਣਾਅ ਦਿਆਂ।”

ਕਸੇਰੇ ਨੂੰ, ਜਦੋਂ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣਾ ਥੱਲਾ ਲੱਥਣ ਦੇ ਦਰਦ ਤੋਂ ਕੁਝ ਹੋਸ਼ ਆਈ, ਤਾਂ ਕੁਝ ਕੁਝ ਸਮਝ ਆਉਣ ਲੱਗ ਪਈ ਕਿ ਘੁਮਿਆਰ ਕੀ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਆਖਰੀ ਵਾਰ, ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਲੱਥੇ ਹੋਏ ਥੱਲੇ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਦਿਸਿਆ ਕਿ ਉਸ ਉੱਤੇ ਤਾਂ ਕੁਝ ਸ਼ਬਦ ਘੜੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਉਸਨੂੰ ਇਹ ਜਾਨਣ ਦੀ ਤੀਬਰ ਇੱਛਾ ਹੋਈ ਕਿ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਕੀ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਨੇੜੇ ਹੋ ਕੇ ਪੜ੍ਹੇ- ਉਹ ਸ਼ਬਦ ਜੋ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਉਸ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਰਹੇ ਸਨ- “ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਮਾੜਾ ਕਿਉਂ ਸਮਝਣਾ, ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਿਉਂ ਕਰਨਾ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹੋਰਾਂ ਨਾਲੋਂ ਘੱਟ ਕਿਉਂ ਸਮਝਣਾ?”

ਕਸੇਰੇ ਨੂੰ ਲੱਗਾ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਬੋਝ ਉਸਦੇ ਮੋਢਿਆਂ ਤੋਂ ਉਤਰ ਗਿਆ ਹੋਏ।

ਉਸ ਕੋਲ ਕੋਈ ਸ਼ਬਦ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਿ ਉਹ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਘੁਮਿਆਰ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰੀਆ ਕਰੇ।

ਉਹ ਤੁਰ ਪਿਆ।

“ਹੁਣ ਤੂੰ ਕੀ ਕਰੇਂਗਾ?” ਘੁਮਿਆਰ ਜਾਨਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ।

“ਖੇਡਾਂਗਾ!” ਉਸ ਨੇ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ੀ ਖੁਸ਼ੀ ਕਿਹਾ ਅਤੇ ਨੱਚਦਾ ਟੱਪਦਾ ਓਥੋਂ ਚਲਾ ਗਿਆ।

ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਸੋਚੋ- ਕੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਵੀ ਕਦੇ ਕਸੇਰੇ ਵਾਂਗ ਲੱਗਾ ਹੈ - ਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਤਸੱਲੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਤੁਸੀਂ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਅਤੇ ਬੱਸ ਐਵੇਂ ਹੀ ਹੋ?

ਤੁਹਾਡੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਕਦੋਂ ਕਦੋਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਲੱਗਾ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਹੈ? ਕੀ ਤੁਹਾਡੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਘੁਮਿਆਰ ਆਇਆ ਸੀ/ਮੌਜੂਦ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਤੁਹਾਡੇ ਅੰਦਰ ਚੰਗੀ ਤਬਦੀਲੀ ਲਿਆਉਣ ਵਿਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਹੋਏ? ਉਹ ਜਣਾ/ਜਣੀ ਕਿਹੋ ਜਿਹੇ ਸਨ/ਹਨ? ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ-ਬਾਹਰ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਬੇਰੋਕ ਵਰਾਅ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਆਪਣੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਅਜਿਹੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਲਾਹਿਆ-ਛੱਡਿਆ ਹੈ ਜੋ ਤੁਹਾਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੋਏ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚ ਹੈ- ਜਿਵੇਂ -ਆਕੜ, ਗੁੱਸਾ...ਰੋਂਦੂਪੁਣਾ...ਆਲਸ...ਡਰ...ਈਰਖਾ....

ਅਨੁਵਾਦ- ਪੁਨਮ ਸਿੰਘ

ਕਮਰਾ ਨੰਬਰ ਸੈਂਤੀ

ਅਵਤਾਰ ਐਸ. ਸੰਘਾ

(ਮੇਰੀ ਅਣਛਪੀ ਸਵੈਜੀਵਨੀ 'ਡੱਬਰੀ ਤੋਂ ਡਾਰਿਲੰਗ ਹਾਰਬਰ ਤੱਕ' ਵਿੱਚੋਂ)

ਸਿੱਟਾ

ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਿਸਟੀ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਵਿਚ ਸਾਡੀ ਅਮਰੀਕਨ ਨਾਵਲ ਦੀ ਜਮਾਤ ਮੈਡਮ ਡਾ: ਨਿਰਮਲ ਮੁਖਰਜੀ ਲੈਂਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸੀ। ਸ਼ੁਰੂ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਉਹ ਵਾਲਟ ਵਿਟਮੈਨ (Walt Whitman) ਅਤੇ ਹੈਨਰੀ ਜੇਮਸ (Henry James) ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਫਿਰ ਵਾਰੀ ਅਮਰੀਕਨ ਨਾਟਕਕਾਰ ਯੂਜੀਨ ਓ ਨੀਲ (Eugene O'Neil) ਦੇ ਨਾਟਕ ਆਈਸਮੈਨ ਕਮਥ (Iceman Cometh) ਦੀ ਆਉਣੀ ਸੀ।

ਮਸਲਾ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਨਾਟਕ ਦਾ ਟੈਕਸਟ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਮਿਲਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਦ ਮੈਂ ਡਾ: ਮੁਖਰਜੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਟੈਕਸਟ ਕਿੱਥੋਂ ਲਈਏ ਤਾਂ ਉਹ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਟੈਕਸਟ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਪਰਤਾਂ ਥੀਏਟਰ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਮੁਖੀ ਬਲਵੰਤ ਗਾਰਗੀ ਪਾਸ ਪਈਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, "ਬਲਵੰਤ ਨੇ ਸੋਮਵਾਰ ਨੂੰ ਇੰਗਲਿਸ਼ ਆਡੀਟੋਰੀਅਮ ਵਿੱਚ ਆਉਣਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਦਿਨ ਉੱਥੇ ਵਿਜ਼ਿਟਿੰਗ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਮੁਲਕ ਰਾਜ ਆਨੰਦ ਨੇ ਭਾਸ਼ਣ ਦੇਣਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਉੱਥੇ ਗਾਰਗੀ ਨੂੰ ਮਿਲਾਅ ਦੇਵਾਂਗੀ ਤੇ ਕਹਿ ਦੇਵਾਂਗੀ ਕਿ ਉਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਨਾਟਕ ਦੀ ਇੱਕ ਪਰਤ ਦੇ ਦੇਵੇ। ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਦੀ ਫੋਟੋਕਾਪੀ ਕਰਵਾਅ ਲੈਣੀ। ਹੋ ਸਕੇ ਤਾਂ ਹੋਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਇਹ ਪਰਤ ਦੇ ਦੇਣੀ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਵੀ ਉਸਦੀਆਂ ਫੋਟੋਕਾਪੀਆਂ ਕਰਾਅ ਲੈਣ।"

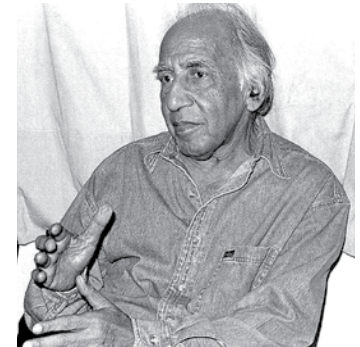
ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਡਾ: ਮੁਲਕ ਰਾਜ ਆਨੰਦ ਮੁੰਬਈ ਤੋਂ ਯੂਨੀਵਰਿਸਟੀ ਵਿੱਚ ਪੰਜ ਲੈਕਚਰ ਦੇਣ ਆਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਦੋ ਲੈਕਚਰ ਗਾਂਧੀ ਭਵਨ ਵਿਖੇ ਸੁਣ ਚੁੱਕਾ ਸਾਂ। ਸੋਮਵਾਰ ਨੂੰ ਜਦ ਆਨੰਦ ਲੈਕਚਰ ਦੇ ਰਹੇ ਸੀ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਭਾਗ ਅਤੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਚਿੰਤਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਲੈਕਚਰ ਸੁਣ ਰਹੇ ਸਨ। 5 ਮਿੰਟ ਬਾਅਦ ਬਲਵੰਤ ਗਾਰਗੀ ਆਏ ਅਤੇ ਪਿਛਲੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਰਾਹੀਂ ਅੰਦਰ ਦਾਖਲ ਹੋ

ਕੇ ਪਿਛਲੀ ਸੀਟ 'ਤੇ ਚੁੱਪਚਾਪ ਬੈਠ ਗਏ। ਜਦ ਆਨੰਦ ਦਾ ਲੈਕਚਰ ਖਤਮ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਮੈਡਮ ਨੇ ਆਡੀਟੋਰੀਅਮ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਆ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਗਾਰਗੀ ਨੂੰ ਮਿਲਾਅ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਨਾਟਕ ਦੀ ਟੈਕਸਟ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।

ਮੈਂ ਤਾਂ ਗਾਰਗੀ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪਛਾਣਦਾ ਸਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਥੀਏਟਰ, ਹੋਸਟਲ ਨੰਬਰ ਦੋ ਦੇ ਤਿੰਨ ਨੰਬਰ ਬਲਾਕ ਵਿੱਚ ਮੇਰੇ 37 ਨੰਬਰ ਕਮਰੇ ਦੇ ਮੁਹਰੇ ਸੀ। ਥੀਏਟਰ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਹੋਸਟਲ ਵਿਚਕਾਰ ਇੱਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਸੜਕ ਅਤੇ ਕੰਡਿਆਲੀ ਵਾੜ ਹੀ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚੋਂ ਥੀਏਟਰ ਦੀ ਸਾਰੀ ਕਾਰਵਾਈ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਥੀਏਟਰ ਓਪਨ ਏਅਰ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਰਦਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਉੱਚੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਬਲਾਕ ਤਿੰਨ ਦੇ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਦੀਆਂ ਉਪਰਲੀਆਂ ਦੋ ਮੰਜ਼ਲਾਂ ਦੇ 40 ਕਮਰਿਆਂ ਨੂੰ ਅਤੇ ਬਲਾਕ ਚਾਰ ਦੀਆਂ ਦੋਨੋਂ ਡੋਰਮੇਟਰੀਆਂ ਨੂੰ ਖ਼ਾਸਾ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰਿਆ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ। ਇਹ 1973 ਦੇ ਸਾਲਾਨਾ ਇਮਤਿਹਾਨਾਂ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਦੇ ਦਿਨ ਸਨ। ਓਧਰ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਖੁਸਰ ਫੁਸਰ ਵੀ ਸੀ ਕਿ ਗਾਰਗੀ ਦੀ ਰਿਹਰਸਲ ਮਹੀਨੇ ਲਈ ਬੰਦ ਕਰਵਾਈ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕਿ ਪਰਚੇ ਸੁਖਾਵੇਂ ਮਹੌਲ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ ਜਾ ਸਕਣ।

ਕੁਝ ਸ਼ਰਾਰਤੀ ਹੋਸਟਲਰ ਤਾਂ ਸਾਹਮਿਣਓਂ ਆਪਣੀ ਡੋਰਮੇਟਰੀ ਵਿੱਚੋਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਬਾਹਰ ਨੂੰ ਨਿੱਕਲ ਕੇ ਗਾਰਗੀ ਨੂੰ ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਗਾਲੂ ਕੱਢ ਕੇ ਅੰਦਰ ਵੜ ਜਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇੱਕ ਹਰਿਆਣੇ ਦੇ ਗੁੜਗਾਓਂ ਦਾ ਹਰੀਸ਼ ਕਟਾਰੀਆ (ਫ਼ਰਜ਼ੀ ਨਾਮ) ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਘਰੋਂ ਟੇਪ ਰਿਕਾਰਡਰ ਵੀ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਡੋਰਮੇਟਰੀ ਉੱਤੇ ਆਪਣਾ ਰਿਕਾਰਡਰ ਰੱਖ ਕੇ, ਪੂਰੀ ਅਵਾਜ਼ ਛੱਡ ਦਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ: ਹਮ ਤੁਮ ਇਕ ਕਮਰੇ ਮੇ ਬੰਦ ਹੋ

ਔਰ ਚਾਬੀ ਖੋ ਜਾਏ... ਗਾਰਗੀ ਦੀ ਰਿਹਰਸਲ ਦੇ ਨਾਟਕ-ਕਿਰਦਾਰ ਵੀ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਗਾਰਗੀ ਖੁਦ ਵੀ। ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਡਰ ਸੀ ਕਿ ਗਾਰਗੀ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਕਮਰੇ ਦੀ ਲੋਕੇਸ਼ਨ ਦਾ ਪਤਾ ਨਾ ਲੱਗ ਜਾਵੇ, ਕਿਤੇ ਮੈਨੂੰ ਨਾਟਕ ਦੀ ਪਰਤ ਦੇਣ ਤੋਂ ਹੀ ਨਾ ਮੁੱਕਰ ਜਾਵੇ। ਮੈਂ ਚੁੱਪਚਾਪ ਜਾ ਕੇ ਉਸ ਤੋਂ ਨਾਟਕ ਦੀ ਪਰਤ ਲੈ ਲਈ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਬਾਲਕੋਨੀ ਵਿੱਚ ਬਾਹਰ ਨੂੰ ਨਿੱਕਲਣਾ ਵੀ ਘੱਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਗਾਰਗੀ ਨੇ ਹਰੀਸ਼ ਦੇ ਕਮਰੇ ਦੀ ਲੋਕੇਸ਼ਨ ਦੱਸ ਕੇ ਹੋਸਟਲ ਦੇ ਵਾਰਡਨ ਪਾਸ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕੀਤੀ। ਹਰੀਸ਼ ਵਾਰਡਨ ਪਾਸ ਪੇਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ। ਅੱਗੇ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਹੋਇਆ- ਏਨਾ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਇਆ ਕਿ ਰਿਹਰਸਲ ਹਫ਼ਤਾ ਕੁ ਹੋਰ ਚੱਲੀ ਅਤੇ ਫਿਰ ਬੰਦ ਹੋ ਗਈ। ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਹੈਰਾਨੀ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਈ- ਕਿ ਜਦੋਂ ਤਿੰਨ ਕੁ ਮਹੀਨੇ ਬਾਅਦ ਗਾਰਗੀ ਦੀ ਸਵੈਜੀਵਨੀ 'ਨਗੀ ਧੁੱਪ' (The Naked Triangle) ਬਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਆਈ ਤਾਂ ਉਹਦੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪੂਰਾ ਕਾਂਡ ਹੋਸਟਲ ਦੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਰਾਰਤਾਂ ਅਤੇ ਬਦਦਿਮਾਗਾਂ ਬਾਰੇ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ

ਗਾਰਗੀ

ਕਮਰਾ ਨੰਬਰ ਸੈਂਤੀ

ਇਸ ਕਾਂਡ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਹਿੱਸਾ ਸਾਡੇ ਬਲਾਕਾਂ ਦੇ ਸ਼ਰਾਰਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਮਨਮਾਨੀਆਂ ਬਾਰੇ ਸਾਫ਼ ਸਾਫ਼ ਨਜ਼ਰ ਆਇਆ।

ਖੈਰ, ਮੇਰਾ ਕਮਰਾ ਪੂਰੇ ਨਿਸ਼ਾਨੇ 'ਤੇ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਤੋਹਮਤ ਤੋਂ ਬਚ ਗਿਆ।

ਮੇਰੇ ਕਮਰੇ ਦੇ ਹੇਠਾਂ 13 ਨੰਬਰ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਟਾਂਡੇ ਨੇੜੇ ਦੇ ਇੱਕ ਪਿੰਡ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ (ਅਸਲੀ ਨਾਮ) ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਕਈ ਵਾਰ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ ਦੇ ਮੁਹਰੇ ਘਾਹ 'ਤੇ ਕੁਰਸੀ ਡਾਹ ਕੇ ਬੈਠਾ ਹੋਣਾ। ਮੈਂ ਉੱਪਰ ਆਪਣੀ ਬਾਲਕੋਨੀ 'ਚ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋਣਾ। 'ਹੈਲੋ, ਹਾਏ' ਹੁੰਦੀ ਹੁੰਦੀ ਵਾਕਫ਼ੀਅਤ ਤੱਕ ਵਧ ਗਈ। ਜਦ ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਕਾਹਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ ਤਾਂ ਉਹ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਐਮ. ਏ. ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਬੱਲੇ ਉਤਰ ਕੇ ਮੈੱਸ ਅਤੇ ਕੰਟੀਨ ਵੱਲ ਜਾਣਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਵੀ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਚੱਲ ਪੈਣਾ। ਵਾਕਫ਼ੀਅਤ ਵਧਦੀ ਗਈ। ਗੱਲਾਂ ਵੱਧ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਈਆਂ।

"ਅੱਜ ਮਨ ਬੜਾ ਖਰਾਬ ਹੋਇਆ, ਭਾਅ ਜੀ," ਇੱਕ ਦਿਨ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਮਨਜੀਤ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ।

"ਕੀ ਗੱਲ ਹੋਈ?"

"ਹੁਣੇ ਹੁਣੇ ਹਸਪਤਾਲ ਤੋਂ ਆਇਆ ਹਾਂ। ਯਾਰ, ਸ਼ਿਵ ਨੂੰ ਹੁਣੇ ਹਸਪਤਾਲ ਤੋਂ ਚੁੱਕ ਕੇ ਉਸਦੇ ਸਹੁਰੇ ਪਿੰਡ ਲੈ ਗਏ ਨੇ।"

"ਕਿਹੜਾ ਸ਼ਿਵ?"

"ਭਾਅ ਜੀ, ਸ਼ਿਵ ਬਟਾਲਵੀ।"

"ਅੱਛਾ? ਮੈਂ ਉਹਦੇ ਬਾਰੇ ਮਾੜਾ ਮਾੜਾ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ। ਉਹਦੇ ਗੀਤ ਅਤੇ ਗਜ਼ਲਾਂ ਕਦੀ ਕਦੀ ਰੇਡੀਓ 'ਤੇ ਸੁਣੇ ਹਨ। 'ਮੈਨੂੰ ਤੇਰਾ ਸਬਾਬ ਲੈ ਬੈਠਾ' ਕੀ ਇਹ ਗਜ਼ਲ ਵੀ ਉਸਦੀ ਹੀ ਏ?"

"ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਜਾਣਦੀ ਏ ਕਿ ਇਹ ਗਜ਼ਲ ਉਸਦੀ ਏ। ਆਸਾ ਸਿੰਘ ਮਸਤਾਨਾ ਨੇ ਏਨੀ ਵਧੀਆ ਗਾਈ ਏ।"

"ਮਨਜੀਤ, ਮੇਰਾ ਬਹੁਤਾ ਵਾਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਾਹਿਤ ਨਾਲ ਹੀ ਰਿਹਾ

ਏ। ਮੈਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੀ ਆਨਰਜ਼ ਫ਼ਸਟ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਕਰ ਕੇ ਤੇਰੇ ਇਲਾਕੇ ਤੋਂ ਹੀ ਇੱਥੇ ਯੂਨੀਵਰਿਸਟੀ ਵਿੱਚ, ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਆਇਆ ਸੀ। ਹੁਣ ਐਮ.ਏ. ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਫ਼ਾਈਨਲ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਹਾਂ। ਯਾਨੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਬਾਰੇ ਥੋੜ੍ਹਾ ਕੁ ਹੀ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ। ਤੂੰ ਤਾਂ ਐਮ. ਏ. ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਏਂ। ਤੇਰਾ ਸ਼ਿਵ ਨਾਲ ਬੜਾ ਲਗਾਅ ਲੱਗਦਾ ਏ।"

"ਭਾਅ ਜੀ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਐਮ.ਏ. ਵਿੱਚ ਸ਼ਿਵ 'ਤੇ ਬੀਸਿਸ ਵੀ ਲਿਖਣਾ ਏ।"

"ਰੀਅਲੀ? ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਕਿ ਤੇਰੇ ਪਾਸ ਤਾਂ ਸ਼ਿਵ ਦਾ ਸਾਰਾ ਸਾਹਿਤ ਮੌਜੂਦ ਹੋਵੇਗਾ?"

"ਹਾਂ, ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਸ਼ਿਵ ਦੀਆਂ

ਸਾਰੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਹਨ।"

"ਕੀ ਮੈਂ ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ 'ਤੇ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰ ਸਕਦਾ ਹਾਂ?"

"ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ? ਹੁਣੇ ਵਾਪਸ ਜਾਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਮੇਰੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਸ਼ਿਵ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ 'ਤੇ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰ ਜਾਣਾ।" "ਚੰਗਾ।"

ਅਸੀਂ ਮੈੱਸ ਵਿੱਚ ਖਾਣਾ ਖਾਧਾ। ਫਿਰ ਅੱਧੇ ਕੁ ਘੰਟੇ ਲਈ ਕਾਮਨ ਰੂਮ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਗਏ। ਮੈਂ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ 'ਤੇ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਉਹ ਟੀ. ਵੀ. ਦੇਖਦਾ ਰਿਹਾ।

"ਦ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ" ਵਿੱਚ ਖਬਰ ਸੀ:

"ਸ਼ਿਵ ਬਟਾਲਵੀ ਦੀ ਸਿਹਤ ਖਰਾਬ, ਫੇਫੜੇ ਛਲਣੀ, ਬਿਮਾਰ ਕਵੀ ਨੂੰ ਹਸਪਤਾਲ ਤੋਂ ਛੁੱਟੀ।"

ਜਦ ਅਸੀਂ ਕਾਮਨ ਰੂਮ ਚੋਂ ਉੱਠ ਕੇ ਆਪਣਿਆਂ ਕਮਰਿਆਂ ਵੱਲ ਨੂੰ ਤੁਰੇ ਤਾਂ ਮੈਥੋਂ ਦੱਸਣੇ ਨਾ ਰਿਹਾ ਗਿਆ।

"ਮਨਜੀਤ, ਤੇਰਾ ਸ਼ਿਵ ਤਾਂ ਜਿਆਦਾ ਹੀ ਗੰਭੀਰ ਏ। ਬਿਮਾਰੀ ਲਾਇਲਜ ਲਗਦੀ ਏ।"

"ਕਿਉਂ, ਕੀ ਗੱਲ ਹੋਈ?"

"ਮੈਂ ਅਖ਼ਬਾਰ ਵਿੱਚ ਖਬਰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਆਇਆ ਹਾਂ।"

"ਸੱਚੀ?"

"ਹਾਂ।"

"ਯਾਰ, ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਕੱਲ ਨੂੰ ਹਸਪਤਾਲ ਜਾਣ ਬਾਰੇ ਸੋਚਿਆ ਸੀ। ਮੇਰਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਦੋਸਤ ਹੋਸਟਲ ਨੰਬਰ 3 ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਏ। ਉਹ ਵੀ ਸ਼ਿਵ ਦਾ ਭਗਤ ਏ। ਉਹ ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਕਈ ਕਵੀ ਦਰਬਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸ਼ਿਰਕਤ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਏ।"

"ਮਨਜੀਤ, ਤੁਸੀਂ ਸ਼ਿਵ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿੱਚ ਚਲੇ ਵੀ ਜਾਂਦੇ ਤਾਂ ਵੀ ਸ਼ਾਇਦ ਤੁਸੀਂ ਉਸਨੂੰ ਨਾ ਮਿਲ ਸਕਦੇ। ਅਗਲਿਆਂ ਨੇ ਆਈਸੀਯੂ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੋਊ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਗੰਭੀਰ ਰੋਗੀਆਂ ਨੂੰ ਹਸਪਤਾਲ ਕਿੱਥੇ ਮਿਲਣ ਦਿੰਦਾ ਹੋਊ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਉਸਦੇ ਪਿੰਡ ਬਟਾਲੇ ਜਾ ਕੇ ਜਾਂ ਉਹਦੇ ਸਹੁਰੇ ਪਿੰਡ ਕੀੜੀ ਮੰਗਿਆਲ ਹੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਆਪਣਾ ਇਲਾਕਾ ਵੀ ਤਾਂ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਲੱਗਦਾ ਏ। ਥੋੜ੍ਹਾ ਠੀਕ ਹੋ ਲੈਣ ਦੇ, ਫਿਰ ਆਪਾਂ ਕਿਤੇ ਗੋੜਾ ਮਾਰ ਆਵਾਂਗੇ।"

"ਚਲੋ ਠੀਕ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਉਹਦੇ ਸਹੁਰੇ ਪਿੰਡ ਲੈ ਕੇ ਗਏ ਹੋਣਗੇ। ਇਹ ਪਿੰਡ ਪਠਾਨਕੋਟ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪੈਂਦਾ ਏ।"

ਅਸੀਂ ਮਨਜੀਤ ਦੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਮਨਜੀਤ ਦੀਆਂ ਅਲਮਾਰੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਿਵ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਟਾਈਟਲ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਹੇ ਸਨ--

- 1) ਪੀੜਾਂ ਦਾ ਪਰਾਗਾ
- 2) ਲਾਜਵੰਤੀ
- 3) ਆਟੇ ਦੀਆਂ ਚਿੜੀਆਂ
- 4) ਮੈਨੂੰ ਵਿਦਾ ਕਰੋ
- 5) ਦਰਦਮੰਦਾਂ ਦੀਆਂ ਆਹੀਂ
- 6) ਬਿਰਹਾ ਦਾ ਸੁਲਤਾਨ
- 7) ਲੂਣਾ
- 8) ਮੈਂ ਤੇ ਮੈਂ
- 9) ਆਰਤੀ
- 10) ਸੋਗ
- 11) ਚੁੱਪ ਦੀ ਆਵਾਜ਼
- 12) ਅਲਵਿਦਾ
- 13) ਅਸਾਂ ਜੋਬਨ ਰੁੱਤੇ ਮਰਨਾ।

ਮੈਂ ਸਾਰੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ 'ਆਰਤੀ' ਤੇ 'ਪੀੜਾਂ ਦਾ ਪਰਾਗਾ' ਖਿੱਚੀਆਂ। ਉੱਪਰ ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਲੈ ਗਿਆ। ਹਫ਼ਤੇ ਬਾਅਦ ਮੈਂ ਇਹ ਮਨਜੀਤ ਨੂੰ ਮੋੜ ਦਿੱਤੀਆਂ ਤੇ ਦੋ ਹੋਰ ਲੈ ਲਈਆਂ। ਇੰਝ ਦੋ ਦੋ ਕਰ ਕੇ ਮੈਂ ਪੜ੍ਹਦਾ ਗਿਆ। ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸਤਰਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਡਾਇਰੀ 'ਤੇ ਲਿਖਦਾ ਗਿਆ। ਆਖਿਰ 'ਲੂਣਾ' ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਸੋਚਦਾ ਹੀ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਇਸ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਵੱਡੇ ਜਿਗਿਆਸੂਆਂ- ਸ਼ੇਕਸਪੀਅਰ ਦੇ 'ਹੈਮਲਟ' ਤੇ ਮਿਲਟਨ ਦੇ 'ਪੈਰਾਡਾਈਜ਼ ਲੋਸਟ' ਨਾਲ ਵੀ ਕਰਦਾ ਗਿਆ। 'ਲੂਣਾ' ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਮੈਂ ਸ਼ਿਵ ਦਾ ਕਾਇਲ ਹੀ ਹੋ ਗਿਆ।

ਜਦ ਨੂੰ ਮਈ ਮਹੀਨੇ ਦੀ 6 ਤਰੀਕ ਆ ਗਈ। ਰੇਡੀਓ 'ਤੇ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਖ਼ਬਰ ਆਈ: 'ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਵੀ ਸ਼ਿਵ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ' - ਸਵੇਰੇ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਸ਼ਿਵ ਬਾਰੇ ਸੋਗਮਈ ਖਬਰਾਂ ਅਤੇ ਤਬਸਰਿਆਂ ਨਾਲ ਭਰੀਆਂ ਪਈਆਂ ਸਨ।

ਮੇਰਾ ਕਮਰਾ ਨੰਬਰ 37 ਸੀ। 37 ਨੂੰ ਉਲਟਾਅ ਦਿਓ ਤਾਂ 73 ਬਣਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਿਵ ਮਰਿਆ 37ਵੇਂ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਮੇਰਾ ਕਮਰਾ ਨੰਬਰ ਵੀ 37 ਸੀ। ਸੰਨ 73 ਨੂੰ ਉਲਟਾ ਕਰ ਦਿਓ ਤਾਂ 37 ਬਣਦਾ ਹੈ- ਉਹ ਸੰਨ '73 ਵਿੱਚ ਮਰਿਆ ਸੀ। ਮਨਜੀਤ ਦੇ ਕਮਰੇ ਦਾ ਨੰਬਰ 13 ਵੀ ਮਾਤਾ ਮਾਤਾ 37 ਅਤੇ 1973 ਨੰਬਰਾਂ ਜਿਹਾ ਹੀ ਏ। ਸ਼ਿਵ ਵੱਲੋਂ ਲਿਖੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵੀ 13 ਹੀ ਹੈ। ਸ਼ਿਵ ਦਾ ਜਨਮ 23 ਜੁਲਾਈ, 1936 ਦਾ ਏ। ਇਹਨਾਂ ਅੰਕਿਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ 3 ਨੰਬਰ ਅੰਕਤਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਏ। ਜਿਸ ਮਹਾਂਨਗਰ ਵਿੱਚ ਉਸਦੀ ਕਵਿਤਾ ਨੇ ਸਿਖਰਾਂ ਨੂੰ ਛੋਹਿਆ, ਉਸ ਵਿੱਚ - ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵਿੱਚ - 13 ਨੰਬਰ ਸੈਕਟਰ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਉਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ 3 ਨੰਬਰ ਅੰਕਤਾ ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਅਤੇ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਦੋਹਾਂ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਭਾਰੂ... ਨਾਲ ਹੀ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਮੁਹਰੇ ਹੋਰ - ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਹੋਰ - ਕਿਰਣ (ਖੇੜ) ਠਾਕੁਰ ਸਿੰਘ, ਮਨਜੀਤ ਟਿਵਾਣਾ, ਪਿੰਜੋਰ ਗਾਰਡਨ ਦਾ ਮਸਤ ਕਵੀ, ਰਾੱਕ ਗਾਰਡਨ ਵਾਲਾ ਨੇਕ ਚੰਦ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੀ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਨੂੰ ਚਾਰ ਚੰਨ ਲਾਉਣ ਵਾਲਾ ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰੰਧਾਵਾ ਜਿਹੇ ਨਾਂ ਆ ਟਪਕੇ, ਜਿਹੜੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਆਪਣੀ ਕਲਾ ਦੀ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਦੀ ਪੌੜੀ ਦੇ ਪੌਡਿਆਂ 'ਤੇ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਚੜ੍ਹ ਰਹੇ ਸਨ।

ਨਵਤੇਜ ਸਿੰਘ ਦਾ ਕਹਾਣੀ ਸੰਸਾਰ: ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਪਰਿਪੇਖ ਡਾ. ਪ੍ਰਵੀਨ ਕੁਮਾਰ

(ਕਹਾਣੀਆ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਚਾਨਣ ਦੇ ਬੀਜ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ)

ਕਿਸੇ ਵੀ ਲੇਖਕ ਦੇ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਪਾਸਾਰ ਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਉਸ ਦਾ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਕਹਾਣੀ-ਆਲੋਚਨਾ ਵਿਚ ਸਥਾਨ ਕੀ ਹੈ - ਇਹ ਮੁੱਖ ਸਵਾਲ ਹੈ। ਨਵਤੇਜ ਅਤੇ ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸਰਨਾ ਵਰਗੇ ਕਹਾਣੀਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਆਲੋਚਨਾ ਨੇ ਅਣਗੌਲੇ ਕਿਉਂ ਰੱਖਿਆ ਇਸ ਦੀ ਚਰਚਾ ਮੈਂ ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਕਰਾਂਗਾ।

ਨਵਤੇਜ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ 'ਚਾਨਣ ਦੇ ਬੀਜ' ਵਿਚ, ਹਿੰਸਾ ਦੇ ਉਲਟ ਮੁਹੱਬਤ ਦਾ ਫਲਸਫ਼ਾ ਹੈ। ਉਹ ਇੱਥੋਂ ਦੀ ਜਵਾਨੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਸੋਧ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਹ ਗਿਆਨ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਚਾਨਣ ਦੇ ਬੀਜ ਬੀਜ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਆਲੋਚਨਾ ਵਿਚ ਮੁੱਹਬਤ ਦੇ ਫਲਸਫ਼ੇ ਨੂੰ ਉਹ ਸਥਾਨ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਅਸੀਂ, ਜਿਸ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਪਾਤਰ ਸੰਘਰਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਜਗ੍ਹਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ। ਕੁਝ ਬਿਰਤਾਂਤ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੁਰ ਉੱਚੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਹਿਜ ਰੂਪ ਵਿਚ ਚੱਲਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਹਰ ਰੰਗ ਦੀ ਆਪਣੀ ਇਕ ਆਵਾਜ਼ ਹੈ; ਚੁੱਪ ਦੀ ਆਪਣੀ ਇਕ ਪੋਜ਼ੀਸ਼ਨ ਹੈ।

ਅਗਰ ਤੁਸੀਂ ਚੁੱਪ ਨੂੰ ਜਾਣੋਗੇ ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਮੁੰਦਰ, ਨਦੀਆਂ ਵੀ ਬੋਲਦੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਣਗੇ। ਨਵਤੇਜ ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦੀ ਵਿਅੰਜਨਾ ਸ਼ਕਤੀ ਰਾਹੀਂ ਵਿਸਫੋਟ- ਸ਼ਬਦ ਨਹੀਂ ਕਹਾਂਗਾ- ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਨਵਾਂ ਬੀਜ ਉਜਾਗਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ- ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ ਚਾਨਣ ਦੇ ਬੀਜ ਕਹਾਣੀ ਦੇਖੋ- ਰਚਨਾ ਅਤੇ ਦਿਲਰਾਜ ਦਾ ਸੰਵਾਦ ਜਾਂ ਬਿਰਤਾਂਤ ਹੈ:

“ਰਚਨਾ ਦੀਆਂ ਝਿਮਣੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਵਾਲ ਟੁੱਟ ਕੇ ਉਹਦੀ ਸੱਜੀ ਗੱਲੂ ਨਾਲ ਪਲਮਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਦਿਲਰਾਜ ਨੇ ਅਡੋਲ ਇਹ ਵਾਲ ਉਹਦੀ ਗੱਲੂ ਨਾਲੋਂ ਲਾਹਿਆ। ਰਚਨਾ ਨੇ ਝੱਟ ਆਪਣੀ ਤਲੀ ਅੱਗੇ ਕਰ ਦਿਤੀ, ਤੇ ਝਿਮਣੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਲੱਭਾ ਇਹ ਵਾਲ ਦਿਲਰਾਜ ਨੇ ਉਹਦੀ ਤਲੀ ਉਤੇ ਟਿਕਾਅ ਦਿਤਾ।

“ਜਦੋਂ ਝਿਮਣੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਵਾਲ ਟੁੱਟੇ, ਤੇ ਕੋਈ ਬੜਾ ਆਪਣਾ ਇੰਜ ਇਹਨੂੰ ਤਲੀ ਉਤੇ ਰਖ ਦਏ, ਤੇ ਫੇਰ ਅਖਾਂ ਮੀਟ ਕੇ ਫੁਕ ਮਾਰਿਆਂ ਜੇ ਇਹ ਉਡ ਜਾਏ, ਤਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਓਦੋਂ ਜਿਹੜੀ ਵੀ ਸੱਧਰ ਮਨ ਵਿਚ ਆਏ ਉਹ ਪੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਏ। — ਹੱਸਣਾ ਨਾ, ਇਹ ਰਚਨਾ ਨਹੀਂ, ਤੁਹਾਡੀ ਨਿਕੀ ਜਹੀ ਰਚੀ ਬੋਲ ਰਹੀ ਜੇ।”

ਨਵਤੇਜ ਕੋਲ ਮੁੱਹਬਤ ਦੇ ਫਲਸਫ਼ੇ ਦਾ

ਬੀਸਸ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਪੂਰਬੀ ਵਿਚਾਰ ਵਿਚ ਹੈ। ਰਿਗਵੇਦ ਦੇ “ਨਾਸਦੀਯ ਸੂਕਤ” ਵਿੱਚ ਇਹ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਲ ਸੀ, ਜਲ ਵਿੱਚੋਂ ਤਪਸ ਉਪਜੀ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਜਨਮਿਆ। ਉਸ ਇੱਕ ਦੇ ਅੰਦਰ “ਕਾਮ ਵਿਗਸਿਆ ਜੋ ਹੈ “ਮਨ ਦਾ ਬੀਜ ਪਹਿਲਤਾ।” ਕਾਮ ਨੂੰ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਇੱਛਾ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਇੱਛਾ ਪ੍ਰੇਮਾਤਮਕ ਇੱਛਾ ਬਣੀ। ਸਾਰਾ ਜਗਤ, ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ, ਜੀਵਨ, ਪ੍ਰੇਮਾਤਮਕ ਇੱਛਾ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਹਨ। “ਮਨ ਦੇ ਪਹਿਲਤੇ ਬੀਜ” ਦੀ ਉਪਜ ਹਨ। ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਬੀਜ ਕੇਵਲ ਦੇਹ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵੀਰਜ-ਸ਼ਕਤੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ‘ਮਨ’ ਨਾਲ ਵੀ ਹੈ। ਰਿਗਵੇਦ ਵਿਚ “ਮਨ” ਸਾਡਾ ਅਜੋਕਾ ਇਕਾਂਗੀ (single perspective) ਮਨ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਇੱਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਵੱਡੀ ਚੇਤਨਤਾ ਹੈ, ਜੋ ਬੁੱਧੀ ਅਤੇ ਦੇਹ ਦੋਹਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮਾਤਮਕ ਇੱਛਾ ਵਿੱਚੋਂ ਜਨਮੇ ਹੋਣ ਬਾਰੇ ਗਿਆਨ ਵੀ, ਅੱਜ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿੱਚ, ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਪਛਾਣਨ ਯੋਗ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ। ਫ਼ਰਾਇਡ ਅਤੇ ਮਾਰਕਸ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਨੌਰਮਨ ਓ. ਬਰਾਊਨ, ਹਰਬਰਟ ਮਾਰਕੂਜ਼ੇ ਵਰਗੇ ਲੇਖਕ ਇਹ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੀਵਨ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮਾਤਮਕ ਉਰਜਾ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਰਹਿਣਾ ਹੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਜ਼ਮਾਨਤ ਹੈ। ਇਹ ਸ੍ਰੋਤ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟਿਆ ਹੋਇਆ ਮਨੁੱਖ ਉਦਾਸੀਨ ਅਤੇ ਵਿਭਾਜਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਉਰਜਾ ਨਾਲ ਮੁੜ ਜੁੜਨਾ ਹੀ ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਕਵਿਤਾ ਵਰਗੀ ਪੂਰਣਤਾ ਨਾਲ ਜੁੜਨਾ ਹੈ। (ਡਾ. ਗੁਰਭਗਤ, 2010:17)

ਨਵਤੇਜ ਜੀ ਦੇ ਕਹਾਣੀ ਸੰਵਾਦ ਦੇਖੋ ਕਿਵੇਂ ਸਿਰਜੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ:

ਰਚਨਾ ਤੇ ਦਿਲਰਾਜ ਦਾ ਸੰਵਾਦ

“ਤੇਰੀਆਂ ਸਧਰਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਿਆਂ ਹੋਣ ਦੀ ਜਾਚ ਏ।” ਕੋਈ ਸੱਧਰ ਪੂਰੀ ਕਰਾ ਲੈ। ਅਗੇ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਪੁਲ ਉਤੇ ਗੱਡੀ ਲੰਘਦਿਆਂ ਜੇ ਤੂੰ ਚਾਹਿਆ ਸੀ, ਉਹ ਪੂਰਾ ਹੋ ਗਿਆ ਏ। ਹੁਣ ਵੀ ਕੋਈ ਸੱਧਰ ਪੂਰੀ ਕਰ ਲੈ।”

“ਓਦੋਂ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਪੁਲ ਉਤੇ ਖੜ੍ਹ ਕੇ ਕੋਈ ਇਕ ਸੱਧਰ ਸੋਚ ਲੈਣੀ ਬੜੀ ਸਹਿਲ ਸੀ, ਪਰ ਏਸ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿਚ ਸੱਧਰਾਂ ਦੀ ਇਕ ਡਾਰ ਏ!”

“ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਦਰਦ ਸਾਂਝਾ ਕੀਤਾ ਏ, ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਆਪਣੀਆਂ ਸਧਰਾਂ ਸਾਂਝੀਆਂ ਕਰ ਲੈ?”

“ਕਈ ਸੱਧਰਾਂ ਨੇ, ਪਰ ਇਕ ਸੱਧਰ ਹੋਰਨਾਂ ਸਭਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਕਿਤੇ ਬਲਵਾਨ ਏ: ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬੀ ਆਪਣੀ ਮਾਖਿਓ ਮਿਠੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਪੜ੍ਹ ਲੈਣ!” ਤੇ ਰਚਨਾ ਨੇ ਅਖਾਂ ਮੀਟ ਲਈਆਂ।

ਰਚਨਾ ਜਿਵੇਂ ਪੁਲ ਉਤੇ ਖੜੋਤੀ ਰਚੀ ਬਣ ਗਈ। ਰਚੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿਲ੍ਹੇ ਬੁਲ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਜੀਭ ਫੇਰਦਿਆਂ ਫੂਕ ਮਾਰੀ, ਵਾਲ ਉਡ ਗਿਆ। ਰਚਨਾ ਨੇ ਅਖਾਂ ਖੋਲ੍ਹੀਆਂ। ਦਿਲਰਾਜ ਨੇ ਰਚਨਾ ਦੀਆਂ ਅਖਾਂ ਵਿਚ ਤਕਿਆ, ਉਹਦੀਆਂ ਅਖਾਂ ਵਿਚ ਚਾਨਣ ਦੇ ਬੀਜ ਸਨ। ਤੇ ਦਿਲਰਾਜ ਨੂੰ ਜਾਪਿਆ ਓਥੇ ਰਚਨਾ ਹੀ ਇਕੱਲੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਓਥੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਜਵਾਨੀ ਖੜੋਤੀ ਸੀ।

ਓਸ ਬਿੰਦ ਤਿੱਖਤ ਦੁਪਹਿਰਾ ਚੰਨ-ਚਾਨਣੀ ਵਿਚ ਵਟ ਗਿਆ; ਏਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਦੇ ਵੀ ਉਮਰ ਭਰ ਦਿਲਰਾਜ ਨੂੰ ਇੰਜ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਗਾ।”

ਹੁਣ ਪੰਜਾਬੀ ਆਲੋਚਨਾ ਉਪਰੋਕਤ ਬਿਰਤਾਂਤ ਨੂੰ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਆਪਣੇ 'ਚ ਹਜ਼ਮ ਕਰਦੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਆਲੋਚਨਾ ਮੰਨਦੀ ਹੈ ਕਿ, ਪਲੈਟੋ ਅਨੁਸਾਰ, ਸ਼੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਰੁਪਾਂ ਦੇ ਨਕਸ਼ੇ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਇਹ ਮਨ ਦੇ ਨਕਸ਼ੇ ਜਿਉਮੈਟਰੀਕਲ ਪਹੁੰਚ ਵਾਲੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਉਤਾਰਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਸਮਾਜ ਦਾ ਤਾਰਕਿਕ ਤੇ ਗਿਆਨਪੂਰਤ ਵਿਕਾਸ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਉਹ ਇਹ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਦਾ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਮਨੁੱਖ ਦਾ, ਵਿਰੋਧ ਦੇ ਵਿਚੋਂ ਵਿਕਾਸ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਨਵਤੇਜ ਵਰਗੇ ਕਹਾਣੀਕਾਰਾਂ ਤੋਂ, ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਦੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਦ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਮੂਲ ਸੁਰ ਕੁਦਰਤ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਨਾਲ ਪੁਰਕ ਹੈ। ਇਸ ਡੀਬੇਟ ਵਿਚ ਫ਼ਰਾਇਡ ਨੇ ਪੱਛਮੀ ਸਮਾਜਾਂ ਬਾਰੇ ਇੱਥੋਂ ਤਕ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ- ਸਾਰੀ ਪੱਛਮੀ ਸਭਿਅਤਾ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟੀ ਹੋਈ ਅਤੇ ਬਿਮਾਰ ਸਭਿਅਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਸੁਪਨੇ ਵੀ ਬਿਮਾਰੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹਨ। ਇਸ ਵੇਲੇ 21ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਇਹ ਸਵਾਲ ਸਾਰੀਆਂ ਸਭਿਅਤਾਵਾਂ ਦਾ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ, ਮੈਲਨੀ ਕਲਾਇਨ, ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਉਰਜਾ ਨੂੰ, ਸਰਵੋਤਮ ਮੰਨਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ Child Behaviour (ਬਾਲ ਵਤੀਰੇ) ਉੱਤੇ ਕੰਮ ਹੈ। ਨਵਤੇਜ ਵਰਗੇ ਕਹਾਣੀਕਾਰਾਂ ਨੇ ਉਰਜਾ ਨੂੰ Identify ਕੀਤਾ ਤੇ ਉਸ ਉਰਜਾ ਦੇ ਰਾਹੀਂ Thesis Build ਕੀਤਾ ਸੀ। ਸਾਡੀ ਕਹਾਣੀ ਆਲੋਚਨਾ ਇਕ Oedipus Complex ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਰਹੀ ਹੈ। ਜਦ ਕਿ ਇਹ Oedipus Complex ਸ਼ੈਕਸਪੀਅਰ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਦੇ ਰਾਹੀਂ Universallise ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਕੰਪਲੈਕਸ ਮਨੁੱਖ ਦੀਆਂ ਕੁਦਰਤੀ ਸਿਰਜਨਾ ਨੂੰ hijack ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਨਵਤੇਜ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਇਸ Complex ਨੂੰ break ਕਰ ਕੇ ਨਵਾਂ

ਬੀਸਿਸ ਦੇ ਰਹੀਆਂ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਨੂੰ Categorise ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਨਵਤੇਜ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਦੇਖੋ- ਇਕ ਕਹਾਣੀ ਹੈ “ਅਜੰਤਾ ਵੱਲ ਜਾਂਦਾ ਰਾਹ” ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਅਣਵੰਡੀ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਇਕ ਬਾਈਪਾਸ ਬਣਾ ਰਿਹਾ ਹੈ:

“ਉਹ ਆਪਣੀ ਨਵੀਂ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚੋਂ ਮਨਜੀਤ ਨੂੰ ਕੁਝ ਸਤਰਾਂ ਸੁਣਾਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਕਦੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਦੋਸਤ ਨੂੰ ਤੀਜੇ ਬੰਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਪਣੀ ਲਿਖਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸੁਣਾ ਸਕਦਾ। ਇੰਝ ਕਰਨਾ ਉਹਨੂੰ ਉਚੀ ਉਚੀ ਆਪਣੀ ਤਾਰੀਫ਼ ਕਰਨ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਜਾਪਦਾ ਸੀ। ਨਾਲ ਲਗਦਾ ਜਨਾਨਾ-ਡੱਬਾ ਬਿਲਕੁਲ ਖਾਲੀ ਸੀ। ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਤੇ ਮਨਜੀਤ ਉਹਦੇ ਵਿਚ ਬੈਠ ਗਏ। ਮਨਜੀਤ ਨੇ ਕਿਤਾਬ ਵੇਖੀ : “ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਭਾਵਕ ਏਕਤਾ— ਇਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ”। ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਨੇ ਕਿਤਾਬ ਖੋਲ੍ਹੀ। ਫੇਰ ਘੜੀ ਵੇਖੀ। ਹਾਲੀ ਵਕਤ ਹੈ ਸੀ। ਉਹ ਕੁਝ ਸਤਰਾਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸੁਣਾਏਗਾ, ਤੇ ਫੇਰ ਉਹਨੂੰ ਹੋਸਟਲ ਛੱਡ ਆਏਗਾ- ਉਸੇ ਰਾਤ-ਰਾਣੀ ਕੋਲ...ਉਹਦੀ ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਉਹ ਕਾਂਡ ਖੁੱਲ੍ਹ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਹਨੇ ਵਖ ਵਖ ਧਰਮਾਂ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਭਾਰਤ-ਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਆਪਸ ਵਿਚ ਵਿਆਹਾਂ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਸੀ।

ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਨੇ ਕਿਤਾਬ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਉਹ ਮਨਜੀਤ ਨੂੰ ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਹੀ ਦਏਗਾ। ਦੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਕੁਝ ਸਤਰਾਂ ਲਿਖਣ ਲੱਗਾ। ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਸਫ਼ੇ ਦੀ ਥਾਂ, ਏਸੇ ਕਾਂਡ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਉੱਤੇ ਉਹਨੇ ਲਿਖ ਦਿਤਾ:

ਮਨਜੀਤ ਨੂੰ

ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਵਲੋਂ

ਉਹਨੇ ਬਿੰਦੀਆਂ ਨੂੰ ਸਵਾਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, “ਇਹ ਮੇਰਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪੂਰਨ ਫ਼ਿਕਰਾ ਏ।” ਅਗੇ ਜਦੋਂ ਵੀ ਉਹ ਕੁਝ ਲਿਖਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਉਹਨੂੰ ਆਪਣੇ ਫ਼ਿਕਰੇ ਉੱਤੇ ਜਾਪਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ।

ਕਿਤਾਬ ਉਹਨੇ ਮਨਜੀਤ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿਤੀ, ਤੇ ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਆਪਣੇ ਡੱਬੇ ਵਲ ਹੋਏ”।

ਨਵਤੇਜ ਜੀ ਦੀ ਚੇਤਨਾ ਅਲੱਗ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੈ। ਨਵਤੇਜ ਉਹਨਾਂ ਕਹਾਣੀਕਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੈ ਜੋ Modernity ਨੂੰ blindly accept ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਉਹਨਾਂ local issues ਨੂੰ deal ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਰਥਿਕਤਾ ਨੂੰ ਖੇਤਰ ਦੇ ਸੰਦਰਭ

ਵਿਚ ਜਾਣ ਰਹੇ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ Traditional cultural issues ਉਪਰ ਜ਼ੋਰ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ The Concept of Modernity is an incomplete project. ਆਜ਼ਾਦੀ ਵਰਗੇ ਸਰੋਕਾਰ ਨੂੰ ਅਲੱਗ angle ਤੋਂ deal ਕੀਤਾ ਸੀ। ਨਵਤੇਜ ਦੀ ਚੇਤਨਾ ਵੱਖਰਾ ਪਰਿਪੇਖ ਬਣਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਪੰਰਪਰਾ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਰਿਜੈਕਟ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਉਸ ਦੀ ਪੁਨਰ ਸਿਰਜਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਅੰਨ੍ਹੇਵਾਹ ਅਪਣਾਇਆ ਹੈ। ਸਗੋਂ ਉਸ ਦੀ Ethical evaluation ਕੀਤੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ “ਸੁਨੇਹਾ” ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਸੰਵਾਦ ਹੈ। “ਸੁਨੇਹਾ” ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਇਕ ਛੋਟਾ ਬਾਲਕ ਭੁੱਖ ਨਾਲ ਮਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਨਵਤੇਜ ਹੁਰਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਦੇਖਣਯੋਗ ਹੈ: “ਉਹ ਬਾਲਕ ਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਆਇਆ ਸੀ ਓਵੇਂ ਹੀ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ ਪਰਤ ਗਿਆ, ਪਰ ਮੈਂ ਸਾਰੀ ਵਾਟ ਸੋਚਦਾ ਰਿਹਾ: ਜੇ ਬਿਜਲੀ ਦਾ ਕੰਮ ਸਿੱਖਣ ਵਾਲੇ ਏਸ ਨਰੈਣੇ ਦੇ ਘਰ ਕੋਈ ਦਾਨੀ ਪੱਲਿਓਂ ਬਿਜਲੀ ਦਾ ਲਾਟੂ ਲੁਆ ਵੀ ਦਏ, ਤਾਂ ਨਰੈਣੇ ਲਈ ਇਹ ਚਾਨਣ ਕਿਸ ਕੰਮ? ਉਧਾਰ ਲਿਆ ਆਟਾ ਗੁੰਨੁਦੀ ਆਪਣੀ ਵਹੂਟੀ ਤੇ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਮਗਰੋਂ ਸੱਖਣੀ ਪਰਾਤ ਤੇ ਆਪਣੇ ਪੁਤਰ ਦਾ ਭੁਖਣ ਭਾਣਾ ਮੂੰਹ ਤਕਣ ਲਈ ਨਰੈਣੇ ਨੂੰ ਬਿਜਲੀ ਦੇ ਲਾਟੂ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਸੀ! ... “ਬਿਜਲੀ ਆ ਗਈ ਏ, ਬੜਾ ਚੰਗਾ ਹੋਇਆ ਏ, ਸਰਦਾਰ ਜੀ! ਪਰ ਚਾਨਣ ਹੋਣ 'ਚ ਹਾਲੀ ਦੇਰ ਵੇ!”

ਵਰਤਮਾਨ ਯੁੱਗ ਦਾ ਵਿਅੰਗ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਲੰਬੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜੋ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਦੀ ਪੀੜ ਨੂੰ ਹਰ ਲਵੇ, ਜਿੱਥੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਫਸ ਗਈ ਹੈ -ਪਰ ਦਿਲਚਸਪ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ Grand Narrative ਦਾ ਯੁੱਗ ਨਹੀਂ ਇਹ ਵਕਤ Grand discourse ਨੂੰ ਪਹਿਚਾਨਣ ਦਾ ਯੁੱਗ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰਾਹੀਂ “ਗਿਆਨਾਰਥ” ਦਾ ਨਾਮ ਵੀ ਦੇ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਜੋ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਸਾਮੀ ਮਿੱਥ ਪੰਰਪਰਾ, ਭਾਰਤੀ ਪੁਰਾਣ ਪੰਰਪਰਾ ਦੇ ਮਿਸ਼ਰਣ ਵਿਚ ਪਿਆ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ life ਦੀ ਅਸਲ ਖੇਡ ਆਤਮ ਅਤੇ ਅਨਾਤਮ ਦੇ ਸੰਵਾਦ ਵਿਚ ਪਈ ਹੈ।

ਨਿੱਕੀ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਅਸਲੀ ਸਰੂਪ ਮੱਧਕਾਲ ਦੀਆਂ ਲੋਕ-ਕਥਾਵਾਂ ਵਿਚ, ਬਾਤ ਅਤੇ ਹੁੰਗਾਰੇ ਦੇ ਬੀਸਿਸ ਵਿਚ ਪਿਆ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਜਦੋਂ ਮੌਖਿਕ ਰੂਪ ਤੋਂ ਸਕਰਿਪਟ ਵਿਚ ਆਈ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਤਰੇਤ ਪਈ ਸੀ। ਇਸ

ਗੱਲ ਨੂੰ ਨਵਤੇਜ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਆਤਮ ਅਤੇ ਅਨਾਤਮ ਵਿਚ ਇੱਕਲੀ History ਹੀ ਨਹੀਂ ਉਜਾਗਰ ਹੁੰਦੀ, ਬੰਦੇ ਦੀ ਬੰਦਗੀ ਵੀ ਉਜਾਗਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ- ਜਿਸ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਆਲੋਚਨਾ ਨੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸੰਵਾਦ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ Grand discourse (ਮਹਾਂ ਪ੍ਰਵਚਨ) ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਥੇ ਤਿਆਰ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਸਿਰਫ਼ ਅਸੀਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਬਾਕੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਉਸ ਨੂੰ Academic ਕਰ ਕੇ Universalise ਕਰ ਸਕੀਏ।

ਨਵਤੇਜ ਦੇ ਕਹਾਣੀ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚੋਂ ਕਹਾਣੀ ਆਲੋਚਨਾ ਕਿਸੇ ਹਾਜ਼ਰੀ ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਨੂੰ ਲੱਭਦੀ ਰਹੀ- ਪਰ ਨਵਤੇਜ ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿਚਲਾ ਥੀਸਿਸ ਗੈਰਹਾਜ਼ਰੀ ਵਿਚ ਹੀ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਗੈਰਹਾਜ਼ਰੀ ਸੰਦਰਭ ਜਾਂ context ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸੰਦਰਭ ਹੀ ਬਿਰਤਾਂਤ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਦਰਭ ਹੀ ਪ੍ਰਵਚਨ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਸੁਚੇਤ ਪ੍ਰਵਚਨ ਨਹੀਂ ਉਥੇ ਅਚੇਤ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਹੋਵੇਗਾ। ਅਗਰਭੂਮਨ, ਪ੍ਰਵਚਨ ਵਿਚ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਪਿੱਠ ਭ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਹੋਵੇਗਾ। ਆਰਕੀਟੈਕਟੋਨਿਕਸ ਹੈ ਤੇ ਪਿੱਠਭ੍ਰਮੀ ਆਰਕੀਐਲਜੀ ਯਾਨੀ ਪੁਰਾਤਤਵ। ਇਸ ਆਰਕੀਟੈਕਟੋਨਿਕਸ ਤੇ ਆਰਕੀਐਲਜੀ ਨੂੰ ਜਾਨਣਾ ਹੀ ਜੁਸਤਜੂ ਹੈ ਗਿਆਨ ਦੀ। ਗਿਆਨ ਦੀ ਵਿਧਾ ਅਤੇ ਬਿਧਾਂ ਬਦਲਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਰ ਗਿਆਨ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵ ਬਦਲਦਾ ਨਹੀਂ ਸਿਰਫ਼ ਫੈਲਦਾ ਹੈ। (ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰਾਹੀ, 2006:13) ਇਸ ਲਈ ਨਵਤੇਜ ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦਾ ਗਿਆਨ ਦਾ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਚਾਰੇ ਉਹ ਇਨਸਾਨੀ ਮੋਹ ਦਾ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਦੇਸ਼ ਉਜਾੜੇ ਦੀ ਡੂੰਘੀ ਚੀਸ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਿਆ ਹੋਵੇ- ਉਸ ਦੇ Narrative ਲਕਸ਼ਣਾ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣਾ ਜਲਵਾ ਵਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਚਿੰਨ੍ਹ ਆਸ਼ਿਕੀ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਦੇ ਵਿੱਚ ਇਸ ਨੂੰ “ਨੇਹੂ” ਆਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਫਰੀਦ ਗਲੀਏ ਚਿਕੜ ਦੂਰਿ ਘਰੁ ਨਾਲਿ ਪਿਆਰੇ ਨੇਹੁ ॥ ਚਲਾ ਤ ਭਿਜੈ ਕੰਬਲੀ ਰਹਾਂ ਤ ਤੁਟੈ ਨੇਹੁ ॥੨੪॥

ਇਹ “ਨੇਹੂ” ਵਚਨ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ। ਜੇ ਮੀਂਹ ਪੈਂਦਾ ਹੋਵੇ, ਕੰਬਲੀ ਭਿੱਜ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਵੀ ਉਸ ਪ੍ਰਿਯ ਨੂੰ ਮਿਲਣਾ ਹੈ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ “ਨੇਹੂ” ਟੁੱਟ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਹੀ ਵਚਨਬੱਧ ਇੰਤਹਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿੱਚ ਹੈ।

“ਜਿਸੁ ਪਿਆਰੇ ਸਿਉ ਨੇਹੁ ਤਿਸੁ ਆਗੈ ਮਰਿ ਚਲੀਐ॥

ਪ੍ਰਿਗੁ ਜੀਵਣੁ ਸੰਸਾਰਿ ਤਾ ਕੈ ਪਾਛੈ ਜੀਵਣਾ॥ (ਸਿਰੀਰਾਗ ਕੀ ਵਾਰ, ਮ:2, ਪੰਨਾ 83) ਵਾਰਿਸ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਾਹਕਾਰ “ਹੀਰ ਵਾਰਿਸ” ਦਾ ਆਰੰਭ ਵੀ ਉਸ ‘ਖੁਦਾਇ’ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਜਗਤ ਦਾ ਆਰੰਭ ਹੀ “ਇਸ਼ਕ” ਨਾਲ ਕੀਤਾ। ਨਬੀ ਰਸੂਲ (ਪੈਗੰਬਰ ਮੁਹੰਮਦ) ਖੁਦਾ ਦੀ ਮਾਸੂਕ ਹੈ। ਜੇ ਜਗਤ ਦਾ ਮੂਲ ਹੀ ਇਸ਼ਕ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਕਾਇਨਾਤ ਵਿੱਚ ਇਸ਼ਕ ਦੀ ਉਰਜਾ ਧੜਕਦੀ ਅਤੇ ਬਲਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਉਰਜਾ ਨੂੰ ਲੈਂਗਿਕਤਾ ਅਤੇ ਦੈਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਪ੍ਰੇਮ ਭਗਤੀ ਅਤੇ ਵਾਰਿਸ ਸ਼ਾਹ ਦੇ “ਇਸ਼ਕ” ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਸਹਾਇਤਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਹੀਰ ਅਤੇ ਰਾਂਝੇ ਦੀਆਂ ਰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਜੋ ਖੂਨ ਦੌੜਦਾ ਹੈ ਉਹ ਰੱਬੀ ਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇੰਦਰਿਆਵੀ ਵੀ। ਬਾਣੀਕਾਰਾਂ ਨੇ ਵਿਅੱਕਤੀ ਨੂੰ “ਸੋਹਾਗਣ” ਵਜੋਂ ਚਿਤਰਿਆ ਹੈ ਜੋ “ਸੋਜ” ਮਾਣਨ ਲਈ ਉਤਸੁਕ ਹੈ। ਇਹ ਸੋਜ ਅਥਾਹ ਦਾ ਕਾਇਨਾਤੀ, ਵਿਸਮਾਦੀ ਪ੍ਰੇਮ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਭ ਇੰਦਰਿਆਂ ਹਾਜ਼ਰ ਹਨ। (2010:21) ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ “ਸਤਿ ਸੁਹਾਣ ਸਦਾ ਮਨਿ ਚਾਉ” ਦਾ ਵੀ ਸੰਕਲਪ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਪ੍ਰੇਮ, ਇਹ ਇਸ਼ਕ ਅਫਲਾਤੂਨੀ (ਪਲੇਟੋਨਿਕ) ਪ੍ਰੇਮ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਪਲੇਟੋ ਨੇ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੀ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰਨ ਅਤੇ ਨਿਰੂਪਣ ਲਈ ਇੰਦਰਿਆਂ ਨੂੰ ਅਸਮਰੱਥ ਮੰਨਿਆ ਹੈ- ਇੱਕ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਜਾਂ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਨੂੰ ਕਦੇ ਉਸ ਆਸ਼ਿਕੀ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਣ ਦਿੰਦੇ ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਬਾਣੀਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਵਾਰਿਸ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਵੱਡੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਪ੍ਰਥਾ ਅਨੁਸਾਰ ਫ਼ਜ਼ਲ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸੋਹਣੀ ਮਹੀਵਾਲ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿੱਚ ਖੁਦਾ ਦੀ ਉਸਤਤ ਕੀਤੀ ਹੈ -ਜਿਸ ਨੇ ਇਸ਼ਕ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਜਹਾਨ ਦਾ ਸਿਰਜਣ ਕੀਤਾ। ਹਾਸ਼ਮ ਸ਼ਾਹ ਆਪਣੇ ਕਿੱਸੇ “ਸੱਸੀ ਹਾਸ਼ਮ” ਦੇ ਮੰਗਲਾਚਰਨ ਵਿੱਚ ਖੁਦਾਵੰਦ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਇਸ਼ਕ ਨੂੰ ਜਿਸਮ ਵਿੱਚ “ਕੈਦ” ਕਰ ਕੇ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਨਵਤੇਜ ਆਪਣੇ ਬਿਰਤਾਂਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਮੂਲ ਸਪਿਰਿਟ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਮੋਹ ਦੇ ਫਲਸਫ਼ੇ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਜਿਊਮਟੈਰੀਕਲ ਆਲੋਚਨਾ ਨੇ

ਸਪੇਸ ਨਹੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਨਵਤੇਜ ਦਾ ਕਹਾਣੀ ਜਗਤ ਪੰਜਾਬੀ ਆਲੋਚਨਾ 'ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ।

ਨਵਤੇਜ ਦੀ ਚੇਤਨਾ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਉਜਾੜੇ ਨਾਲ Traumatic Narrative ਵੀ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕਾਫ਼ੀ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਪਰਛਾਵੇਂ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

Bessel Vander Kolk : Dutch psychiatrist ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ The body keeps the score ਹੈ। ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖੀ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ Hippocampus ਉਹ ਹਿੱਸਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਿੱਖਣ ਅਤੇ ਯਾਦਾਂ Learning and Memories ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਵਿਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬ ਵੰਡ ਨਵਤੇਜ ਦੇ Hippocampus ਵਿਚ ਸਟੋਰ ਸੀ। ਪੀਰੇ ਜੇਨਟ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਦੋ ਤਰੀਕੇ ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ Narrative memory ਅਤੇ ਇੱਕ Traumatic memory ਹੈ।

ਨਵਤੇਜ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਭਲੀਭਾਂਤ ਜਾਣੂ ਸੀ ਅਖੌਤੀ ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਦੇ ਯੁੱਗ ਨੂੰ ਇਹ ਵਹਿਮ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਯੁੱਗ ਬੌਧਿਕਤਾ ਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਵੀ ਵਰਗਲਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਇਸ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਚੇਤਨਾ ਦੇ ਯੁੱਗ ਦਾ ਸਿਆਣਾ ਮਨੁੱਖ ਹਾਂ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਦੌਰ ਦੇ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਵੀ ਇਸ ਦੌੜ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋ ਗਏ ਕਿ ਅਗਰ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਰੂਪ ਦਾ ਆਧਾਰ ਮੱਧਕਾਲੀ ਰਿਹਾ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਵਾਂਗੇ। ਜਾਂ, ਜੇ ਉਸ ਦਾ ਮੁਹਾਵਰਾ folkloric ਰਿਹਾ ਤੇ ਅਸੀਂ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਵਾਂਗੇ। ਮੱਧਕਾਲ ਦਾ ਧੁੱਰਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਦਾ ਗਿਆਨ ਬਣ ਗਿਆ। ਮੱਧਕਾਲ 'ਚ ਕਹਿੰਦੇ ਸੀ ਗੁਰੂ ਬਿਨਾਂ ਗਤਿ ਨਹੀਂ ਪਰ ਅਜ ਕਹਿ ਰਹੇ ਹਨ ਗਿਆਨ ਬਿਨਾਂ ਗਤਿ ਨਹੀਂ। ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰਾਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਮੰਨਦੇ ਹਨ:

1. ਉੱਚਾ ਗਿਆਨ 2. ਹਾਣੀ ਗਿਆਨ ਨਵਤੇਜ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਉੱਚੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਜੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਹੈ ਉਹ ਹਾਣੀ ਗਿਆਨ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਪਰ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਉਰਜਾ ਉੱਚੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਚਰਚਾ ਹੈ।

{ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ}

ਬੂਹੇ ਲੀਨਾ ਮਲਹੋਤਰਾ

ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਵਿਚਕਾਰ
ਦਰ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਰੱਖਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਨੇ
ਕਿਤੇ ਡਿੰਗ ਨਾ ਪੈਣ ਗੱਲਾਂ
ਬੰਦ ਬੂਹਿਆਂ ਨਾਲ ਟਕਰਾਅ ਕੇ

ਇੱਕੋ ਬਿਸਤਰੇ 'ਤੇ ਸੌਂਦੇ ਲੋਕ
ਇੱਕ ਅਦਿੱਖ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਬੰਦ ਕਰ ਕੇ
ਕੁੰਡੀ ਲਾ ਲੈਂਦੇ ਨੇ

ਕਦੀ ਕਦੀ ਰਜ਼ਾਮੰਦੀ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ
ਬੰਦ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਨੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ

ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ
ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਦਰਵਾਜ਼ੇ 'ਤੇ
ਦਸਤਕ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ
ਪਿੰਗੋਜ਼ੇਰੀ ਅਤੰਕੀਆਂ ਵਾਂਗ
ਕਿਸੇ ਦੇ ਘਰ ਨਹੀਂ ਵਤਨਾ ਚਾਹੀਦਾ

ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੁੱਲ੍ਹਣ ਦੀ
ਉਡੀਕ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ

ਨਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ
ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਕਦੋਂ ਬੰਦ ਕਰਨਾ
ਕਿਸ ਦੇ ਲਈ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਬੰਦ ਕਰਨਾ
ਅਤੇ ਕਿਸ ਦੇ ਲਈ ਖੋਲ੍ਹਣਾ ਹੈ

ਕਦੇ ਕਦੇ ਤਮਾਮ ਖ਼ਤਰਿਆਂ ਵੇਲੇ
ਉਹ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਚੌਪੱਟ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਛੱਡ
ਦਿੰਦੀ ਹੈ

ਚਿਰਾਂ ਦੇ ਜੰਗਾਲੇ ਦਰਵਾਜ਼ਿਆਂ ਨੂੰ
ਇੱਕ ਮਾਸੂਮ ਸਵਾਲ ਦੀ ਕੁੰਜੀ ਨਾਲ
ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਔਰਤ
ਮੌਤ ਦਾ ਬੂਹਾ ਉਲੰਘ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਉਹ
ਦਿਨ ਵਿਚ ਹਜ਼ਾਰ ਵਾਰੀ,
ਭਰੇ ਬਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਘਰ ਦਾ ਬੂਹਾ ਉਹ
ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਛੱਡ ਦਿੰਦੀ ਹੈ
ਬੰਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ

ਬਾਹਰਲੇ ਦ੍ਰਿਸ਼
ਉਸਦੀ ਇਕਾਗਰਤਾ ਨੂੰ
ਭੰਗ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ
ਨਾਰ ਦੀ ਇਕਾਗਰਤਾ
ਉਦੋਂ ਭੰਗ ਹੁੰਦੀ ਹੈ
ਜਦੋਂ ਉਹ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਸਾਰ
ਬੂਹਾ ਖੜਕ ਦੇਣੋਂ
ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ

ਨਾਰ ਜਦ ਮਾਂ ਬਣਦੀ ਹੈ
ਹੋਰ ਵੀ ਗਜ਼ਬ ਢਾਹੁੰਦੀ ਹੈ
ਨੂੰਰੇ ਵਿੱਚ ਡਰਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ
ਆਪਣੀ

ਅਵਾਜ਼ ਦੀ ਟਾਰਚ ਫੜਾਅ ਦਿੰਦੀ ਹੈ

ਛੋਟੇ ਬੱਚੇ 'ਤੇ ਨਿਗੂ ਰੱਖਣ ਨੂੰ
ਖੋਲ੍ਹੀ ਰੱਖਦੀ ਹੈ ਨੈਣਾਂ ਦੀਆਂ
ਖਿੜਕੀਆਂ

ਗੁਸਲਖ਼ਾਨੇ ਦੇ ਬੂਹੇ
ਚਿੜ੍ਹਨ ਲੱਗਦੇ ਨੇ ਜਦੋਂ ਬੱਚੇ
ਉਹ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਖ਼ਤਰੇ ਦਾ
ਹਰੇਕ ਬੂਹਾ

ਪਰ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਰੱਖਦੀ ਹੈ
ਗੁਸਲਖ਼ਾਨੇ ਦਾ ਬੂਹਾ
ਤਾਂ ਕਿ ਕਮੇਡ 'ਤੇ ਬੈਠੀ ਨਾਰ
ਅੱਖ ਰੱਖ ਸਕੇ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ 'ਤੇ

ਉਹ ਗੱਲਬਾਤ ਦੇ ਬੂਹੇ
ਬੰਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ
ਉਸ ਦੀ ਇੱਕ ਸਖ਼ਤ ਨਜ਼ਰ
ਢਹਿ-ਢੇਰੀ ਕਰ ਦੇਂਦੀ ਹੈ
ਮਾੜੇ ਵਤੀਰੇ ਦੀ ਕੰਧ

ਉਸ ਦੀ ਦਲੇਰਾਨਾ ਫ਼ੋਟੋ
ਇੱਕ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਜਿਹੀ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ
ਜਿਸਨੂੰ ਉਹ ਇੱਕ ਚੁਣੌਤੀ ਵਜੋਂ
ਸ਼ਰੇਆਮ ਕੰਧ 'ਤੇ ਲਟਕਾਉਂਦੀ ਹੈ
ਤਾਂ ਕਿ ਲੋਕ
ਝਾਕਣ ਤੋਂ ਵੀ ਡਰਨ
ਕਿ ਇਹ ਉਹੀ ਲੋਕ ਹੁੰਦੇ ਨੇ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਇਹ ਕਾਲਖ਼ ਮਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ
ਇਹ ਉਹੀ ਲੋਕ ਹੁੰਦੇ ਨੇ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਰੀ ਲਈ
ਕੰਧਾਂ ਚੁਣੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਨੇ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰਰਾ ਫੈਲਾਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ
ਉਹ ਬਰੇਬਰ ਦੇ ਜ਼ਿੰਮੇਦਾਰ ਹੁੰਦੇ ਨੇ
ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਝਲਕ
ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੋਂ ਪਰੇ
ਦੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਅਨੁਵਾਦ:

ਹਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਮਾਇਰ 9780667686

ਮੈਂ ਉਹਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਰਾਓ

ਮੈਂ ਉਹਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ
ਤੈਨੂੰ ਦਹੇਜ਼ ਵਿਚ ਕੀ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ?
ਉਸ ਕਿਹਾ,
ਕੁਝ ਨਹੀਂ, ਬੱਸ ਤੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ,
ਤੇਰੇ ਹੱਥ, ਤੇਰੇ ਪੈਰ, ਤੇਰੀ ਸੋਚ,
ਤੇਰੀ ਜ਼ੁਬਾਨ-
ਗੱਲ ਕੀ ਤੇਰਾ ਸਭ ਕੁਝ ਹੀ ਮੇਰਾ ਹੈ।

ਮੇਰੀ ਸੋਚ ਨੇ ਕਿਹਾ,
ਇਹ ਇਹਦਾ ਪਿਆਰ ਹੈ।
ਮੈਂ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਭਿੰਜੀ ਨੇ
'ਹਾਂ' ਕਹਿ ਦਿੱਤੀ
ਤੇ ਮੈਂ
ਜ਼ੁਬਾਨ ਦੀ ਬੱਧੀ,
ਪੂਰੀ ਦੀ ਪੂਰੀ ਓਹਦੀ ਹੋ ਗਈ।

ਪਰ ਇਹ ਕੀ?
ਹੁਣ ਮੈਂ ਉਹੀ ਵੇਖਦੀ,
ਜੋ ਉਹ ਵਿਖਾਉਂਦਾ।
ਮੇਰੀ ਜ਼ੁਬਾਨ ਵੀ ਉਹੀ ਕਹਿੰਦੀ
ਜੋ ਵੀ ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ
ਪੈਰ ਵੀ ਉਹੀ ਸਫ਼ਰ ਚੁਣਦੇ
ਜਿਸ ਸਫ਼ਰ 'ਤੇ ਓਹ ਲੈ ਜਾਂਦਾ
ਹੱਥ ਵੀ ਉਹੀ ਕਰਦੇ,
ਜੋ ਉਹ ਚਾਹੁੰਦਾ।
ਮੇਰੀ ਸੋਚ,
ਮੇਰਾ ਅਹਿਸਾਸ
ਸਭ ਉਸ ਦੇ ਗੁਲਾਮ ਹੋ ਗਏ।

ਅੱਜ ਮੈਂ ਸਮਝੀ,
ਕਿੰਨੀ ਵੱਡੀ
ਕੀਮਤ ਚੁਕਾਉਣੀ ਪਈ ਮੈਨੂੰ
ਇਸਦੇ ਪਿਆਰ ਦੀ।

ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਆਪਾ ਢੂੰਡਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼
ਕਰਦੀ,
ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ 'ਮੈਂ'
ਕਿਧਰੇ ਨਜ਼ਰ ਨਾ ਆਉਂਦੀ।
ਘਰ ਅਤੇ ਬਾਹਰ ਦਾ
ਚੱਪਾ ਚੱਪਾ
ਉਹਦੀ ਹੀ ਹੋਣ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਸੀ।
ਤੇ ਮੈਂ
ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਮਰੀ ਹੋਈ,
ਲਾਸ਼ ਵਾਂਗ ਪਈ ਸੀ।

ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

ਰੇਡੀਓ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ:

ਸੀਜ਼ਨ-ਦੋ; ਐਪੀਸੋਡ -27

ਦੇਵਿੰਦਰ ਮਹੇਂਦੂ

ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਮਹਿਲਾ ਦੀ ਯਾਦ ਆ ਗਈ ਜਿਹੜੀ ਇੰਨੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਦਮੀਂ ਤੁਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਸਿਰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਉਸ ਵੱਲ ਦੇਖਦੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹੋ। ਜਲੰਧਰ ਰੇਡੀਓ ਜਦੋਂ ਉਹ ਬਦਲ ਕੇ ਆਈ, ਮਾਂ ਬਣਨ ਵਾਲੀ ਸੀ। ਉੱਚੀ ਲੰਮੀ ਸੁਮਨ ਪਾਲ ਪੂਰੇ ਦਿਨਾਂ 'ਤੇ ਸੀ ਉਦੋਂ। ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਹੈਰਾਨੀ ਹੋਈ ਸੀ- ਇਸ ਵੇਲੇ ਜਦੋਂ ਛੁੱਟੀ ਲੈ ਕੇ ਆਪਣਿਆਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਘਰ ਬੈਠੀਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਇਕੱਲੀ ਦੂਜੇ ਸ਼ਹਿਰ ਆ ਗਈ ਸੀ। ਜਲੰਧਰ ਆ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਮੇਰੇ ਤੇ ਰਸਮੀ ਨਾਲ ਰੇਡੀਓ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਕੁਝ ਘਰ ਦੇਖੇ ਅਤੇ ਇੱਕ ਕੋਠੀ ਵਿੱਚ ਦੋ ਕਮਰਿਆਂ ਦਾ ਪੌਰਸ਼ਨ ਕਿਰਾਏ 'ਤੇ ਲੈ ਲਿਆ। ਦੂਜਾ ਕੰਮ ਉਸ ਨੇ ਇੱਕ ਸੁਆਣੀ ਲੱਭਣ ਦਾ ਕੀਤਾ, ਜਿਹੜੀ ਦਿਨ ਰਾਤ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਪਈ।

ਸੁਮਨ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਾਰਤਾ ਦਾ ਚਾਰਜ ਮਿਲਿਆ, ਕੁਝ ਹੋਰ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਨਾਲ।

ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਖੁਸ਼ ਰਹਿੰਦੀ ਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਹੱਸਦੀ ਖੇਡਦੀ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੇ ਕਈ ਰੇਡੀਓ ਸਟੇਸ਼ਨਾਂ 'ਤੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਮੁਖੀ ਦਾ ਅਹੁਦਾ ਸੰਭਾਲਿਆ। ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ "ਗਰੁੱਪ ਫੋਰਟੀਨ" ਦੀਆਂ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁਲਾਕਾਤ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ।

ਉਸਨੇ ਇਕੱਲਿਆਂ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਪਾਲਿਆ ਪੋਸਿਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਦੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਉਸਦੇ ਪਤੀ ਨੇ ਦੂਜਾ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਅ ਲਿਆ ਸੀ! ਮੈਂ ਅੱਜ

ਤੱਕ ਸੁਮਨ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਲਈ ਇੱਕ ਵੀ ਮਾੜਾ ਸ਼ਬਦ ਨਹੀਂ ਸੁਣਿਆ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਲਈ ਇਹ ਉਸ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਖਾਸੀਅਤ ਹੈ।

ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ, "ਅਬ ਨਾ ਬਨੇਗੀ ਦੇਹਰੀ" ਪੜ੍ਹ ਰਹੀ ਹਾਂ, ਪਦਮਾ ਸਚਦੇਵ ਦਾ ਨਾਵਲ। ਹਾਂ ਜੀ, ਉਹੀ ਪਦਮਾ ਸਚਦੇਵ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਲਿਖਿਆ 'ਭਲਾ ਸਿਪਾਹੀਆ ਡੋਗਰਿਆ' ਲਤਾ ਮੰਗੇਸ਼ਵਰ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਅੱਜ ਵੀ ਕੰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਰਸ ਘੋਲਦਾ ਹੈ। ਉਹੀ ਪਦਮਾ ਸਚਦੇਵ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ "ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ" ਦਾ ਪੁਰਸਕਾਰ ਮਿਲਿਆ ਸੀ, ਸੰਨ ਇਕੱਠਤਰ ਵਿੱਚ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ "ਮੇਰੀ ਕਵਿਤਾ ਮੇਰੇ ਗੀਤ" ਲਈ।

ਪਦਮਾ ਸਚਦੇਵ "ਰੇਡੀਓ ਕਸ਼ਮੀਰ, ਜੰਮੂ" ਵਿਖੇ ਅਨਾਊਂਸਰ ਸਨ ਤੇ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਦੋਂ ਮਿਲੀ ਸਾਂ ਜਦੋਂ ਉਹ ਜਲੰਧਰ ਰੇਡੀਓ ਦੇ ਇੱਕ ਕਵੀ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਆਏ ਸਨ।

ਸੁਆਰ ਕੇ ਢਕਿਆ ਸਿਰ ਤੇ ਝੁਕੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ, ਮਿੱਠੀ ਸਧੀ ਅਵਾਜ਼। "ਸਿੰਘ ਬੰਧੂ" ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀਵਨ ਸਾਥੀ ਬਣੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਦਿੱਲੀ ਅਤੇ ਫੇਰ ਮੁੰਬਈ ਚਲੇ ਗਏ।

ਇੱਥੇ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਬਣਦੀ ਹੈ ਕਿ-

ਸ਼ੌਕਤ ਆਜ਼ਮੀ ਵੀ ਤਾਂ ਅਨਾਊਂਸਰ ਸਨ, "ਵਿਵਿਧ ਭਾਰਤੀ, ਮੁੰਬਈ" ਵਿੱਚ। "ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਥੀਏਟਰ" ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਕਿੰਨਾ ਵਧੀਆ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ, ਫਿਲਮਾਂ ਤੇ ਥੀਏਟਰ ਵਿੱਚ। ਉਮਰਾਉ ਜਾਨ ਵਿੱਚ ਕੰਮ

ਕਰਦਿਆਂ ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਉਹ, ਬਿਨਾ ਫਿਲਮ ਵਾਲਾ ਮੇਕਅੱਪ ਉਤਾਰਿਆਂ, ਕੈਫੀ ਆਜ਼ਮੀ ਨਾਲ, ਘਰ ਨੂੰ ਚੱਲ ਪਏ ਤਾਂ ਕੈਫੀ ਸਾਹਿਬ ਇੱਧਰ ਉਧਰ ਦੇਖਣ -ਕਿ ਇਹ ਕੀ ਕੀਤਾ ਇਸ ਨੇ!

ਪਰ ਉਹ ਰੋਲ, ਸ਼ੌਕਤ ਆਜ਼ਮੀ ਦਾ, ਫਿਲਮੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਹੋ ਗਿਆ!

ਉਮਰਾਉ ਜਾਨ ਦੇ ਰੋਲ ਵਿੱਚ ਰੇਖਾ ਉੱਤੇ ਵੀ, ਸ਼ੌਕਤ ਆਜ਼ਮੀ, ਕਈ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਭਾਰੀ ਪਏ, ਇਸ ਫਿਲਮ ਵਿੱਚ।

ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ, ਏਨੀ ਵੱਡੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰ, "ਆਕਾਸ਼ਵਾਣੀ, ਦਿੱਲੀ" ਵਿੱਚ ਅਨਾਊਂਸਰ ਸਨ।

ਰੇਡੀਓ ਨੇ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਕਲਾਕਾਰ ਤੇ ਲੇਖਕ ਦਿੱਤੇ ਹਨ, ਸਾਨੂੰ। ਡਾਕਟਰ ਇਕਬਾਲ, ਕਮਲੇਸ਼ਵਰ, ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ ਵਰਗੇ ਨਾਂ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਰੇਡੀਓ ਨਾਲ। ਲੰਮੀ ਲਿਸਟ ਹੈ। ਤੇ ਮਾਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਹੈ ਹੀ, ਇਸ ਮਾਧਿਅਮ ਨਾਲ ਜੁੜਣਾ। ਕਦੇ ਕਿਤੇ ਕਿਸੇ ਅਣਜਾਣ ਬੰਦੇ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਦਿਆਂ ਇਹ ਸੁਣਨ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਕਿ 'ਅਵਾਜ਼ ਤੁਹਾਡੀ ਸੁਣੀ ਸੁਣੀ ਹੈ- ਤੁਸੀਂ---ਬੋਲ ਰਹੇ ਹੋ?'

ਅੱਛਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਸੁਣਨਾ।

ਖੁਦ ਨਾਲ ਚਾਰ ਵਾਅਦੇ-ਇਕਰਾਰ: ਅਸਲੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਚਾਰ ਨਿਯਮ

ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਦੇ ਇੰਝ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ ਜਿਵੇਂ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਕਿਤੇ ਅਟਕਾਅ ਆ ਗਿਆ ਹੋਵੇ... ਸਭ ਕੁਝ ਰੁਕਿਆ ਹੋਇਆ ਲੱਗੇ, ਅਤੇ ਤੁਸੀਂ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਬਦਲਾਅ ਦੀ ਉਡੀਕ ਵਿੱਚ ਹੋਵੋ?

ਅੱਜ ਜਿਸ ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਾਂਗੀ, ਉਹ ਅਜਿਹੇ ਹੀ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਸੇਧ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਕਿਤਾਬ ਹੈ- “The Four Agreements”, ਮੈਕਸੀਕੋ ਦੇ Don Miguel Ruiz ਦੀ ਲਿਖੀ। ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਸਿਰਫ਼ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਨਹੀਂ, ਜਿਊਣ ਲਈ ਹੈ। ਲੇਖਕ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਸੋਚਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅੱਜ ਤੱਕ -ਪਰਿਵਾਰ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ, ਦੋਸਤਾਂ, ਸਮਾਜ ਵੱਲੋਂ ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਹੜੀਆਂ ਧਾਰਣਾਵਾਂ ਸਾਨੂੰ ਮਿਲਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਹਨ -ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਵਿਚਾਰੇ ਆਪਣੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਾਅ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ।

ਅਸਲ ਵਿੱਚ, ਇਹ ਸਾਡੀ ਆਪਣੀ ਚੋਣ ਹੋਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਲਈ ਅੰਤਿਮ ਸੱਚਾਈ ਮੰਨ ਲਈਏ ਕਿ ਨਾ- ਅਤੇ ਫਿਰ ਪੂਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਉਸੇ ਲੀਕ ਅੰਦਰ ਲੰਘਾਅ ਦਈਏ ਕਿ ਨਹੀਂ। ਇੰਝ, ਅਸੀਂ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਪੁਰਾਣੇ ਸਵੈ ਨਾਲ ਇਕਰਾਰ (ਰਾਜ਼ੀਨਾਵੇਂ; ਸਹਿਮਤੀਆਂ; agreements) ਕਰੀ ਬੈਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਜਿਵੇਂ ਇਹ ਕਿ “ਮੈਂ ਔਸਤ ਸ਼ਕਲ-ਸੂਰਤ ਦਾ ਹਾਂ”, “ਮੇਰੇ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਖਾਸ ਗੱਲ ਨਹੀਂ”, “ਮੇਰੇ ਬੋਲਣ ਦਾ ਢੰਗ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਨਹੀਂ”, “ਮੈਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਦਿਲ ਦਾ ਹਾਂ”, ਵਗੈਰਾ, ਵਗੈਰਾ... ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਕਈ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਹਕੀਕਤ ਮੰਨ ਲਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਨਿਰੋਲ, ਅਸਲੀ ਜੀਵਨ ਜਿਊਣ ਲਈ, ਪਰ, ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਹਨਾਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਬੇੜੀਆਂ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਗਲਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜੀਏ ਅਤੇ ਚਾਰ ਨਵੇਂ ਅਹਿਦ ਕਰੀਏ।

ਇਹ ਅਹਿਦ ਸਿਹਤਮੰਦ ਸੋਚ ਅਤੇ ਨਰੋਈ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜੀਊਣ ਦੇ ਮੰਤਰ ਹਨ।

1. ਸਿਰਫ਼ ਬੋ-ਨੁਕਸ ਸ਼ਬਦ ਹੀ ਚੁਣੋ (Be impeccable with your words)

ਸ਼ਬਦ ਬੀਜ ਵਰਗੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਵੀ ਬੋਲਦੇ ਹਾਂ ਉਹੀ ਪਰਫੁੱਲਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ-ਕਦੇ ਪਿਆਰ ਬਣ ਕੇ ਫਲਦਾ ਹੈ, ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਲਈ ਠੋਸ-ਤਕਲੀਫ਼ ਬਣ ਕੇ। ਹਰ ਲਫਜ਼ ਜੋ ਅਸੀਂ ਬੋਲਦੇ ਹਾਂ ਉਹ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਕਥਾ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਹਰ ਸ਼ਬਦ ਸੱਚਾਈ, ਦਇਆ ਅਤੇ ਸਮਝਦਾਰੀ ਨਾਲ ਬੋਲੋ।

2. ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਨੂੰ ਨਿੱਜੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਾ ਲਓ (Don't take anything personally)

ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਖੁਦ ਉਹਨਾਂ ਬਾਰੇ ਵੱਧ ਦੱਸ ਰਹੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ- ਸਾਡੇ ਬਾਰੇ ਘੱਟ। ਜੇ ਕੋਈ ਆਲੋਚਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਉਸਦੀ ਖੁਦ ਦੀ ਅੰਦਰਲੀ ਲੜਾਈ ਹੈ। ਜੇ ਕੋਈ ਤਰੀਫ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਵੀ ਉਸਦਾ ਆਪਣਾ ਅੰਦਰਲਾ ਦਿਸ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਏਨਾ ਹੀ ਸਮਝਣ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਦੂਜਿਆਂ ਤੋਂ ਅਜ਼ਾਦ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ।

3. ਆਪਣੀਆਂ ਧਾਰਣਾਵਾਂ-ਅੰਦਾਜ਼ੇ ਬਣਾਈ ਬੈਠੋ (Don't make assumptions)

ਅਸੀਂ ਅਕਸਰ ਸੋਚ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ - “ਉਸ ਨੇ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ, ਚੁੱਪ ਕਿਉਂ ਹੈ, ਮੇਰੇ ਬਾਰੇ ਕੀ ਸੋਚਦਾ ਹੋਵੇਗਾ?” ਇਹ ਆਪ ਹੀ ਲਾਏ ਅੰਦਾਜ਼ੇ, ਇਹ ਕਿਆਫ਼ੇ, ਬੇਵਜਹ ਉਲਝਣਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸਦੀ ਥਾਂ- ਸਿੱਧਾ ਪੁੱਛੋ, ਸਾਫ਼ਦਿਲੀ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰੋ। ਜੀਵਨ ਸੌਖਾ ਕਰੋ।

4. ਹਮੇਸ਼ਾ ਆਪਣੇ ਵੱਲੋਂ ਆਪਣੀ ਪੂਰੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੋ (Always do your best)

ਹਰ ਦਿਨ ਇੱਕੋ ਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣਾ 100% ਦੇ

Don Miguel Ruiz

ਸਕਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹੋ, ਕਿਸੇ ਦਿਨ 50% ਵੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਅਸਲ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਆਪਣੇ ਹਲਾਤ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੀ ਪੂਰੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੋ। ਇਹੀ ਰਾਹ ਪਛਤਾਵੇ ਤੋਂ ਬਚਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਵੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਦੋਸਤੋ, The Four Agreements ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਡੇ ਲਈ ਇਹ ਗੱਲ ਪੱਕੀ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ -ਜੀਵਨ ਦੀ ਸਾਰੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਸਾਡੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਰੋਜ਼ਮੱਰਾ ਦੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ-ਛੋਟੀਆਂ ਚੋਣਾਂ ਨਾਲ ਸਿਰਜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਸਾਡੇ ਬੋਲ ਸਹੀ ਹੋਣ, ਅਸੀਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਉੱਤੇ ਹੀ ਵਾਰ ਕਰਦੀਆਂ ਨਾ ਸਮਝੀਏ -ਨਿੱਜੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਾ ਲੈਣਾ, ਅੰਦਾਜ਼ੇ-ਕਿਆਫ਼ੇ ਨਾ ਲਾਉਣੇ ਅਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਆਪਣੇ ਵੱਲੋਂ ਆਪਣੀ ਪੂਰੀ ਵਾਹ ਲਾਉਣੀ- ਇਹ ਚਾਰ ਅਹਿਦ-ਸਹਿਮਤੀਆਂ ਸਾਡੀ ਰੂਹ ਨੂੰ ਮੁੜ-ਅਜ਼ਾਦ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਸਾਡੀ ਲਈ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਪਿਆਰ ਦਾ ਇੱਕ ਜਸ਼ਨ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

“When you are impeccable with your word, when you stop taking things personally, when you stop making assumptions, and when you always do your best- you reclaim your freedom, and life becomes a celebration of love.” — Don Miguel Ruiz)

ਮੁੱਕਦੀ ਗੱਲ- ਸਮਝਣ ਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਬਦਲਾਅ ਬਾਹਰੋਂ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਮੰਨੀ ਬੈਠੇ ਖੁਦ ਨਾਲ ਇਕਰਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖੀਏ-ਪਰਖੀਏ, ਸਮਝੀਏ ਅਤੇ ਬਦਲਈ-ਉਥੇ ਹੀ ਜੀਵਨ ਨਵੀਂ ਦਿਸ਼ਾ ਫੜਦਾ ਹੈ।

ਇੱਕ ਵਾਰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇਸ਼ਕ ਦੇ ਕਿੱਸਿਆਂ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਚੱਲ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਅਚਾਨਕ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ (ਇਮਰੋਜ਼-ਸੰ.) ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਆਏ ਇੱਕ ਹੋਰ ਜਣੇ ਦੇ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛ ਲਿਆ।
“ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਸੱਜਾਦ ਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਓ? ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਦੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਦੋਸਤ ਨੂੰ।”

ਇਮਰੋਜ਼ ਨੇ ਜੁਆਬ ਦਿੱਤਾ,

“ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਸੱਜਾਦ ਬਾਰੇ ਦੱਸਾਂ, ਉਮਾ, ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸ, ਕਿ ਸੱਜਾਦ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਦੇ ਬਾਰੇ ਕੀ ਜਾਣਦੀ ਹੈ?”

ਮੈਂ ਕਿਹਾ,

“ਇਮਰੋਜ਼, ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਅਤੇ ਸੱਜਾਦ ਦੇ ਵਿਚ ਚੱਲੇ ਚੱਕਰ ਬਾਰੇ ਸਾਡੇ ਕਾਲਜ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਆਮ ਹੀ ਗੱਲ ਚੱਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ।

ਮੈਨੂੰ ਅਜੇ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਕੁ ਸ਼ੋਅਰ ਚੇਤੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਉਨ੍ਹੀਂ ਦਿਨੀਂ ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਆਮ ਹੀ ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸੀ।
ਜਿਵੇਂ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਦਾ ਸੱਜਾਦ ਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਕਿ

“ਅਜਨਬੀ ਜਾਂ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਪੰਖ ਲਾ ਦੇ ਜਾਂ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਆ ਕੇ ਰਹਿ।”

ਮੈਂ ਕਿਹਾ,

“ਮੈਨੂੰ ਸੱਜਾਦ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਨੂੰ ਕਹੇ ਕੁਝ ਬੋਲ ਵੀ ਚੇਤੇ ਹਨ-

“ਮੈਂ ਉਤਤੇ ਹੁਏ ਪਲ ਕੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਕੋ ਤਰਸਾ ਹੂੰ।”

ਇਮਰੋਜ਼, ਮੁਸਕਾਏ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬੇਝਿਜਕ ਕਿਹਾ,

“ਸੱਜਾਦ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਸਹਿਕਰਮੀ ਸਨ। ਉਹ ਦੋਏ ਲੇਖਕ ਸਨ ਅਤੇ ਚੰਗੇ ਮਿੱਤਰ ਵੀ ਸਨ। ਮੈਂ ਜਾਣਦਾ ਸੀ, ਸੱਜਾਦ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਲਈ ਇੱਕ ਖਾਸ ਨੱਕਰ ਹੈ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਭਾਰਤ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵੰਡ ਦੇ ਰੌਲਿਆਂ ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ ਵੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਆਉਣ ਦੀ

ਬਹਾਦਰੀ ਕੀਤੀ ਸੀ।”

ਇੱਕ ਵਕਫ਼ੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਹਿੰਦੇ

“ਉਹ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਬਾਕਾਇਦਾ ਖ਼ਤ-ਪੱਤਰੀ ਕਰਦੇ ਸਨ।”

“ਪ੍ਰੇਮ ਪੱਤਰ?”

ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ।

ਇੱਕ ਮੁਸਕਾਹਟ ਨਾਲ ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ

“ਇਹ ਨਹੀਂ ਮੈਂ ਜਾਣਦਾ,

ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਨਾ ਸੀ ਇਹ ਜਾਣ ਕੇ ਕਿ ਉਹ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਕੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ?

ਸੱਜਾਦ ਇੱਕ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਸੀ ਤੇ ਇੱਕ ਚੰਗਾ ਹਰਮਨਪਿਆਰਾ ਲੇਖਕ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਵੀ ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਲਿਖਣ ਤੇ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਲਈ ਬਹੁਤ ਗੱਲਾਂ ਸਨ।

ਸੱਜਾਦ ਨੇ ਮਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਰਤ ਆ ਰਹੇ ਇੱਕ ਮਿੱਤਰ ਰਾਹੀਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਦੇ ਸਾਰੇ ਖ਼ਤ ਮੋੜ ਦਿੱਤੇ ਸਨ।

ਜਦੋਂ ਉਸ ਦੇ ਮਿੱਤਰ ਨੇ ਉਹ ਚਿੱਠੀਆਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਨੂੰ ਫੜਾਈਆਂ,
ਉਸ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਕਿ ਜੇ ਮੈਂ ਚਾਹਾਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਪੜ੍ਹ ਲਵਾਂ।

ਪਰ ਉਮਾ, ਮੈਂ ਕਿਉਂ ਪੜ੍ਹਨੀਆਂ ਸਨ ਉਸ ਦੀਆਂ ਸੱਜਾਦ ਨੂੰ ਲਿਖੀਆਂ ਚਿੱਠੀਆਂ?

ਮੇਰਾ ਮੰਨਣਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਸਾਥੀ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਬਣ ਜਾਂਦੇ। ਤੁਸੀਂ ਮਿੱਤਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਅਜ਼ਾਦ ਹੁੰਦੇ ਹੋ, ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਚਾਹੋ ਤਾਂ।

ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀ ਲਈ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਯਕੀਨ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹੀ ਹੈ।”

ਆਪਣੇ ਚਾਹ ਦੇ ਕੱਪ ਵਿਚੋਂ ਡੂੰਘਾ ਘੁੱਟ ਭਰਦਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੱਗੇ ਕਿਹਾ

ਉਹ ਜਿਉਂਦੀ ਹੈ...-34

“ਮੁਹੱਬਤ ਕਰਦੇ ਓ
ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਯਕੀਨ ਹੈ ਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਉੱਤੇ
ਹੱਕ ਨਹੀਂ ਅਜ਼ਮਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।
ਪੂਰੀ ਪੂਰੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
ਮੈਂ ਕਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ੇ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨਹੀਂ ਰੱਖੀ।”

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਲੜੀ ਨੂੰ ਵਿੱਚੋਂ ਟੋਕਦਿਆਂ ਮੈਂ
ਪੁੱਛਿਆ
“ਕੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਤੁਹਾਡੇ ਬਾਰੇ ਕਬਜ਼ੇ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਰੱਖਦੇ
ਸਨ?”

ਉਹ ਕੁਝ ਚਿਰ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਏ, ਫੇਰ ਮੁਸਕਾਅ ਕੇ ਝਿਜਕ
ਨਾਲ ਕਹਿੰਦੇ,

“ਹਾਂ, ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਰੱਖਦੀ ਸੀ....”

“ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਬਜ਼ੇ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਕਿਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਸੀ? ਕੀ
ਉਹ ਤੁਹਾਡੇ ਤੋਂ ਸਮੇਂ, ਧਿਆਨ ਜਾਂ ਮੋਹ ਬਾਰੇ ਸੀ?”
ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ।

ਸ਼ਬਦਾਂ ਉੱਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜੁਆਬ ਦਿੱਤਾ,

“ਮੇਰਾ ਮੰਨਣਾ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ
ਏਨੀ ਨੇੜੇ ਹਾਂ
ਕਿ ਹੋਰ ਕੋਈ ਸਾਡੇ ਦਰਮਿਆਨ
ਨਹੀਂ ਸੀ ਆ ਸਕਦਾ।
ਜੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਸਾਡੇ ਦਰਮਿਆਨ
ਆਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨੀ ਤਾਂ,
ਮੈਂ ਬੇਝਿਜਕ ਉਸ ਲਈ ਥਾਂ ਬਣਾਅ
ਦਿੰਦਾ ਸੀ।
ਮਿਸਾਲ ਦੀ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਜੇ ਉਹ
ਆਪਣੇ ਪਾਠਕਾਂ, ਸਮਕਾਲੀਆਂ ਜਾਂ
ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਕਾਂ ਦੇ ਸਾਥ ਵਿਚ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦੀ
ਸੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਪਿਛਾਂਹ ਹਟ ਕੇ ਉਸਨੂੰ
ਉਸਦੀ ਥਾਂ ਦੇ ਦਿੰਦਾ ਸੀ।
ਪਰ ਜਦੋਂ ਵੀ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਭਾਲ ਰਹੀ
ਹੁੰਦੀ ਮੈਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਉਸ ਲਈ ਮੌਜੂਦ
ਹੁੰਦਾ ਸੀ।
ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਪੂਰੀ ਥਾਂ ਦਿੰਦਾ
ਸੀ।”

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਟੋਕ ਕੇ ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ
“ਅਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ? ਕੀ ਉਹ ਵੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਲੋੜੀਂਦੀ ਥਾਂ ਦਿੰਦੇ
ਸੀ?”

ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਹਿਜ ਨਾਲ ਜੁਆਬ ਦਿੱਤਾ
“ਮੈਨੂੰ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸੀ...ਉਸ ਕੋਲ ਮੈਂ ਸੀ
ਅਤੇ ਹੋਰ ਵੀ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਉਹ ਸੀ।
ਮੈਨੂੰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸੀ।”
ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਵਿੱਛੜੇ ਅਤੇ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਦੀਆਂ ਪੌੜੀਆਂ
ਉਤਰ ਰਹੀ ਸੀ, ਮੈਨੂੰ ਹੈਰਾਨੀ ਸੀ ਕਿ ਇਮਰੋਜ਼ ਪਿਆਰ
ਵਿਚ ਏਨੀ ਸਾਫ਼ ਵਿਹਾਰੀ ਰਾਇ ਵਾਲੇ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦੇ
ਸਨ।

ਆਸ਼ਕ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਮਹਿਬੂਬ ਦੀਆਂ ਸਾਂਝਾਂ ਅਤੇ ਚੱਕਰਾਂ
ਬਾਰੇ ਈਰਖਾਲੂ ਹੋਣੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਇਮਰੋਜ਼ ਕਿਵੇਂ
ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਦੀਆਂ ਹੋਰਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝਾਂ ਬਾਰੇ ਏਨੇ ਅਡੋਲ-
ਬੇਫ਼ਿਕਰ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਮੈਂ ਤਾਂ ਅਵਾਕ ਹੋਈ ਆਪਣੇ ਮੂੰਹੋਂ ਬੱਸ ਇਹੋ ਆਖ ਪਾ
ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ

“ਨਾ ਜਾਨੇ ਕੈਸੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਹੈ ਯੇ ਮੁਹੱਬਤ ਕੀ
ਕਿ ਬਸ ਤੂ ਹੀ ਤੂ ਹੈ ਹਰ ਤਰਫ਼ ਮੈਂ ਹੂੰ ਹੀ ਨਹੀਂ।”

Photo: IE

ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਦਰਦ, ਕਵਿਤਾ, ਪ੍ਰੇਮ ਅਤੇ ਬਗ਼ਾਵਤ ਦੀ ਉਹ
ਦੰਦ ਕਥਾ ਜੋ ਜਿਉਂਦੀ ਰਹੇਗੀ

“ਪ੍ਰੀਤ ਲੜੀ” ਦਾ ਨਿੰਮਣਾ ਤੇ ਜਨਮ ਲੈਣਾ

1933-34

ਪੈਸੇ ਦੀ ਆਸ ਭਾਵੇਂ ਉੱਕੀ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਗਈ, ਬੈਂਕ ਦੀ ਬਾਕੀ ਨੇ ਵੀ ਪਤਾਲ ਛੁਹ ਲਿਆ, ਪਰ ਕਿਸੇ ਅਨੋਖੀ ਆਸ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਆਤਮਾ ਭਾਰੀ ਜਾਪ ਰਹੀ ਸੀ। ਦਫ਼ਤਰ ਜਾਣਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦਾ, ਕਿਸੇ ਅਣਚਾਹੇ ਅਫ਼ਸਰ ਨੇ ਆਉਣਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦਾ; ਦਿਨੇ ਕੰਮ ਭਾਵੇਂ ਬਹੁਤ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਰਾਤਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਤਾਂ ਮੇਰੀਆਂ ਅਣਮੁੱਲੀਆਂ ਸਨ: ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਸੁਪਨਿਆਂ ਨਾਲ ਭਰਦਾ ਰਿਹਾ।

ਇੱਕ ਦਿਨ ਐਲਿਜ਼ੀ ਦਾ ਖ਼ਤ ਟੇਰਾਟੋ ਤੋਂ ਆਇਆ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਚੁਣੇ ਸਾਥੀ ਨਾਲ ਖੁਸ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਉਸ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਮੇਰੇ ਪੁਰਾਣੇ ਖ਼ਤਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਮੁੜ ਪੜ੍ਹਨਾ ਉਹਨੂੰ ਬੜਾ ਸਹਾਰਾ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੈਕਮਿਲਨ ਮੇਰਾ ਮੁਖੀ ਇੰਜੀਨੀਅਰ ਪਿਨਸ਼ਨ ਪਾ ਕੇ ਵਲੈਤ ਚਲਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਉਹਦੀ ਜਵਾਨ ਪਤਨੀ ਨੇ ਮੇਰੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਕਹਾਣੀ “ਉਮਾ ਤੇ ਉਹਦਾ ਅਨੋਖਾ ਮਾਲੀ” ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਭਰੀ ਪੜਚੋਲ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਉਹਦਾ ਖ਼ਤ ਆਇਆ ਕਿ ਉਹਦਾ ਪਤੀ ਪੂਰਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਤੇ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਤੇ ਨਾਲੇ ਉਸ ਪੁੱਛਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਕਹਾਣੀ ਕਿਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀ ਹੋਵੇ। ਮੇਰੇ ਇੱਕ ਹੋਰ ਅਮੀਕਨ ਮਿੱਤਰ ਹੈਰਲਡ ਆਈਗੋ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਜਿਹੜੀ ਕਹਾਣੀ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੁਣ ਕੇ “ਵਫ਼ਾ” ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠਾਂ ਆਪਣੇ ਕਹਾਣੀ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਉਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਨੂੰ ਉਸ ਸਾਲ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਇਨਾਮ ਮਿਲਿਆ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਸੁਝਾ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਜੇ ਮੈਂ ਇੱਕ ਮਾਸਕ-ਪੱਤਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰਾਂ,

ਤੇ ਉਹਦੇ ਵਿੱਚ ਪਛਮ ਤੇ ਪੂਰਬ ਦੇ ਸਵਾਲਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ਤ-ਪੱਤਰੀ ਦੀ ਲੜੀ ਦਾ ਰੂਪ ਦੇ ਦਿਆਂ ਤਾਂ ਏਸ ਜਤਨ ਦੇ ਕਈ ਚੰਗੇ ਸਿੱਟੇ ਨਿਕਲ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਕਈ ਦੇਸੀ ਮਿੱਤਰਾਂ ਨੇ ਵੀ ਆਖਿਆ ਕਿ ਏਉਂ ਕੀਤਿਆਂ ਮੇਰੇ ਅੱਜ ਤੱਕ ਅਣਛਪੇ ਲੇਖ ਸਾਂਝੇ ਰਹਿਣਗੇ।

ਮੈਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੀ ਏਨੀ ਵੀ ਵਾਕਫ਼ੀਅਤ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜਿੰਨੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ, ਨਾ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹੀ ਸਾਂ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀਆਂ ਸਿਰਫ਼ ਦੋ ਹੀ ਕਿਤਾਬਾਂ ਮੈਂ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ: ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੇ “ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ” ਤੇ “ਸੁੰਦਰੀ”। ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਵਿਚ ਮੈਂ ਸਿਰਫ਼ “ਖਾਲਸਾ ਸਮਾਚਾਰ” ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਸਾਂ ਜਿਸ ਨੇ 1911 ਵਿਚ ਮੇਰੀ ਇੱਕ ਕਵਿਤਾ ਛਾਪਣ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਮੈਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਜਿਸ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਹਰ ਸਤਰ ਮੱਖਣੀ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਅੰਤ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਦੂਜੇ ਇੱਕ ਪੱਤਰ ਲਈ 1927 ਜਾਂ 1928 ਵਿਚ “ਪ੍ਰੀਤਮ” ਦੇ ਸੰਪਾਦਕ ਸਰਦਾਰ ਲਾਭ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਰੰਗ ਆਪ ਮੇਰੇ ਬੰਗਲੇ ਉਤੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਚੰਦਾ ਲੈ ਗਏ ਸਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਪੜ੍ਹਣ ਦਾ ਸ਼ੌਕ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਪੱਤਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਾ ਸਕਿਆ।

ਪਰ ਹੈਰਲਡ ਆਈਗੋ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਮੇਰੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਲਗਾਤਾਰ ਘੁੰਮਦਾ ਰਿਹਾ। ਕਾਬਲ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਮੇਰੀਆਂ ਕਈ ਸ਼ਾਮਾਂ ਉਤੇ ਰਾਤ ਦਾ ਚੰਨ ਕਿੰਨਾ ਹੀ ਉਚਾ ਚੜ੍ਹ ਆਉਂਦਾ, ਤੇ ਘਰੋਂ ਕੋਈ ਬੁਲਾਵਾ ਮੈਨੂੰ ਮੇਰੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਨਾਲੋਂ ਆ ਤੋੜਦਾ। ਓੜਕ ਉਸ ਸੁਨਹਿਰੀ ਕਿਰਨ-ਲੜੀ ਨੂੰ, ਜਿਹੜੀ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਤੇ ਸੂਰਜ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਤਣੀ ਵੇਖਦਾ ਆਇਆ ਸਾਂ, ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਗਲ ਪਾ

ਦਿੱਤਾ। ਇੱਕ ਵਿਸਮਾਦ ਜਿਹਾ ਆਇਆ: ਕਦੇ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਏਸ ਲੜੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰੋਤੇ ਜਾਣ! ਨਾ ਇਹ ਮਜ਼ਹਬ ਦੀ ਲੜੀ ਹੋਵੇ, ਨਾ ਦੇਸ ਦੀ, ਨਾ ਕੌਮ ਤੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੀ। ਫੇਰ ਇਹ ਹੋਵੇ ਕਾਹਦੀ ਲੜੀ? ਅਮੀਕਾ ਵਿੱਚ ਹੈਰਲਡ ਆਈਗੋ ਨੂੰ ਇੰਟਰਵਿਓ ਦੇਣ ਲੱਗਿਆਂ ਮੈਂ ਇੱਕ ਛੋਟੀ ਜਿੰਨੀ ਕਵਿਤਾ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖੀ ਸੀ, ਜਿਦਾ ਨਾਂ ਮੈਂ “ਰੱਬੀ ਮਾਲਾ” (God’s Rosary) ਰਖਿਆ ਸੀ, ਉਹਦੀਆਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਚਾਰ ਤੁਕਾਂ ਮੈਂ ਕਈ ਵਾਰੀ ਇਕੱਲਿਆਂ ਕਾਬਲ ਦਰਿਆ ਦੇ ਪਾਣੀਆਂ ਉਤੇ ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਬੋਲ ਕੇ ਤਾਰ ਦੇਂਦਾ ਸਾਂ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਮੈਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਐਉਂ ਕੀਤਾ :

ਕਿਸੇ ਦਿਲ ਸਾਂਝੇ ਦੀ ਧੜਕਣ,
ਕਿਸੇ ਪ੍ਰੀਤ-ਗੀਤ ਦੀ ਲੈਅ
ਪੱਤੇ ਪ੍ਰੀਤ-ਲੜੀ ਦੇ ਦੱਸਣ
ਜਿਸ ‘ਚ ਪ੍ਰੋਤੀ ਸਭੋ ਸ਼ੈਅ ।
ਮੇਰਾ ਮਾਸਕ-ਪੱਤਰ ਅਜੇ ਕਲਪਨਾ
ਦੀ ਗਰਭ ਵਿਚ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਮੈਨੂੰ
ਉਹਦਾ ਨਾਂ ਲੱਭ ਪਿਆ। ਨਾਂ ਲੱਭਣ
ਦੀ ਢਿੱਲ ਸੀ, ਕਿ ਉਹਦੇ ਨਕਸ਼
ਨੈਣ ਵੀ ਮੈਂ ਚਿੱਤਰ ਕੱਢੇ। ਮੈਂ
ਲਾਹੌਰ ਗਿਆ। ਉਥੇ ਮੇਰੇ ਸੁਹਿਰਦ
ਡਰਾਇੰਗ-ਮਾਸਟਰ ਨਾਥਾ ਮੱਲ ਜੀ
ਨੇ ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰੀ ਛੱਡ ਕੇ ਬਲਾਕ
ਬਣਾਨ ਦਾ ਕੰਮ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ

“ਪ੍ਰੀਤ ਲੜੀ” ਦਾ ਨਿਮਣਾ ਤੇ ਜਨਮ ਲੈਣਾ

ਸੀ। ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੀ। ਉਹ ਮੇਰਾ ਇਰਾਦਾ ਤੇ ਮੇਰਾ ਖਿਆਲ ਜਾਣ ਕੇ ਬੜੇ ਖੁਸ਼ ਹੋਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ “ਪ੍ਰੀਤ ਲੜੀ” ਦਾ ਤਿੰਨ-ਰੰਗਾ ਚਿੱਤਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਚਿੱਤਰ ਮੈਨੂੰ ਬੜਾ ਪਿਆਰਾ ਲੱਗਾ। ਉਸ ਚਿੱਤਰ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਓਦੋਂ ਮੈਂ ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤੀ:

“ਸਿਰਜਣ-ਸ਼ਕਤੀ, ਕਾਮਦੇਵ ਦੇ ਵਸੀਲੇ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਏਕਤਾ ਨੂੰ ਅਨੇਕਤਾ ਵਿਚ ਵੰਡਦੀ ਹੈ; ਪਰ ਅਨੇਕਤਾ ਦੇ ਹਰ ਅੰਗ ਵਿਚ ਏਕਤਾ ਦੀ ਲੋਚਨਾ, ਮਾਲਾ ਵਿਚ ਅਦਿੱਖ ਧਾਗੇ ਵਾਂਗ, ਲੁਕਾ ਕੇ ਰਖਦੀ ਹੈ, ਜਿਦ੍ਹੇ ਕਰਕੇ ਅਨੇਕਤਾ ਦੇ ਹਰ ਅੰਗ ਦਾ ਰੁਖ, ਸੁਚੇਤ ਜਾਂ ਅਚੇਤ, ਏਕਤਾ ਵੱਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਤਕ ਇਹ ਅਨੇਕਤਾ ਤਜਰਬਿਆਂ ਦੇ ਗੋਰਖਧੰਦਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰ ਕੇ ਅਤਿ ਸੂਖਮ ਤੇ ਸਾਦੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ, ਸਚਿਦਾਨੰਦ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸਮਾ ਸਕਦੀ।

“ਸਚਿਦਾਨੰਦ” ਦੇ ਮਹਾਨ ਦਿਲ ਦੀ ਧੜਕਣ ਕਦੇ ਕਦੇ ਸਾਰੇ ਦਿਲਾਂ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਅਨੰਦ-ਗੀਤ ਦੀ ਲੈਅ ਕਦੇ ਕਦੇ ਸਾਰੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਮਨੁੱਖ ਆਖ ਉਠਦਾ ਹੈ:

ਕਿਸੇ ਦਿਲ ਸਾਂਝੇ ਦੀ ਧੜਕਣ,
ਕਿਸੇ ਪ੍ਰੀਤ-ਗੀਤ ਦੀ ਲੈਅ
ਪੱਤੇ ਪ੍ਰੀਤ-ਲੜੀ ਦੇ ਦੱਸਣ
ਜਿਸ ‘ਚ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸਭੇ ਸ਼ੈਅ।

“ਸਾਰਾ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਇਕੋ ਲੜੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਮੀ ਹੈ। ਕੋਈ ਰੰਜ ਨਹੀਂ, ਨਾ ਕੋਈ ਖੁਸ਼ੀ ਐਸੀ ਹੈ ਜਿਦ੍ਹੇ ਤੋਂ ਲੜੀ ਦਾ ਕੋਈ ਮਣਕਾ, ਵੱਡਾ ਜਾਂ ਛੋਟਾ, ਬੇ-ਅਸਰ ਰਹਿ ਸਕੇ, ਪਰ ਅਸਰ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਸਿਰਫ਼ ਸੂਖਮ ਮਣਕੇ ਹੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਏਸ ਕਾਗਜ਼ ਉੱਤੇ ਕਲਮ ਦੀ ਘਸਰ- ਏਡੀ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਆਵਾਜ਼

ਵੀ ਪਵਨ-ਮੰਡਲ ਵਿਚੋਂ ਜ਼ਰਹ-ਬੇ-ਜ਼ਰਹ ਤਰਦੀ ਸਾਰੇ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਵਿਚ ਖਿਲਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਦੁਰਾਡੇ ਤੋਂ ਦੁਰਾਡੇ ਥਾਂ ਉੱਤੇ ਸੂਖਮ ਆਲੇ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਸੁਣੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

“ਜਿੰਨੀ ਸੂਖਮਤਾ, ਓਨਾ ਹੀ ਡੂੰਘਾ ਅਸਰ; ਏਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਸੁਹਲ ਸੁਹਣੀਆਂ ਆਤਮਾਵਾਂ ਗ਼ੈਰਾਂ ਦੇ ਦੁਖ ਸੁਖ ਨੂੰ ਆਪਣਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਛੇਤੀ ਤੇ ਵਧੀਕ ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ! ਸਭ ਸੁਖਾਂ ਦਾ ਮਾਲਕ ਗੁਰੂ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਇੱਕ ਦੁਖੀਏ ਦੇ ਗੁਪਤ ਦੁਖ ਨਾਲ ਦੁਖਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ!”

ਏਸ ਚਿੱਤਰ ਦੀ ਬੜੀ ਚਰਚਾ ਹੋਈ। ਇਹਦੇ ਵਿਚ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਪ੍ਰੇਮ-ਦੇਵ ਆਪਣੀ ਪੁਸ਼ਪ ਕਮਾਨ ਤਾਣੀ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਏਸ ਕਮਾਨ ਵਿਚੋਂ ਛੱਡੇ ਤੀਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਉਹ ਆਪਣੀ “ਪ੍ਰੀਤ ਲੜੀ” ਪਿਆਰ-ਤਾਪਦੇ ਦਿਲਾਂ ਦੁਆਲੇ ਖਿਲਾਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੇਮ-ਦੇਵ ਦੇ ਬਾਲ ਬਚਨ ਨੂੰ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਨੇ ਨੰਗਾ ਹੀ ਰਖਿਆ ਸੀ।

ਇਕ ਧਾਰਮਕ ਸੱਜਣ ਨੇ ਬੜੇ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੋ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਲਿਖਿਆ: “ਕਿਸੇ ਦਾ ਇੱਕ ਨਬੀ ਜਾਂ ਪੈਗੰਬਰ ਹੋਵੇਗਾ, ਤੇਰੇ (ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ) ਤਾਂ ਦਸ ਗੁਰੂ ਪੈਗੰਬਰ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਤੈਨੂੰ ਕੋਈ ਪਸੰਦ ਨਾ ਆਇਆ? ਤੂੰ ਆਪਣੀ “ਪ੍ਰੀਤ-ਲੜੀ” ਵਿਚ ਇੱਕ ਛੋਕਰੇ ਜਿਹੇ ਨੂੰ ਹੋਲਦਲੀ ਬਣਾ ਕੇ ਟੰਗ ਦਿਤੇ, ਐਵੇਂ ਪੱਤੇ ਜਿਹੇ ਨਾਲ ਉਹਦਾ ਨੰਗੇਜ ਢੱਕਣ ਦੀ ਥਾਂ ਭਲਾ ਜੇ ਤੂੰ ਇਹਨੂੰ ਕਛਹਿਰਾ ਹੀ ਪੁਆ ਦੇਂਦੇ।”

ਵਜ਼ੀਰ ਹਿੰਦ ਪ੍ਰੈਸ ਨੂੰ ਹੀ ਮੈਂ ਜਾਣਦਾ ਸਾਂ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਆਪਣਾ ਸੁਪਨਾ ਮੈਂ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤਾ। ਪਹਿਲਾ ਅੰਕ ਪੰਜ ਸੌ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਛਪਿਆ, ਦੋ ਸੌ ਵਧੀਆ ਆਰਟ ਕਾਗਜ਼ ਉੱਤੇ,

ਤੇ ਤਿੰਨ ਸੌ ਸਾਧਾਰਨ ਸਿਰਾਮਪੁਰੀ ਕਾਗਜ਼ ਉੱਤੇ। ਲੱਗਪਗ ਤੀਸਰਾ ਹਿੱਸਾ ਇਹਦਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਹੈਰਲਡ ਆਈਗੋ ਲੱਗਪਗ ਹਰ ਅੰਕ ਲਈ ਮਜ਼ਮੂਨ ਭੇਜਦਾ ਰਿਹਾ, ਤੇ “ਪ੍ਰੀਤ ਲੜੀ” ਬਾਰੇ ਅਮ੍ਰੀਕਨ ਮਿੱਤਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਮੈਨੂੰ ਲਿਖਦਾ ਰਿਹਾ। ਮਿਸਿਜ਼ ਮੈਕਾਟਰੀ, ਐਲਿਜ਼ੀ, ਤੇ “ਪਿਆਰ - ਕਬਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਪਹਿਚਾਨ ਹੈ” ਦੀ ਨਾਇਕਾ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਪੱਤਰ ਲਿਖੇ।

ਸਰ ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਤਾਂ ਬੜੀ ਹੀ ਨਿੱਘੀ ਸੀ। ਸਾਹਿਤਕ ਕਾਮਯਾਬੀ ਦੇ ਢੰਗਾਂ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਕੋਰਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਅਖ਼ਬਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਪਰਚਾ ਨਾ ਘੱਲਿਆ। ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੇ ਸਨੇਹੀਆਂ ਵੱਲ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ। ਪਰ ਮੇਰੀ ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਕੋਈ ਹੱਦ ਨਾ ਰਹੀ, ਜਦੋਂ ਸਿਵਾਏ “ਖ਼ਾਲਸਾ ਸਮਾਚਾਰ” ਲੱਗਪਗ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬੀ ਪੱਤਰਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਭਰੀ ਪੜਚੋਲ ਛਾਪੀ। ਧਨੀ ਰਾਮ ਚਾੜ੍ਹਕ ਜੀ, ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਵਲਕਾਰ, ਸਰਦਾਰ ਜੀ.ਬੀ.ਐਸ. ਜੀ, ਗਿਆਨੀ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਰਦ, ਸਰਦਾਰ ਚਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ “ਸ਼ਹੀਦ”, ਐਮ.ਐਸ. ਰੰਧਾਵਾ ਜੀ, ਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਚੜ੍ਹੇ ਪੀੜੇ ਤੇ ਸਤਿਕਾਰੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਨੇ ਕਿਤੋਂ ਪਰਚਾ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਰਸਮੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਪੱਤਰ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਡੂੰਘੇ ਪਿਆਰ-ਪੱਤਰ ਲਿਖੇ। ਸੁਲਾਘਾ-ਪੱਤਰ ਛਾਪ ਦੇਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੈਨੂੰ ਦਿੱਤੀ। ਭਰਪੂਰ ਸ਼ੁਕਰੀਏ ਵਿਚ ਮੈਂ ਸਿਰਫ਼ ਏਨਾ ਹੀ ਲਿਖ ਸਕਿਆ:

“ਬਹੁਤੇ ਚਾਨਣ ਦੀ ਤਾਬ ਨਾ ਰਖਦਿਆਂ ਆਪ ਦੀ ਕੀਤੀ ਸੁਲਾਘਾ ਪੜ੍ਹ ਕਿ ਖਿੜ ਮਹਿਕਣ ਦੇ ਛੁਟ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਲਈ ਮੈਂ ਅਵਾਕ ਹਾਂ।”

ਕੀ ਪ੍ਰਿਥਵੀਰਾਜ ਚੌਹਾਨ-ਸੰਯੋਗਿਤਾ, ਅਲਾਉਦੀਨ ਖਿਲਜੀ-ਪਦਮਾਵਤੀ, ਅਕਬਰ-ਜੋਧਾਬਾਈ ਤੇ ਸਲੀਮ-ਅਨਾਰਕਲੀ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸੱਚੀਆਂ ਹਨ? ਬਲਰਾਜ ਸਿੱਧੂ

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਹੀਰ ਰਾਂਝੇ ਤੇ ਮਿਰਜ਼ਾ ਸਾਹਿਬਾਂ ਵਰਗੀਆਂ ਪ੍ਰੇਮ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਕੁਝ ਰਾਜਿਆਂ ਮਹਾਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਇਸ਼ਕ ਕਿੱਸੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹਨ। ਪਰ ਇਹ ਘੋਖਣਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਕਿੱਸੇ ਸੱਚੇ ਹਨ ਜਾਂ ਸੁਣਾਈਆਂ ਸੁਣਾਈਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹਨ।

ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਰਾਜ ਚੌਹਾਨ ਅਤੇ ਸੰਯੋਗਿਤਾ - ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਰਾਜ ਚੌਹਾਨ ਦਿੱਲੀ ਦਾ ਆਖਰੀ ਹਿੰਦੂ ਰਾਜਾ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਜਨਮ ਪਿਤਾ ਸੋਮੇਸ਼ਵਰ ਚੌਹਾਨ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਕਰਪੂਰਾ ਦੇਵੀ ਦੇ ਘਰ ਸੰਨ 1166 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸੋਮੇਸ਼ਵਰ ਦੀ ਅਚਨਚੇਤੀ ਮੌਤ ਹੋ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਉਸ ਨੂੰ 1177 ਈਸਵੀ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ 11 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਅਜਮੇਰ ਦੀ ਰਾਜ ਗੱਦੀ ਮਿਲ ਗਈ ਸੀ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਅਜਮੇਰ ਦਾ ਰਾਜ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਮੇਵਾੜ ਤੱਕ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਰਾਜ ਨੇ ਵੀ ਬੁੰਦੇਲਖੰਡ ਦੇ ਚੰਦੇਲਾਂ ਸਮੇਤ ਕਈ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਹਰਾ ਕੇ ਰਾਜ ਦਾ ਹੋਰ ਵਿਸਥਾਰ ਕੀਤਾ। 1191 ਵਿੱਚ ਸ਼ਹਾਬੁਦੀਨ ਮੁਹੰਮਦ ਗੌਰੀ ਨੇ ਦਿੱਲੀ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਰਾਜ ਨੇ ਹੋਰ ਰਾਜਪੂਤ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਤਰਾਇਨ ਦੀ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਬੁਰੀ ਤਰਾਂ ਨਾਲ ਭਾਂਜ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਗੌਰੀ ਨੇ ਪੂਰੀ ਤਿਆਰੀ ਨਾਲ ਅਗਲੇ ਸਾਲ (1192) ਦੁਬਾਰਾ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਤਰਾਇਨ ਦੇ ਉਸੇ ਮੈਦਾਨੇ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਰਾਜ ਨੂੰ ਹਰਾ ਕੇ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਦਿੱਲੀ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ।

ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਰਾਜ ਅਤੇ ਸੰਯੋਗਿਤਾ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਬਾਰੇ ਸਾਰੇ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਰਾਜ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਦੀ ਸੀ ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਪਿਤਾ, ਕਨੌਜ ਦਾ ਰਾਜਾ, ਜੈ ਚੰਦ, ਇਸ ਦੇ ਸਖਤ ਖਿਲਾਫ਼ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਸੰਯੋਗਿਤਾ ਦਾ ਸਵਯੰਬਰ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਰਾਜ ਉਸ ਨੂੰ ਸਵਯੰਬਰ ਵਿੱਚੋਂ ਚੁੱਕ ਕੇ ਲੈ ਗਿਆ। ਪਰ ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਉਸ

ਸਮੇਂ ਲਿਖੇ ਗਏ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ “ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਰਾਜ ਵਿਜਯਾ” ਅਤੇ “ਆਲਾ ਖੰਡ” ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰੇਮ ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਚਾਂਦ ਬਰਦਈ ਨਾਮਕ ਲਿਖਾਰੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕਾਵਿ ਗ੍ਰੰਥ “ਪ੍ਰਿਥਵੀਰਾਜ ਰਾਸੋ” ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਚਾਂਦ ਬਰਦਈ ਦਾ ਅਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਰਾਜ ਦਾ ਦਰਬਾਰੀ ਕਵੀ ਸੀ। ਪਰ ਪ੍ਰਿਥਵੀਰਾਜ ਰਾਸੋ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਬਰੀਕੀ ਨਾਲ ਨਿਰੀਖਣ ਕਰਨ ਤੋਂ ਸਾਫ਼ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਚਾਂਦ ਬਰਦਈ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਰਾਜ ਦਾ ਸਮਕਾਲੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਰਾਜ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਕਾਫ਼ੀ ਸਮਾਂ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਲਿਖੀ ਗਈ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਕਾਲਪਨਿਕ ਘਟਨਾਵਾਂ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੈ। ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚ ਜਿਹੜੇ ਰਾਜੇ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਰਾਜ ਦੁਆਰਾ ਹਰਾਏ ਹੋਏ ਦਰਸਾਏ ਗਏ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਰਾਜ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਸਨ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਗੁਜਰਾਤ ਦਾ ਚਾਲੂਕਿਆ ਰਾਜਾ ਭੀਮ, ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਰਾਜ ਦੀ ਮੌਤ ਵੇਲੇ ਸਿਰਫ਼ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਦਾ ਸੀ। ਬਰਦਈ ਮੁਤਾਬਕ ਮੇਵਾੜ ਦਾ ਰਾਜਾ ਸਮਰ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਰਾਜ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਸਾਥੀ ਅਤੇ ਜੀਜਾ ਸੀ। ਪਰ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਸਮਰ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਰਾਜ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਕਰੀਬ 81 ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਗੱਦੀ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਸੀ (1273 ਤੋਂ 1299)।

“ਪ੍ਰਿਥਵੀਰਾਜ ਰਾਸੋ” ਅਨੁਸਾਰ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਰਾਜੇ ਅਨੰਗਪਾਲ ਤੋਮਰ ਦਾ ਕੋਈ ਪੁੱਤਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਰਾਜ ਅਤੇ ਜੈ ਚੰਦ ਦਾ ਨਾਨਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਰਾਜ ਨਾਲ ਜ਼ਿਆਦਾ ਲਗਾਉ ਸੀ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਬਜ਼ੁਰਗ ਹੋਣ 'ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਦਿੱਲੀ ਦਾ ਰਾਜ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਰਾਜ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਪਰ ਅਸਲੀਅਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਰਾਜ ਦੇ ਤਾਏ ਵਿਗ੍ਰਿਹ ਰਾਜ (ਜੋ ਸੋਮੇਸ਼ਵਰ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਜਮੇਰ ਦਾ ਰਾਜਾ ਸੀ

(1150 ਤੋਂ 1164) ਨੇ ਤੋਮਰਾਂ ਕੋਲੋਂ ਜਿੱਤਿਆ ਸੀ। ਚਾਂਦ ਬਰਦਈ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਜੈ ਚੰਦ ਅਤੇ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਰਾਜ ਸਕੇ ਮਾਸੀਆਂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਸਨ ਅਤੇ ਸੰਯੋਗਿਤਾ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਰਾਜ ਦੀ ਭਤੀਜੀ ਲੱਗਦੀ ਸੀ। ਭਤੀਜੀ ਧੀਆਂ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਰਾਜ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਬੁਰਾ ਵਿਅਕਤੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜੋ ਆਪਣੀ ਭਤੀਜੀ ਨਾਲ ਹੀ ਵਿਆਹ ਕਰ ਲੈਂਦਾ। ਚਾਂਦ ਬਰਦਈ ਸਰਾਸਰ ਝੁਠੀ ਗੱਲ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੌਰੀ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਰਾਜ ਨੂੰ ਹਰਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅੰਨ੍ਹਾ ਕਰ ਕੇ ਗਜ਼ਨੀ ਲੈ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਉਥੇ ਚਾਂਦ ਬਰਦਈ ਦੇ ਦਿਸ਼ਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸ ਨੇ ਅਵਾਜ਼ ਭੇਦੀ ਤੀਰ ਚਲਾ ਕੇ ਗੌਰੀ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਜੇ ਚਾਂਦ ਬਰਦਈ ਅਨੁਸਾਰ ਗੌਰੀ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਰਦਈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਰਾਜ ਨੇ ਇੱਕ ਦੂਸਰੇ ਨੂੰ ਖੰਜਰ ਮਾਰ ਕੇ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਤਾਂ ਫਿਰ ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਕਿਸ ਨੇ ਲਿਖੀ? ਵੈਸੇ ਵੀ ਮੁਹੰਮਦ ਗੌਰੀ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਰਾਜ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ 14 ਸਾਲ ਬਾਅਦ, 1206 ਵਿੱਚ, ਮਰਿਆ ਸੀ।

ਅਲਾਉਦੀਨ ਖਿਲਜੀ ਅਤੇ ਪਦਮਾਵਤੀ -

ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਸੁਲਤਾਨ ਅਲਾਉਦੀਨ ਖਿਲਜੀ ਨੂੰ ਰਾਣੀ ਪਦਮਾਵਤੀ ਨਾਲ ਹੋਏ ਇੱਕ-ਤਰਫਾ ਇਸ਼ਕ ਬਾਰੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੂਫੀ ਸੰਤ ਮਲਿਕ ਮੁਹੰਮਦ ਜਾਏਸੀ ਨੇ ਸੰਨ 1540 ਵਿੱਚ ਘਟਨਾ ਤੋਂ ਕਰੀਬ 238 ਸਾਲ ਬਾਅਦ, ਆਪਣੇ ਅਵਧੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਲਿਖੇ “ਪਦਮਾਵਤ” ਨਾਮਕ ਕਾਵਿ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਸੀ। “ਪਦਮਾਵਤ” ਅਨੁਸਾਰ ਪਦਮਾਵਤੀ ਲੰਕਾ ਦੇ ਰਾਜੇ ਦੀ ਧੀ ਸੀ ਅਤੇ ਬੇਹੱਦ ਖੂਬਸੂਰਤ ਸੀ। ਇੱਕ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਤੌਰੇ ਨੇ ਮੇਵਾੜ ਦੇ ਰਾਜੇ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ ਤਾਂ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਉਸ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿੱਚ ਦੀਵਾਨਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਕੁਝ ਸਾਥੀਆਂ ਸਮੇਤ

ਲੰਕਾ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ਅਤੇ ਕਈ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਦਮਾਵਤੀ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਿਆ।

ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ ਅਲਾਉਦੀਨ ਖਿਲਜੀ (ਰਾਜ 19 ਜੁਲਾਈ 1296 - ਜਨਵਰੀ 1316) ਨੂੰ ਪਦਮਾਵਤੀ ਦੇ ਹੁਸਨ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਪਦਮਾਵਤੀ ਸੌਂਪਣ ਅਤੇ ਅਧੀਨਗੀ ਮੰਨਣ ਲਈ ਹੁਕਮ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ।

ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਹ ਮੰਗਾਂ ਮੰਨਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਖਿਲਜੀ ਨੇ ਮੇਵਾੜ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਅਗਸਤ 1302 ਵਿੱਚ ਚਿੱਤੌੜ ਗੜ੍ਹ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਪਦਮਾਵਤੀ ਨੇ ਬਾਕੀ ਔਰਤਾਂ ਸਮੇਤ ਜੌਹਰ (ਅੱਗ ਵਿੱਚ ਸੜ ਕੇ ਆਤਮ ਹੱਤਿਆ) ਕਰ ਲਿਆ।

ਉਸ ਦੀ ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਏਨੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਈ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਅਰਬੀ ਅਤੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਸਮੇਤ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ 25 ਤੋਂ ਵੱਧ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਪਰ ਅਸਲੀਅਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕਾਲਪਨਿਕ ਹੈ।

ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਸਮਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 1302 ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅਗਸਤ 1303 ਤੱਕ, ਸਿਰਫ਼ ਡੇਢ ਕੁ ਸਾਲ ਮੇਵਾੜ ਦਾ ਰਾਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਏਨੇ ਘੱਟ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਉਸ ਕੋਲ ਰਾਜ ਪਾਟ ਸੰਭਾਲਣ ਦਾ ਵੀ ਵਕਤ ਨਹੀਂ ਸੀ- ਫਿਰ ਉਹ ਕਈ ਸਾਲ ਲੰਕਾ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਸੀ? ਉਸ ਦੀ ਇੱਕ ਹੀ ਪਟਰਾਣੀ ਸੀ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ “ਨਾਗਮਤੀ” ਸੀ। ਜਦੋਂ ਅਲਾਉਦੀਨ ਖਿਲਜੀ ਨੇ ਮੇਵਾੜ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਚਿੱਤੌੜ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਸੀ ਤਾਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੂਫ਼ੀ ਕਵੀ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ- ਅਮੀਰ ਖੁਸਰੋ- ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਬਹੁਤ ਬਰੀਕੀ ਨਾਲ ਇਸ ਹਮਲੇ ਦਾ ਅੱਖੀਂ

ਡਿੱਠਾ ਹਾਲ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਾਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਰਾਏ (ਰਤਨ ਸਿੰਘ) ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਸਮੇਤ ਪੀਲੇ ਪੱਤੇ ਵਾਂਗ ਕੰਬਦਾ ਹੋਇਆ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਲਾਲ ਰੰਗ ਦੇ ਤੰਬੂ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ

ਅਤੇ ਪੈਰ ਪਕੜ ਕੇ ਜਾਨ ਦੀ ਭੀਖ ਮੰਗੀ। ਸੁਲਤਾਨ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਤਾਂ ਬਖਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਪਰ ਕਿਲੇ ਵਿੱਚ 30000 ਦੇ ਕਰੀਬ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦਾ ਕਤਲੇਆਮ ਕੀਤਾ।

ਉਸ ਨੇ ਕਿਲਾ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਖਿਜਰ ਖਾਨ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ ਬਦਲ ਕੇ ਖਿਜਰਾਬਾਦ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਅਮੀਰ ਖੁਸਰੋ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਜ਼ਿਆਉਦੀਨ ਬਰਨੀ ਤੇ ਇਸਾਮੀ ਵਰਗੇ ਸਮਕਾਲੀ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ “ਪਦਮਾਵਤੀ” ਨਾਮਕ ਔਰਤ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਜਾਏਸੀ ਦੀ ਕਹਾਣੀ 'ਤੇ 2018 ਵਿੱਚ “ਪਦਮਾਵਤ” ਨਾਮਕ ਸੁਪਰ ਹਿੱਟ ਫ਼ਿਲਮ ਬਣੀ ਸੀ।

ਅਕਬਰ ਅਤੇ ਜੋਧਾਬਾਈ -

ਅਕਬਰ ਅਤੇ ਜੋਧਾਬਾਈ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਮੁਗ਼ਲ ਆਜ਼ਮ (1960) ਅਤੇ ਜੋਧਾ ਅਕਬਰ (2008) ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਜੋਧਾਬਾਈ ਅਕਬਰ ਦੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਜਹਾਂਗੀਰ ਦੀ ਪਤਨੀ ਸੀ।

ਅਕਬਰ ਦੀ ਜਿਸ ਰਾਜਪੂਤ ਪਤਨੀ ਨੇ ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਹਰਖਾ ਬਾਈ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਜੈਪੁਰ ਦੇ ਰਾਜੇ ਭਾਰ ਮੱਲ ਅਤੇ ਰਾਣੀ ਚੰਪਾਵਤੀ ਦੀ ਬੇਟੀ ਸੀ ਅਤੇ ਰਾਜਾ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਭੂਆ ਲੱਗਦੀ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਜਨਮ 1542 ਅਤੇ ਮੌਤ 1623 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਸੀ। ਮੁਗ਼ਲ ਰਾਜ ਦੇ ਵਾਰਿਸ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦੇਣ ਕਾਰਨ ਅਕਬਰ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦੀ ਬਹੁਤ ਇੱਜ਼ਤ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ “ਮਰੀਅਮ ਉ ਜ਼ਮਾਨੀ” ਦਾ ਖ਼ਿਤਾਬ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਸ ਨੂੰ “ਮੱਲਿਕਾ ਏ ਮੁਅੱਜ਼ਮਾ” ਅਤੇ “ਮੱਲਿਕਾ ਏ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ” ਦਾ ਅਹੁਦਾ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੀ।

“ਆਈਨੇ ਅਕਬਰੀ” ਅਤੇ “ਅਕਬਰਨਾਮਾ” (ਲੇਖਕ ਅਬੁਲ ਫ਼ਜ਼ਲ) ਅਤੇ ਜਹਾਂਗੀਰ ਦੀ ਆਤਮ ਕਥਾ “ਤੁਜੁਕੇ ਜਹਾਂਗੀਰੀ” ਵਿੱਚ ਕਿਤੇ ਵੀ ਜਹਾਂਗੀਰ ਦੀ ਮਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਜੋਧਾ ਬਾਈ ਨਹੀਂ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਜੋਧਾ ਬਾਈ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਜਹਾਂਗੀਰ ਦੀ ਪਤਨੀ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਦੀ ਮਾਂ ਸੀ। ਉਹ ਜੋਧਪੁਰ ਦੇ ਰਾਜੇ ਉਦੇ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਰਾਣੀ ਮਨਰੰਗ ਦੇਵੀ ਦੀ ਬੇਟੀ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਅਸਲ ਨਾਮ ਮਾਨਵਤੀ ਬਾਈ ਸੀ ਜੋ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਿਲਕੀਸ ਮੱਕਾਨੀ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਜੋਧਪੁਰ ਦੀ ਰਾਜਕੁਮਾਰੀ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਉਸ ਨੂੰ ਜੋਧਾਬਾਈ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਬਾਰੇ ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੇ “ਤੁਜੁਕੇ ਜਹਾਂਗੀਰੀ” ਵਿੱਚ ਕਈ ਵਾਰ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਸਲੀਮ ਅਨਾਰਕਲੀ

- ਸਲੀਮ ਅਨਾਰਕਲੀ ਦੀ ਪ੍ਰੇਮ ਕਹਾਣੀ ਵੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ 'ਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਫ਼ਿਲਮਾਂ, ਸੀਰੀਅਲ ਬਣੇ ਅਤੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਜਾ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ। ਅਨਾਰਕਲੀ ਬਾਰੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ 1611 ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਵਪਾਰੀ ਵਿਲੀਅਮ ਫ਼ਿੰਚ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਸੀ - ਜੋ ਈਸਟ ਇੰਡੀਆ ਕੰਪਨੀ ਵੱਲੋਂ ਲਹੌਰ ਵਿੱਚ ਨੀਲ ਵੇਚਣ ਲਈ ਆਇਆ ਸੀ।

ਸੁਣੀਆਂ ਸੁਣਾਈਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਾਰਨ ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਨਾਰਕਲੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਕਬਰ ਦੀ ਰਖੇਲ ਜਾਂ ਪਤਨੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਲੀਮ (ਜਹਾਂਗੀਰ) ਦੇ ਨਜ਼ਾਇਜ਼ ਸਬੰਧ ਸਨ। ਪਤਾ ਲੱਗਣ 'ਤੇ ਅਕਬਰ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕੰਧ ਵਿੱਚ ਚਿਣਵਾਅ ਕੇ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਸਲੀਮ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿੱਚ ਲਹੌਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮਕਬਰਾ ਬਣਵਾਇਆ ਸੀ।

ਫ਼ਿੰਚ ਦੀ, ਅਫ਼ਵਾਹਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਲਿਖੀ ਗਈ ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋ ਗਈ ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਡੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਿਥਿਹਾਸ ਅਤੇ ਰੋਮਾਂਸਵਾਦੀ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸੁਣਨਾ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਸਲੀਮ ਨੇ ਅਨਾਰਕਲੀ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿੱਚ ਅੰਨ੍ਹਾ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕੀਤੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ “ਤੁਜੁਕੇ ਜਹਾਂਗੀਰੀ” ਵਿੱਚ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰਦਾ। ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚ ਅਨਾਰਕਲੀ ਦੀ ਬਜਾਏ ਆਪਣੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਿਆਰੀ ਬੇਗਮ ਨੂਰਜਹਾਂ ਬਾਰੇ ਕਾਫ਼ੀ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ ਹੈ।

ਏ.ਆਈ.ਜੀ. (ਰਿਟਾ), ਪੰਡੋਰੀ ਸਿੰਧਵਾਂ 9501100062

ਘਟਿਕਾ / ਘਟੀ ਸਥਾਪਨ (ਘੜੀ ਸਥਾਪਨ)

ਪੁਰਾਣੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਟਾਈਮ ਦੇਖਣ ਲਈ ਘੜੀਆਂ ਨਹੀਂ ਸਨ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਲੋਕ ਪਰਛਾਵਿਆਂ ਤੋਂ, ਸੂਰਜ ਚੰਦ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਤੋਂ, ਪੰਛੀਆਂ ਦੇ ਬੋਲਣ ਦੇ ਵੇਲੇ ਤੋਂ ਜਾਂ ਤਾਰਿਆਂ ਦੀ ਚਾਲ ਤੋਂ ਸਮੇਂ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾ ਲੈਂਦੇ ਸਨ।

ਇੱਥੇ ਇੱਕ ਵਿਚਿੱਤਰ ਗੱਲ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰ ਲਈਏ- ਮੈਂ ਕੁਝ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਜਥੇਦਾਰ ਗੁਰਦੇਵ ਸਿੰਘ ਕੁੰਭੜਾ ਕੋਲ ਝਿੜੀ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰਦੁਆਰਾ, ਸੈਕਟਰ 69, ਮੋਹਾਲੀ ਵਿੱਚ ਪੁਆਧ ਦੀ ਅਖਾੜਾ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਗਾਉਣ ਲਿਖਣ ਜਾਂਦੀ ਹੁੰਦੀ ਸਾਂ। ਉੱਥੇ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣੇ ਦਰਖਤ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਰਖਤਾਂ ਉੱਤੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੰਛੀਆਂ ਨੇ ਆਲ੍ਹਣੇ ਪਾਏ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਪੰਛੀ ਸਵੇਰੇ ਸਹੀ ਤਿੰਨ ਵਜ ਕੇ ਸੱਤ ਮਿੰਟ 'ਤੇ ਬੋਲਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਚਾਰ ਮਿੰਟ ਬੋਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਪੰਛੀ ਸਵੇਰੇ ਸਹੀ ਸਾਢੇ ਚਾਰ ਵਜੇ ਬੋਲਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇੱਕ ਪੰਛੀਆਂ ਦਾ ਜੋੜਾ ਚਾਰ ਵਜ ਕੇ ਬੱਤੀ ਮਿੰਟ ਉੱਤੇ ਬੋਲਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੋਲਣ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸਕਿੰਟਾਂ ਦਾ ਵੀ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦਾ! ਸੋ ਪਹਿਲੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਲੋਕੀਂ ਪੰਛੀਆਂ ਦੇ ਬੋਲਣ ਤੋਂ ਅਤੇ ਸਵੇਰੇ ਚਿੜੀਆਂ ਦੇ ਚਹਿਕਣ ਤੋਂ ਸਮੇਂ ਦਾ ਮੋਟਾ ਮੋਟਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾ ਲੈਂਦੇ ਸਨ।

ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਟੀਹਰੀ ਜਦੋਂ ਆਂਡਿਆਂ ਨੂੰ ਸੋਂਦੀ ਹੈ ਭਾਵ ਆਂਡਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬੱਚੇ ਕੱਢਣ ਲਈ ਗਰਮਾਇਸ਼ ਦੇਣ ਖਾਤਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਖੰਭਾਂ ਵਿੱਚ ਲੁਕਾਅ ਕੇ ਬੈਠਦੀ ਹੈ- ਤਾਂ ਨਰ ਅਤੇ ਮਾਦਾ ਟੀਹਰੀ ਵਾਰੀ ਵਾਰੀ ਉੱਣਤੀ ਉੱਣਤੀ ਮਿੰਟ ਆਂਡਿਆਂ ਉੱਤੇ ਬੈਠਦੇ ਹਨ! ਨਰ ਉੱਣਤੀ ਮਿੰਟ ਬੈਠ ਕੇ ਚੋਗਾ ਚੁਗਣ ਉੱਡ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਹੀ ਉੱਣਤੀ ਮਿੰਟ ਬਾਅਦ ਆ ਕੇ ਆਂਡਿਆਂ ਉੱਤੇ ਬੈਠ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫੇਰ ਮਾਦਾ ਚੋਗਾ ਚੁਗਣ ਉੱਡ ਜਾਂਦੀ ਹੈ! ਯਾਨੀ, ਪਹਿਲਾਂ ਲੋਕ ਪੰਛੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਸਮੇਂ ਦਾ

ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾ ਲੈਂਦੇ ਸਨ। ਵਿਆਹ ਵਿੱਚ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਰਸਮਾਂ ਦੇ ਨਿਭਾਅ ਲਈ, ਖਾਸ ਕਰ ਮਹੂਰਤ ਅਨੁਸਾਰ ਨਿਕਲੇ ਸਮੇਂ ਉੱਤੇ ਲਾਵਾਂ ਫੇਰਿਆਂ ਦੀ ਰਸਮ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਲਈ, ਘਟੀ/ਘੜੀ ਸਥਾਪਨ ਦੀ ਰੀਤ ਨਿਭਾਈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।

ਵੇਦਾਂ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਾਂ ਅਤੇ ਮਿਥਿਹਾਸਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੁਰਾਤਨ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵਿਲੱਖਣ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦੇ ਧਾਰਣੀ ਕਾਰੀਗਰ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਹਕੀਮ ਅਤੇ ਜੋਤਸ਼ੀ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਗੱਲ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਾਲ ਦੀਆਂ ਦੁਰਲੱਭ ਇਮਾਰਤਾਂ ਤੋਂ, ਮੰਦਰਾਂ ਦੀ ਬਣਤਰ ਤੋਂ ਅਤੇ ਉੱਡਣ ਖਟੋਲਿਆਂ ਦੀ ਹੋਂਦ, ਆਦਿ, ਦੇ ਜ਼ਿਕਰ ਤੋਂ ਭਲੀ ਭਾਂਤ ਸਿੱਧ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮਹਾਂਭਾਰਤ ਕਾਲ ਦੀਆਂ ਧੁੱਪ ਘੜੀਆਂ ਵੀ ਕਈ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ- ਰਾਜਸਥਾਨ ਦੇ ਜੈਪੁਰ ਵਿੱਚ “ਜੰਤਰ ਮੰਤਰ” ਵਿੱਚ ਵੀ, ਇੱਕ ਵਿਲੱਖਣ ਧੁੱਪ ਘੜੀ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਵਿਲੱਖਣ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦੇ ਮਾਲਿਕਾਂ / ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਨੇ ਹੀ ਜਲ ਘੜੀ ਜਾਂ ਧੁੱਪ ਘੜੀ ਦੀ, ਅਰਥਾਤ ਸਮਾਂ ਜਾਣ ਲੈਣ ਦੇ ਯੰਤਰ ਦੀ ਕਾਢ ਕੱਢੀ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਕਈ ਥਾਹੀਂ ਧੁੱਪ ਘੜੀਆਂ ਜਾਂ ਜਲ ਘੜੀਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਹ ਘਟੀ ਸਥਾਪਨ ਵੀ ਜਲ ਘੜੀ ਹੀ ਹੈ। ਪੁਆਧ ਵਿੱਚ ਵੀ, ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਸਮੇਂ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਸਹੀ ਹੋਣ ਦੀ ਜਾਂ ਜਾਣਨ ਦੀ ਕੋਈ ਬਹੁਤੀ ਲੋੜ ਮਹਿਸੂਸ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦੀ- ਲੋਕ ਦਿਨ, ਰਾਤ, ਪਹਿਰ ਅਤੇ ਚੰਦ-ਸੂਰਜ- ਤਾਰੇ, ਆਦਿ, ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਤੋਂ ਸਮੇਂ ਦਾ ਮੋਟਾ ਮੋਟਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾ ਲੈਂਦੇ ਸਨ। ਘੜੀਆਂ ਸਿਰਫ ਰਸੂਖ ਵਾਲੇ ਘਰਾਂ ਕੋਲ ਹੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ- ਲੇਕਿਨ ਵਿਆਹ ਵਰਗੇ ਮਹੂਰਤ-ਅਨੁਸਾਰ ਨਿਭਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸੰਸਕਾਰ ਲਈ ਸਹੀ ਸਮੇਂ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ, ਜਿਸ ਸਮੇਂ ਦਾ ਵਿਆਹ ਦਾ ਮਹੂਰਤ ਨਿਕਲਿਆ ਹੋਵੇ, ਵਿਆਹ ਦੇ ਲਾਵਾਂ ਫੇਰੇ ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਹੋਣੇ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮਹੂਰਤ ਤੋਂ ਇੱਧਰ ਉੱਪਰ ਅਰਥਾਤ ਨਿਕਲੇ ਮਹੂਰਤ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਾਂ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਰਸਮਾਂ ਨਿਭਾਉਣ ਨੂੰ ਸੁਭ ਸ਼ਗਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਮਝਿਆ

ਜਾਂਦਾ। ਵਹਿਮ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਸੋਧੇ ਹੋਏ ਮਹੂਰਤ ਅਨੁਸਾਰ ਰੀਤਾਂ ਰਸਮਾਂ ਨਾ ਨਿਭਾਉਣ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਜੋੜੀ ਦੇ ਸੰਭਾਵੀ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਸੁੱਖ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ- ਨਵ-ਦੰਪਤੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਭਿਅੰਕਰ ਦੁੱਖ ਕਸ਼ਟ, ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਅਨਿਸ਼ਟ ਹੋਣ ਤੱਕ ਦਾ ਭਰਮ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ!

ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਪੰਜ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ “ਘਟੀ ਸਥਾਪਨ” ਦੀ ਰਸਮ ਨਿਭਾਈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਹਰ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਕਈ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸਥਾਨ ਉੱਤੇ ਜਾਂ ਪਿੰਡ ਦੇ ਮੁਖੀ ਦੇ ਘਰ ਇਹ “ਜਲ ਘੜੀ” ਰੱਖੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਇਹ “ਘਟੀ” ਕੀ ਸੀ? ਮਾਹਿਰ ਕਾਰੀਗਰ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਅਤੇ ਸਹੀ ਨਾਪ ਤੋਲ, ਆਕਾਰ, ਵਜ਼ਨ, ਗੋਲਾਈ, ਆਦਿ, ਨਾਲ ਸੱਤ ਧਾਤਾਂ ਦੇ ਮਿਸ਼ਰਣ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਕੋਲੀ-ਨੁਮਾ ਬਰਤਨ- ਇਸ ਦੇ ਥੱਲੇ ਵਿੱਚ ਵਿਧੀਵਤ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਮਹੀਨ ਛੇਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।

ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਸੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸਥਾਨ ਤੋਂ, ਪੰਚਾਇਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਖਰੀਦ ਕੇ ਰੱਖੀ ਕੰਧ-ਘੜੀ ਤੋਂ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਐਸੇ ਰਸੂਖਦਾਰ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਘਰੋਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ “ਟੈਮ ਘੜੀ” ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਟਾਈਮ ਪੁੱਛ ਕੇ ਪੰਡਿਤ ਦੁਆਰਾ ਵਿਧੀਵਤ ਪੂਜਾ ਅਰਚਨਾ ਕਰਨ ਬਾਅਦ ਇਸ ਘਟੀ ਯੰਤਰ ਦੇ ਕੋਲੇ ਨੂੰ, ਬਾਲਟੀ ਵਿੱਚ ਭਰੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਸਤਹ ਉੱਤੇ ਟਿਕਾਅ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਬਾਲਟੀ ਵਿੱਚ ਭਰਨ ਲਈ ਇਹ ਪਾਣੀ “ਅਸਮਾਨੀ ਛੱਤ” ਵਾਲੇ ਸਾਧਨ ਤੋਂ -ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਨਦੀ ਜਾਂ ਖੂਹ, ਆਦਿ, ਤੋਂ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਲਿਆਇਆ ਜਾਂਦਾ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਦੁੱਭ ਘਾਅ, ਅਕਸ਼ਤ, ਮੌਲੀ, ਹਲਦੀ, ਗੁੜ ਦੀ ਰੋੜੀ, ਮੋਰੀ ਵਾਲਾ ਪੈਸਾ ਅਤੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਰੀਤ ਮੁਤਾਬਕ ਹੋਰ ਵਸਤਾਂ ਵੀ ਪਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਇਹ ਵੀ ਤੈਅ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਘਟੀ ਸਥਾਪਨ ਉਸੇ ਥਾਂ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਜਿੱਥੇ “ਭੰਡਾਰਾ” ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਪੁਆਧ ਵਿੱਚ ਭੰਡਾਰਾ ਉਸ ਕੋਠੜੀ ਜਾਂ ਨਿਵੇਕਲੀ ਥਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਪੰਜ ਜਾਂ ਸੱਤ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਹਲਵਾਈ ਵੱਲੋਂ ਭੱਠੀ ਚੜ੍ਹਾਅ ਕੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਮਠਿਆਈ ਰੱਖੀ ਜਾਂਦੀ। ਇਸ ਕੋਠੜੀ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ

ਲਿੰਪ-ਪੋਚ, ਪੂਜਾ-ਅਰਚਨਾ ਕਰ, ਵਿਆਹ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਤੱਕ ਅਖੰਡ ਜੋਤ ਜਗਾਅ, ਇਸ ਵਿਚ ਵਿਆਹ ਵਿੱਚ ਵਰਤਾਈਆਂ ਜਾਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਮਠਿਆਈਆਂ ਰੱਖੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਇਸ ਕੋਠੜੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਲਾਵਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਰ-ਵਧੂ ਨੂੰ "ਕੋਠਾ ਪ੍ਰਵੇਸ਼" ਦੀ ਰਸਮ ਨਿਭਾਉਣ ਲਈ ਲਿਆਇਆ ਜਾਂਦਾ। ਇੱਥੇ ਹੀ ਵਰ ਕੋਲੋਂ "ਛੰਦ" ਸੁਣਨ ਦੀ ਰਸਮ ਨਿਭਾਈ ਜਾਂਦੀ। ਇੱਥੇ ਹੀ "ਪਲੰਘੇ ਬਿਠਾਉਣ" ਦੀ ਰਸਮ ਜਾਂ "ਮੱਠੜੀਆਂ ਚੱਬਣ" ਦੀ ਰਸਮ ਨਿਭਾਈ ਜਾਂਦੀ। ਇਸ ਭੰਡਾਰੇ ਨੂੰ "ਕੋਹਬਰ" ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ। ਉਸ ਬਾਲਟੀ ਵਿੱਚ ਭਰੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਸਤ੍ਹਾ ਉੱਤੇ ਧਰੇ ਘਟੀ/ਕੋਲੇ ਦੇ ਛੇਕ ਵਿੱਚੋਂ, ਪਾਣੀ, ਕੋਲੇ ਵਿੱਚ ਨੂੰ ਆਉਂਦਾ ਜਾਂਦਾ। ਇਸ ਕਾਰਜ ਲਈ ਘਰ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਪੱਕੀ ਡਿਊਟੀ ਲੱਗੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਕੋਲਾ ਭਰਨ ਬਾਅਦ ਇੱਕਦਮ ਖਾਲੀ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ- ਕੋਲਾ ਇੱਕ ਤੈਅ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ, ਜਿਵੇਂ, ਇੱਕ ਜਾਂ ਦੋ ਘੰਟੇ, ਆਦਿ, ਬਾਅਦ ਭਰਦਾ! ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿੰਨੀ ਵਾਰੀ ਕੋਲਾ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਭਰਦਾ ਉੰਨੀ ਵਾਰ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਖਾਲੀ ਕਰਨ ਬਾਅਦ ਕੰਧ ਉੱਤੇ ਹਲਦੀ ਜਾਂ "ਰੋਲੀ" ਨਾਲ ਲਕੀਰ ਵਾਹ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ -ਜਾਂ ਬਾਲਟੀ ਵਿੱਚ ਹਰ ਵਾਰ ਕੋਲਾ ਭਰਨ ਬਾਅਦ ਇੱਕ ਕੋੜੀ ਸੱਟ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ। ਇਹ ਕੋੜੀਆਂ ਜਾਂ ਕੰਧ 'ਤੇ ਵਾਰੀਆਂ ਲਕੀਰਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜ ਜੋੜ ਕੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਪੁਰਾਣੇ ਵੇਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਘਟੀ ਸਥਾਪਨ ਵਰਗੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਪੂਰੀ ਸ਼ਰਧਾ ਆਸਥਾ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਨਿਭਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਘਟੀ ਸਥਾਪਨ ਵੇਲੇ ਵੀ ਖਾਸ ਪੂਜਾ ਅਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਅਤੇ ਮੰਤਰ ਉੱਚਾਰਣ ਵੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਕਈ ਪੰਡਤਾਂ ਅਤੇ ਇਲਾਕਾਈ ਕਾਰਜਾਂ ਦੌਰਾਨ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤੀਆਂ ਮੁਲਾਕਾਤਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਵੀ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਇਸ ਘੜੀ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਮਹੂਰਤ ਦਾ ਸਮਾਂ ਦੇਖਣ/ਦੱਸਣ ਦਾ ਯੰਤਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਇਸ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸਾਹਾਂ ਦੀ ਪਲ ਪਲ ਘਟਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਅਵਧੀ-ਉਮਰ ਨਾਲ ਵੀ ਜੋੜ ਕੇ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਲੋਕ ਵਿਹਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ,

ਘਟੀ ਬਜੈ ਅਗੰਮ ਕੀ / ਛਿਣ ਛਿਣ ਅਉਧ ਵਿਹਾਂਦੀ ਜਾਇ / ਬਾਹਰ ਕੀ ਘਟੀ ਬਾਹਰੇ ਖਾਤਰ/ ਅੰਦਰਲੀ ਘਟੀ ਕੇ ਦਰਸਨ ਪਾਏ
(ਬਾਹਰ ਜਿਹੜੀ ਘਟੀ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀ ਹੈ ਉਸ ਨਾਲ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਿਤਾਉਣ ਲਈ ਬਾਹਰ ਦਾ ਸਮਾਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਜੇ ਅੰਦਰ ਸਾਹਾਂ ਦੀ ਘੜੀ ਨਿਰੰਤਰ ਚੱਲ ਰਹੀ ਹੈ, ਉਸ ਨਾਲ, ਤੇਰਾ ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਭਗਤੀ ਅਤੇ ਭਜਨ-ਸਿਮਰਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਅਕਾਰਥ ਬੀਤਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸੋ ਉਸ ਅੰਦਰਲੀ ਘੜੀ ਨੂੰ ਦੇਖ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰ।)
"ਮਹੂਰਤ ਮਾਰਤੰਡ", ਅਧਿਆਏ ਚੌਥਾ, ਵਿਵਾਹ ਪ੍ਰਕਰਣਮ, ਸ਼ਲੋਕ 37 ਅਨੁਸਾਰ ਵੀ- ਵਿਆਹ ਵਰਗੇ ਮਹੱਤਵ ਪੂਰਨ ਕਾਰਜ ਸਮੇਂ -ਮਹੂਰਤ ਅਨੁਸਾਰ ਸਮੇਂ-ਸਿਰ, ਤੈਅ ਹੋਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਰੀਤਾਂ-ਰਸਮਾਂ, ਮੰਤਰ ਜਾਪਾਂ ਅਤੇ ਅੱਗ ਦੀ ਪੂਜਾ, ਆਦਿ, ਨੂੰ ਨਿਭਾਉਣ ਲਈ ਘਟਿਕਾ ਯੰਤਰ ਸਥਾਪਨ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।
"ਘਟਿਕਾ ਯੰਤਰ ਸਥਾਪਨ -ਸਵੇਰੇ ਜਦੋਂ ਅੱਧਾ ਸੂਰਜ ਬਿੰਬ ਉਦਿਤ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਸ਼ਾਮ ਵੇਲੇ ਜਦੋਂ ਅੱਧਾ ਸੂਰਜ ਅਸਤ ਹੋਵੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਇੱਕ ਘਟੀ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸੁੱਧ ਘਟੀ-ਯੰਤਰ ਨੂੰ ਜਲ ਨਾਲ ਭਰੇ ਕੁੰਡ ਵਿੱਚ ਅਥਵਾ ਕਿਸੇ ਪਾਤਰ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਕੁੰਡ ਜਾਂ ਪਾਤਰ ਵਿੱਚ ਘਟੀ-ਯੰਤਰ ਜੇਕਰ ਆਗਨੇਯ, ਦਕਸ਼ਿਣ, ਨੈਰਿੰਤਯ ਜਾਂ ਵਾਯਵਯ ਕੋਣ/ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸੁਭ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਅਤੇ ਜੇ ਆਗਨੇਯ, ਦਕਸ਼ਿਣ, ਨੈਰਿੰਤਯ, ਪਸ਼ਚਿਮ, ਅਤੇ ਵਾਯਵਯ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਜਲ ਨਾਲ ਭਰ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਵੀ ਅਸੁਭ ਕਾਰਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉੱਤਰ, ਈਸ਼ਾਨ, ਅਤੇ ਪੂਰਬ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਅਤੇ ਜਲ ਨਾਲ ਭਰ ਜਾਣ ਉੱਤੇ ਸੁਭ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਸਮੇਂ ਅਸੁਭ ਲੱਛਣ ਹੋਣ ਉਸ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਵਿਆਹ, ਆਦਿ, ਸੁਭ ਕਾਰਜ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਵਿਆਹ ਦਾ ਸੁਭ ਮਹੂਰਤ ਕਢਾਉਣ ਅਤੇ ਇਸ ਮਹੂਰਤ ਅਨੁਸਾਰ ਲਾਵਾਂ ਫੇਰਿਆਂ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਜਿੰਨਾਂ ਅੱਜ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ, ਉਨਾਂ ਹੀ ਸ਼ਿਵ ਪਾਰਵਤੀ ਦੇ ਵਿਆਹ ਵੇਲੇ ਵੀ ਸੀ! ਪੁਆਧ ਦੇ ਕੁਝ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ

ਕੁਝ ਦਹਾਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਤੱਕ "ਘਟੀ ਸਥਾਪਨ" ਦੀ ਰਸਮ ਦਾ ਇਹੀ ਮਨੋਰਥ ਸੀ ਕਿ ਵਿਆਹ ਲਗਨ "ਸੋਧੇ ਗਏ ਸਾਹੇ" ਅਨੁਸਾਰ ਸੁਭ ਮਹੂਰਤ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਸ਼ਿਵ ਪਾਰਵਤੀ ਦੇ ਵਿਆਹ ਸਮੇਂ ਵੀ "ਗਿਰੀਰਾਜ ਹਿਮਾਲਿਆ ਦੇ ਰਾਜ ਪੁਰੋਹਿਤ ਮੁਨੀ ਗਰਗ ਜੀ ਨੇ ਹਿਮਾਲਿਆ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹੇ ਪਰਬਤ ਰਾਜ-ਲਗਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਆਪ ਭਗਵਾਨ ਸ਼ਿਵ ਤਥਾ ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਬਰਾਤੀਆਂ ਨੂੰ ਯਥਾ ਸ਼ੀਘਰ (ਜਿੰਨੀ ਜਲਦੀ ਹੋ ਸਕੇ) ਇੱਥੇ ਬੁਲਾਅ ਲਓ। ਤਦ ਸ਼ੈਲਰਾਜ ਦੇ ਮੰਤਰੀ ਸਭ ਦੇਵਤਿਆਂ ਸਹਿਤ ਭਗਵਾਨ ਸ਼ਿਵ ਨੂੰ ਬੁਲਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਜਨਵਾਸੇ ਵਿੱਚ ਗਏ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਲਦੀ ਵਿਆਹ ਮੰਡਪ ਵਿੱਚ ਪਧਾਰਨ ਦਾ ਨਿਮੰਤਰਣ ਦਿੱਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ਼ਿਵਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਪ੍ਰਭੂ ਕੰਨਿਆਂ ਦਾਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਨਜ਼ਦੀਕ ਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਵਰ ਅਤੇ ਕੰਨਿਆਂ ਨੂੰ ਪੰਡਤ ਜੀ ਬੁਲਾਅ ਰਹੇ ਹਨ।" (ਅਧਿਆਏ 47ਵਾਂ, ਵਰ ਵਧੂ ਦੁਆਰਾ ਏਕ ਦੂਸਰੇ ਕਾ ਪੂਜਨ)
ਪੁਰਾਤਨ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਮਹੂਰਤ, ਸਮਾਂ, ਤਿਥੀ, ਨਛੱਤਰ, ਵਾਰ, ਆਦਿ, ਦਾ ਏਨਾ ਮਹੱਤਵ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸੁਭ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਰੀਤ ਰਸਮ ਨੂੰ ਮਹੂਰਤ ਅਨੁਸਾਰ ਕਰਤਾਈ ਨਾਲ ਨਿਭਾਏ ਜਾਣ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਨਾਰਦ ਸੰਹਿਤਾ, ਅਧਿਆਏ 29, ਵਿਆਹ ਪ੍ਰਕਰਣਮ, ਸ਼ਲੋਕ 86-87 ਵਿੱਚ ਵੀ ਜਲ ਯੰਤਰ ਜਾਂ ਘਟੀ ਸਥਾਪਨ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ, "ਉੱਤਮ ਜੋਤਸ਼ੀ ਜਲ-ਯੰਤਰ ਨਾਲ ਘਟੀ ਬਣਾਅ ਕੇ ਲਗਨ ਦਾ ਨਿਸ਼ਚੈ ਕਰੇ। ਛੇ ਉਂਗਲ ਉੱਚਾ ਤੇ ਬਾਰਾਂ ਉਂਗਲ ਵਿਸਤਾਰ ਵਾਲਾ ਦਸ ਪਲ (ਚਾਲੀ ਤੋਲੇ) ਤਾਂਬੇ ਦਾ ਕਪਾਲ ਸਰੀਖਾ (ਬੰਦੇ ਦੀ ਉਲਟੀ ਖੋਪੜੀ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਦਾ) ਪਾਤਰ ਬਣਾਵੇ ਜੋ ਕਿ ਸੱਠ ਪਲ (240 ਤੋਲੇ) ਜਲ ਨਾਲ ਭਰ ਜਾਵੇ। ਅਜਿਹੇ ਪਾਤਰ ਨੂੰ ਜਲ ਵਿੱਚ ਗੇਰਨ ਨਾਲ ਉਹ ਅਹੋਰਾਤ੍ਰ (ਇੱਕ ਦਿਨ ਅਤੇ ਰਾਤ) ਵਿੱਚ ਸੱਠ ਵਾਰ ਜਲ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬੇਗਾ।" ਸ਼ਲੋਕ ਨੰਬਰ 88-95 ਵਿੱਚ ਘਟਿਕਾ ਯੰਤਰ ਜਾਂ ਜਲ-ਯੰਤਰ ਨੂੰ ਬਨਾਉਣ ਅਤੇ ਵਰਤਣ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ- ਉੱਥੇ ਸੋਨੇ ਦੀ ਸਲਾਈ ਨਾਲ ਉਤਦ ਪ੍ਰਮਾਣ ਛਿਦ੍ਰ ਦਾ ਸਥਾਨ ਬਣਾਓ। ਉਸਦੇ

ਵਿਚਕਾਰ ਛੇਦ ਕਰੋ ਅਤੇ ਚਾਰ ਉਂਗਲ ਉੱਪਰ ਤੱਕ ਜਲ ਭਰ ਦੇਵੋ। ਛੇ ਪਲ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦਾ ਵੀ ਤਾਮਰ ਪਾਤਰ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਵਿੱਚ ਬਾਰਾਂ ਉਂਗਲ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਛੇ ਉਂਗਲ ਉੱਚਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਚਾਰ ਉਂਗਲ ਪ੍ਰਮਾਣ ਵਿੱਚਕਾਰ ਸੋਨੇ ਦਾ ਮਾਸਾ ਲਗਾਵੋ। ਮੱਧਯ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਜਲ ਦੀ ਨਾੜੀ ਬਿਧੋ (ਵਿੰਨੋ)। ਉਸ ਨੂੰ ਘਟਿਕਾ-ਯੰਤਰ ਜਾਣੋ। ਫੇਰ ਜਲ ਨਾਲ ਭਰੇ ਹੋਏ ਤਾਂਬੇ ਦੇ ਪਾਤਰ ਵਿੱਚ ਅਥਵਾ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਪਾਤਰ ਵਿੱਚ ਸੁਗੰਧ, ਪੁਸ਼ਪ ਆਦਿਕ ਨਾਲ ਪੂਜਾ ਕਰ ਕੇ, ਸੋਭਿਤ ਕਰ ਕੇ, ਤੰਦੁਲ ਸਵਰਨ ਨਾਲ ਯੁਕਤ ਦੋ ਵਸਤਰਾਂ ਨਾਲ ਆਛਾਦਿਤ ਕਰ ਕੇ (ਢਕ ਕੇ) ਅਜਿਹੇ ਜਲ ਦੇ ਭਰੇ ਹੋਏ ਪਾਤਰ ਵਿੱਚ ਇਸ ਘਟੀ-ਯੰਤਰ ਨੂੰ ਆਪਾ ਸੂਰਜ ਉਦੈ ਹੋਣ ਦੇ ਸਮੇਂ ਛੱਡ ਦੇਵੋ। ਪੁਰਵੋਕਤ ਰਚਨਾ ਵਾਲੇ ਉਸ ਯੰਤਰ ਨੂੰ ਇਸ ਮੰਤਰ ਨਾਲ ਛੱਡਣਾ ਹੈ, "ਆਪ ਸਭ ਯੰਤਰਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਹੋ। ਪਹਿਲਾਂ ਬ੍ਰਹਮਾ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਵਰ ਕੰਨਿਆਂ ਦੇ ਸੁਖਦ-ਸਖੇ ਵਾਸਤੇ ਕਾਲ ਸਾਧਨ ਦੇ ਕਾਰਨ ਕਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਯੰਤਰ ਨਹੀਂ ਬਣੇ ਤਾਂ ਬਾਰਾਂ ਉਂਗਲ ਦਾ ਸ਼ੰਕੂ ਬਣਾਅ ਕੇ ਇਸਟ ਦਾ ਨਿਸਚੈ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਲੇਕਿਨ ਹੋਰ ਯੰਤਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਇਸਟ ਸਾਧਨ ਵਿੱਚ ਦੁਰਲੱਭ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਸੁੰਦਰ ਲਗਨ ਵਿੱਚ ਵਰ ਕੰਨਿਆਂ ਦਾ ਵਿਆਹ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।" ਇਸੇ ਉਪਰੋਕਤ ਮੰਤਰ ਦਾ ਉਲੇਖ ਪਾਰਸਕਰ ਗ੍ਰਹਿ ਸੂਤਰ ਵਿੱਚੋਂ ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, "ਆਪ (ਘਟੀ ਸਥਾਪਨ ਦਾ ਯੰਤਰ) ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਏ ਗਏ ਯੰਤਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੋ, ਇਸਤ੍ਰੀ ਤਥਾ ਪੁਰਸ਼ ਵਿੱਚ ਭਾਵ ਜਾਂ ਅਭਾਵ ਅਤੇ ਕਾਲ (ਸਮੇਂ) ਨੂੰ ਜਾਣਨ ਦਾ ਆਪ ਹੀ ਉਪਯੁਕਤ ਸਾਧਨ ਹੋ।" (ਪਾਰਸਕਰ ਗ੍ਰਹਿ ਸੂਤਰ 11418 ਵਿੱਚ ਗਦਾਧਰ ਦੁਆਰਾ ਉਥਰਿਤ)

{ਇੱਥੇ ਇਹ ਵੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰ ਲਈਏ ਕਿ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤੀ ਰਿਸ਼ੀ ਮੁਨੀਆਂ, ਜੋਤਿਸ਼ਾਚਾਰੀਆਂ ਨੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਗਣਨਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਸੂਰਜ ਸਿਧਾਂਤ ਅਨੁਸਾਰ ਸਮੇਂ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟਾ ਮਾਪ ਸੱਤਯ ਹੈ। *ਪਦਮ ਪੱਤਰ ਜਾਂ ਕਮਲ ਦੇ ਪੱਤੇ ਵਿੱਚ ਸੂਈ ਖੋਭਣ ਵਿੱਚ ਲੱਗਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਨੂੰ

ਸੱਤਿਯਤਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਮੇਂ ਦੀ ਇਸ ਅਵਧੀ ਵਿੱਚ 3240000ਵੇਂ ਭਾਗ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। *60 ਤ੍ਰਿਤੀ=ਇੱਕ ਰੇਣੂ, ਇਹ ਇੱਕ ਸੈਕਿੰਡ ਦਾ 54000ਵਾਂ ਭਾਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ * 60 ਰੇਣੂ=ਇੱਕ ਲਾਵਾ, ਇਹ ਇੱਕ ਸੈਕਿੰਡ ਦਾ 900ਵਾਂ ਭਾਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ *60 ਲਾਵਾ = ਇੱਕ ਲੀਕਸ਼ਕ, ਇਹ ਇੱਕ ਸੈਕਿੰਡ ਦਾ 15ਵਾਂ ਭਾਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। *60 ਲਿਕਿਸ਼ (=) = ਇੱਕ ਪ੍ਰਾਣ ਅਰਥਾਤ ਚਾਰ ਸੈਕਿੰਡ। *6 ਪ੍ਰਾਣ = ਇੱਕ ਵਿਘਾਤੀ, 24 ਸੈਕਿੰਡ ਦੀ ਅਵਧੀ। * 60 ਵਿਘਟੀਆਂ=ਇੱਕ ਘਟੀ ਅਰਥਾਤ 24 ਮਿੰਟ। * 2 ਘਟੀਆਂ=ਇੱਕ ਮਹੂਰਤ ਅਰਥਾਤ 48 ਮਿੰਟ। *30 ਮਹੂਰਤ=ਇੱਕ ਅਹੋਰਾਤ੍ਰ (ਇੱਕ ਦਿਨ ਅਤੇ ਰਾਤ) ਭਾਵ 60 ਘਟੀ। ਪੱਛਮੀ ਪੱਧਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਇੱਕ 1×24 ਘੰਟੇ। *30 ਦਿਨ=ਇੱਕ ਮਹੀਨਾ। *2 ਮਹੀਨੇ=ਇੱਕ ਰੁੱਤ। *3 ਰੁੱਤਾਂ=ਇੱਕ ਅਯਾਨਾ ਸੰਕਰਾਂਤੀ *2 ਸੰਕਰਾਂਤੀ=ਇੱਕ ਸਾਲ। *1 ਮਾਨਵ ਵਰਸ਼= ਦੇਵ ਲੋਕ ਦੇ 24 ਘੰਟੇ। *30 ਮਾਨਵ ਵਰਸ਼=ਦੇਵ ਲੋਕ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੀਨਾ। * 360 ਮਾਨਵ ਵਰਸ਼=ਦੇਵ ਲੋਕ ਦਾ ਇੱਕ ਸਾਲ। * 120000 ਦੇਵ ਵਰਸ਼= ਬ੍ਰਹਮਾ ਦਾ ਇੱਕ ਦਿਨ (ਇੱਕ ਕਲਪ 4320000000 ਮਾਨਵ ਵਰਸ਼। *360 ਕਲਪ= ਬ੍ਰਹਮਾ ਦਾ ਇੱਕ ਸਾਲ। ਘਟੀ ਸਥਾਪਨ ਅਨੁਸਾਰ ਜਾਂ ਕਹਿ ਲਓ ਕਿ ਸ਼ੁਭ ਮਹੂਰਤ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਆਹ ਕਰ ਕੇ ਕੁਝ ਨੁਕਸਾਨ-ਦਾਇਕ ਯੋਗਾਂ ਨੂੰ ਟਾਲਣ ਨਾਲ, ਕਈ ਦੰਤ-ਕਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵੀ ਜੁੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ- "ਗਿਆਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਭਾਸਕਰ ਅਚਾਰੀਆ ਨੇ, ਜੋ ਕਿ ਜੋਤਿਸ਼ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾੰਡ ਪੰਡਿਤ ਸਨ, ਆਪਣੀ ਬੇਟੀ ਲੀਲਾਵਤੀ ਦੀ ਕੁੰਡਲੀ ਅਨੁਸਾਰ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਉਸਦੀ ਕੁੰਡਲੀ ਵਿੱਚ ਵਿਧਵਾ ਯੋਗ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਜੋਤਸ਼ੀ ਹੋਣ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੇ ਸ਼ੁਭ ਮਹੂਰਤ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਆਹ ਰਚਾਅ ਕੇ ਇਸ ਯੋਗ ਨੂੰ ਟਾਲਣ ਦੀ ਪੂਰੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਨੇ ਘਟੀ ਸਥਾਪਨ ਦੀ ਰੀਤ ਵੀ ਨਿਭਾਈ ਤਾਂ

ਜੋ ਸ਼ੁਭ/ਅਸ਼ੁਭ ਮਹੂਰਤ ਦੇਖ ਕੇ ਹੀ ਵਿਆਹ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਭਾਸਕਰ ਅਚਾਰੀਆ 12ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਮਹਾਨ ਭਾਰਤੀ ਗਣਿਤਜੋਗ ਅਤੇ ਖਗੋਲ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਸਨ। ਵਿਆਹ ਦੇ ਸ਼ੁਭ ਮਹੂਰਤ ਨੂੰ ਟਾਲਣ ਲਈ ਭਾਸਕਰ ਨੇ ਘਟੀ ਸਥਾਪਨ ਦੀ ਰਸਮ ਵਿਧੀਵਤ ਨਿਭਾਈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਵਿਆਹ ਦਾ ਸ਼ੁਭ ਮਹੂਰਤ ਕਢਾਉਣ ਲਈ ਜਲ-ਘੜੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਨਿੱਕੀ ਸੋਨੇ ਦੀ ਬੱਲੀ ਰੱਖੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਬੱਲੀ ਤਲੇ ਡੁੱਬ ਜਾਂਦੀ, ਤਦ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਕਿ ਸ਼ੁਭ ਸਮਾਂ ਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਭਾਸਕਰ ਖੁਦ ਜੋਤਿਸ਼ੀ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਜੇ ਮੈਂ ਇਹ ਬੱਲੀ ਇੱਕ ਬੰਦ ਘੜੇ ਵਿੱਚ ਰੱਖਾਂ ਅਤੇ ਲੀਲਾਵਤੀ ਨੂੰ ਇਸ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰੱਖਾਂ, ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਮਹੂਰਤ ਖਰਾਬ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਸੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੱਲੀ ਰੱਖ ਕੇ ਘੜੇ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਸਦਕਾ ਲੀਲਾਵਤੀ ਘੜੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਆਈ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਦੇਖਣ ਦੀ ਜਗਿਆਸਾ ਹੋਈ ਕਿ ਇਸ ਘੜੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕੀ ਹੈ? ਉਸ ਨੇ ਨਿੱਕੇ ਜਿਹੇ ਸੁਰਾਖ ਵਿੱਚੋਂ ਤੱਕਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਇਸੇ ਦੌਰਾਨ ਉਸ ਦੀ ਨੱਕ ਵਿੱਚ ਪਹਿਨੀ ਹੋਈ ਨੱਥ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਮੋਤੀ ਸੁਰਾਖ ਰਾਹੀਂ ਘੜੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਗਿਰ ਗਿਆ। ਉਹ ਮੋਤੀ ਬੱਲੀ ਦੇ ਛੇਦ ਵਿੱਚ ਫਸ ਗਿਆ। ਘੜੇ ਦਾ ਤਵਾਜਨ ਵੀ ਹਿੱਲ ਗਿਆ। ਬੱਲੀ ਤੁਰੰਤ ਡੁੱਬ ਗਈ। ਸ਼ੁਭ ਮਹੂਰਤ ਗਲਤ ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਚਲਿਆ ਗਿਆ। ਕੁੰਡਲੀ ਵਿੱਚ ਦੱਸੇ ਗਏ 'ਵਿਧਵਾ ਯੋਗ' ਅਨੁਸਾਰ ਲੀਲਾਵਤੀ ਵਿਧਵਾ ਹੋ ਗਈ।"

ਬੇਸ਼ੱਕ ਸ਼ੁਭ ਮਹੂਰਤ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਆਹ ਰਚਾਉਣ ਬਾਅਦ ਵੀ ਪੁਆਧ ਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਦੁੱਖ ਸੁੱਖ ਧੁੱਪ ਛਾਂ ਵਾਂਗ ਚੱਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ- ਲੇਕਿਨ ਫੇਰ ਵੀ ਪੁਆਧ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਭ ਮਹੂਰਤ ਵਾਸਤੇ ਸਹੀ ਸਮਾਂ ਜਾਣਨ ਲਈ "ਘਟੀ ਸਥਾਪਨ" ਦੀ ਰਸਮ ਇੱਕ ਅਹਿਮ ਰਸਮ ਰਹੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿ ਪੂਰੀਆਂ ਸਖ਼ਤ ਧਾਰਮਿਕ ਰੀਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਨਿਭਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਡਾ ਚਰਨਜੀਤ
ਸਾਬਕਾ ਰਾਜ ਸੰਪਰਕ ਅਧਿਕਾਰੀ
ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੇਵਾ ਯੋਜਨਾ

ਕਲਾਸ XII ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਹੀ ਕਰੀਅਰ ਕੋਰਸ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨਾ: ਸਫਲਤਾ ਦਾ ਇੱਕ ਮਾਰਗ

ਡਾ. ਵਿਜੇ ਗਰਗ

ਬਾਰੂਵੀਂ ਜਮਾਤ ਦਾ ਪੂਰਾ ਹੋਣਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮੋੜ ਹੈ। ਇਹ ਉਹ ਪੜ੍ਹਾਅ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਕਰੀਅਰ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਲੱਭਦੇ ਮੌਕਿਆਂ ਦੀ ਇੱਕ ਲੰਮੀ ਚੋੜੀ ਸੂਚੀ ਨਾਲ, ਸਹੀ ਕੋਰਸ ਚੁਣਨਾ ਬਹੁਤ ਔਖਾ ਕੰਮ ਲੱਗ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਐਪਰ, ਸਹੀ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ, ਸਵੈ-ਜਾਗਰੂਕਤਾ, ਅਤੇ ਮੌਕਿਆਂ ਬਾਰੇ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਸਮਝ ਨਾਲ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਭਰੇ ਫੈਸਲੇ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਨ- ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੂਰੇ ਕਰੀਅਰ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਣਗੇ।

Mintly

ਤੁਹਾਡਾ ਆਪਣੀਆਂ ਦਿਲਚਸਪੀਆਂ-ਰੁਚੀਆਂ ਅਤੇ ਤਾਕਤਾਂ-ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ- ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਦਮ ਹੈ- ਯਾਨੀ ਸਵੈ-ਮੁਲਾਂਕਣ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕੋਰਸ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੀਆਂ ਰੁਚੀਆਂ, ਹੁਨਰ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸਾਥੀ ਦੇ ਦਬਾਅ ਜਾਂ ਸਮਾਜਕ ਉਮੀਦਾਂ ਦੀ ਬਜਾਏ ਆਪਣੇ ਜਜ਼ਬੇ-ਜਨੂੰਨ ਦੀ ਨੀਂਹ ਉੱਤੇ ਬਣਿਆ ਕਰੀਅਰ ਚੁਣਨ ਨਾਲ, ਅਕਸਰ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਅਤੇ ਸਫਲਤਾ ਵੱਲ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ।

ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਕਰੀਅਰ ਕਿਹੜੇ ਕਿਹੜੇ

ਵਿਗਿਆਨ-ਧਾਰਾ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਕੋਲ ਭਾਂਬ ਭਾਂਤ ਦੇ ਮੌਕੇ ਹਨ। ਰਵਾਇਤੀ ਮਾਰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ (B.Tech), ਮੈਡੀਸਨ (MBBS), ਅਤੇ ਫਾਰਮੇਸੀ (ਬੀ.ਫਾਰਮ) ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਬਾਇਓਟੈਕਨਾਲੋਜੀ, ਡਾਟਾ ਸਾਇੰਸ,

ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਆਰਟੀਫੀਸ਼ੀਅਲ ਇੰਟੈਲੀਜੈਂਸ ਵਰਗੇ ਨਵੇਂ ਉੱਭਰਦੇ ਖੇਤਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਅਲਾਇਡ ਹੈਲਥ ਸਾਇੰਸ, ਨਰਸਿੰਗ ਅਤੇ ਪੈਰਾਮੈਡੀਕਲ ਕੋਰਸ ਵੀ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਬਦਲ ਹਨ।

ਕਾਮਰਸ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਕਰੀਅਰ ਕਿਹੜੇ ਕਿਹੜੇ

ਕਾਮਰਸ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਬੈਚਲਰ ਆਫ ਕਾਮਰਸ (B.Com), ਚਾਰਟਰਡ ਅਕਾਊਂਟੈਂਟਸੀ (CA), ਕੰਪਨੀ ਸਕੱਤਰ (CS), ਅਤੇ ਬੈਚਲਰ ਆਫ ਬਿਜਨਸ ਐਡਮਿਨਿਸਟ੍ਰੇਸ਼ਨ (BBA) ਵਰਗੇ ਕੋਰਸਾਂ ਦੀ ਘੋਖ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਵਿੱਤ, ਬੈਂਕਿੰਗ, ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਅਤੇ ਉੱਦਮਤਾ ਵਿੱਚ ਕਰੀਅਰ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਵਿਕਾਸ ਦੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਡਿਜੀਟਲ ਬਜ਼ਾਰਾਂ ਦੇ ਉੱਭਰਨ ਨਾਲ, ਈ-ਕਾਮਰਸ ਅਤੇ ਵਿੱਤੀ ਤਕਨਾਲੋਜੀ (ਫਿਨਟੈਕ) ਵਰਗੇ ਖੇਤਰ ਵੀ ਫੈਲ ਰਹੇ ਹਨ।

ਆਰਟਸ/ਹਿਊਮੈਨਿਟੀਜ਼ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਕਰੀਅਰ ਕਿਹੜੇ ਕਿਹੜੇ

ਆਰਟਸ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਕੋਲ ਕਰੀਅਰਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਲੰਮੀ ਚੋੜੀ ਸੂਚੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ

ਬੈਚਲਰ ਆਫ ਆਰਟਸ (ਬੀਏ), ਪੱਤਰਕਾਰੀ, ਕਨੂੰਨ (ਐਲਐਲਬੀ), ਮਨੋਵਿਗਿਆਨ, ਸਮਾਜ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਗਿਆਨ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਸਮੂਹਕ ਸੰਚਾਰ, ਫੈਸ਼ਨ ਡਿਜ਼ਾਈਨਿੰਗ ਅਤੇ ਲਲਿਤ ਕਲਾਵਾਂ ਵਰਗੇ ਰਚਨਾਤਮਕ ਖੇਤਰ ਵੀ ਦਿਲਚਸਪ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਹਨ। ਸਿਵਲ ਸੇਵਾਵਾਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਟੀਚਾ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਅਤੇ ਹੁਨਰ-ਆਧਾਰਤ ਕੋਰਸ

ਅੱਜ ਦੀ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਾਲੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ, ਹੁਨਰ-ਆਧਾਰਤ ਸਿੱਖਿਆ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਡਿਜੀਟਲ ਮਾਰਕੀਟਿੰਗ, ਗ੍ਰਾਫਿਕ ਡਿਜ਼ਾਈਨਿੰਗ, ਐਨੀਮੇਸ਼ਨ, ਹੋਟਲ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਅਤੇ ਸੈਰ-ਸਪਾਟਾ ਵਿੱਚ ਕੋਰਸ, ਵਿਹਾਰਕ ਗਿਆਨ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਵੱਕੇਸ਼ਨਲ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਦਯੋਗ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹੁਨਰ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸੇਵਾਮੁਕਤ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਵਿਦਿਅਕ ਕਾਲਮਨਵੀਸ ਉੱਘੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਗਲੀ ਕੌਰ ਚੰਦ ਐਮਐਚਆਰ ਮਲੋਟ-152107 9465682110

Rama Didi Bhatt: A Name That Endures / KBS Sidhu and Poonam Singh

One of the earliest disciples in the first circle of Guru Nanak
 (“Rama Diddi Bhagat” - One of the first 5 disciples?) Nanak? - PS)

KBS Sidhu, IAS (retd.), served as Special Chief Secretary to the Government of Punjab. He is the Editor-in-Chief of The KBS Chronicle, a daily newsletter offering independent commentary on governance, public policy, hi-tech and strategic affairs, apart from inter-faith dialogues.

More Than a Passing Mention: Rama Didi Bhatt in Sikh Memory

When the earliest companions and disciples of Guru Nanak are called to memory, certain names rise at once into prominence. Bhai Mardana, with his rabab and lifelong companionship, occupies a cherished place in Sikh remembrance. Bhai Lalo endures as the symbol of honest labour sanctified by spiritual truth. Others are recalled through vivid episodes, dialogues, and illustrative anecdotes. Yet the early Sikh tradition also preserves the names of figures who appear only briefly in the record and whose importance lies not in elaborate narrative but in the simple dignity of their inclusion. Among these is Rama Didi Bhatt — a name that survives through Bhai Gurdas and through a web of geographical, social, and linguistic evidence that, taken together, tells a story considerably richer than a single line of verse might suggest.

The Witness of Bhai Gurdas

The importance of Rama Didi lies precisely in the nature of the source that preserves his memory. Bhai Gurdas (c. 1551–1636) is not a casual or careless chronicler. His Vaaran are among the most valued interpretive sources for understanding the formative Sikh tradition. Guru Arjan

Dev Ji described them as the ‘key’ (ਕੜੀ) to the Guru Granth Sahib. He was the amanuensis who inscribed the Adi Granth at Guru Arjan’s dictation. When Bhai Gurdas includes a name in his spiritual roll-call of early Sikhs, it is rarely accidental. In Vaar 11 of his Vaaran, Bhai Gurdas presents a sequence of early Sikh exemplars — those who responded to Guru Nanak’s message and came within the orbit of the new path being shaped by the Guru’s word. Within that spiritual register appears Rama Didi (pronounced *डिडी/दीदी*- PS) . This is not a modern conjecture imposed on a vague reference. It is part of a deliberate remembrance preserved in one of the Panth’s most respected early exegetical voices. Bhai Gurdas also gives, in Vaar XI Pauri 21, a brief account of the Bhattas who became devoted to the house of Nanak, underlining his awareness of this community as a distinct thread in the early Sikh story.

The phrase ‘one of the first among the disciples of Guru Nanak’ should be understood not as a narrow chronological claim but as a historically grounded interpretive one. Bhai Gurdas’s Vaar functions as a spiritual map of the Guru’s earliest following. To be named there is to be placed in that foundational generation which first recognised the Guru’s light. Rama Didi belongs to that earliest

The Bhattas praised Nanak (and his Lights) as incarnation of Vishnu)

remembered Sikh circle.

The Bhattas: A Community Between Courts and Gurus

The identification of Rama Didi as a Bhatt adds a layer of social and literary significance. The Bhattas were a community of bards, genealogists, and praise-poets rooted in north Indian courts. They were Gaur Brahmins of the Kaushish gotra, associated with Sultanpur in what is now Kapurthala district, with families in the villages of Bhadsan (Ladva), Karsindhu (Safidon), and Talaunda (Jind) in Haryana — a geography that places them firmly in the heartland of Punjab and its adjacent territories during Guru Nanak’s era.

In older settings, the Bhattas directed their poetic gifts towards courts, dynasties, and established sacred idioms. Their role was to sing the martial and devotional praises of rulers and warriors — the Bhattashri, their distinctive poetic register, was a language of glory and lineage. That a Bhatt should be remembered among Guru Nanak’s early Sikhs is therefore no trivial matter. It tells us something important about the reach of the Guru’s message: it drew not only householders, artisans, and seekers, but also men formed within older

Rama Didi Bhatt: A Name That Endures

intellectual and devotional structures.

Rama Didi thus stands as an early sign of a profound cultural reorientation. In the world opened by Guru Nanak, the bardic faculty that had served courts and dynasties could now be redirected towards the living Guru and the truth of the Shabad. This redirection would culminate, two generations later, in the Bhatt Bani — the 123 Swaiyas composed by eleven Bhattas and enshrined in the Guru Granth Sahib (pages 1389–1409) as eulogies to the first five Gurus. Scholars are not in complete agreement whether the composers numbered eleven, twelve, or seventeen, but the lineage of devoted Bhatt poets attached to the house of Nanak is well established. Rama Didi appears as the earliest pointer in that direction: not the culmination of the Bhatt-Sikh relationship, but its first remembered seed.

The Question of the Name: Didi, Diddi, and the Possible Antiquity of a Surname

The element ‘Didi’ or ‘Diddi’ in Rama’s name has attracted attention in its own right, and with good reason. The surname Diddi — borne by a Brahmin community of Punjab to this day — may carry within it a history considerably older than the early Sikh period.

.....Didi- ... the name in its surname form points to something more complex (A variant of Dada ie big, Dada is seen as a variant surname

of Diddi in Jalandhar- PS). A community identified as Diddis exists in Punjab, with a notable presence in the Batala area — the very sasural of Guru Nanak, in whose vicinity the shrine and village of Vaishno Devi’s purohitas at a location called Diddi village at the foot of the Trikuta mountain range (Vaishno Devi shrine- PS) has been noted. The proximity of Guru Nanak’s in-laws’ territory to this Diddi geography is not without interest.

More striking is the community’s presence further south into Punjab. (Maharashtra and AP also bear the surname Diddi- PS). The historic sub-town of Hadiabad, now part of Phagwara in Kapurthala district, bears the name in a form that appears to derive from ‘Hadia’ — a grant to a spiritual figure. Research points to Diddi Mohalla within Hadiabad (now fast changing into Ambedkar Nagar- PS), where families of this community still reside. Significantly, the community has both a Brahmin branch and a separate Scheduled Caste branch — an unusual social duality that suggests an ancient community with a layered and pre-caste history. (Perhaps two sets of families co-existing with amity as in Diddi village, Katra, where Bhangala’s Diddis, who are in charge of a local minor Devi’s shrine there, call themselves Dogra and were prominent in Sheikh Abdullah’s JK govt structure) or uneasy tolerance as in Hadiabad village (origin of Phagwara- PS). Historical records confirm (a well known -PS) Diddi family’s roots in (“Old Place”

-PS) Hadiabad (Kapurthala): Pt. Durga Das Diddi of that town was the father of the Communist trade union leader Madan Lal Didi (born 1924), and the surname ‘Diddi’ is recorded as the family’s Brahmin (Kaushal gotra as per Haridwar records- PS) name in the official genealogical tradition.

The scholar and researcher Poonam Singh (nee Diddi, daughter of the very popular ideologue and leader-organiser, poet of AITUC trade unions Madan Lal Didi (3 poems included in the prestigious historical collection “Ehsas-O Izhar” by Ashwani Kumar, mentioned thrice - especially among 4 philosopher poets) and Com. Sheila Didi, Barrister -PS), one of the readership of the Substack newsletter that first prompted this enquiry, has raised the intriguing suggestion — sourced from a Greek scholar — that the Didi or Dede name... trace to a Sufi-Buddhist order in which ‘Dede’ carried the meaning of Rehber, a spiritual guide. The word finds a remarkable parallel in the Maldives, where historically only three families held social pre-eminence: the king’s family, the treasurer’s family, and the Didis — a hereditary lineage of spiritual guides. A Maldivian president and his daughter who served as foreign minister have borne the Didi name within living memory. This Maldivian usage — in a chain of islands that was historically a corridor between South Asia and the Arab world — suggests that the Didi identity may have had currency across an older, pre-

Islamic (Sufi-Buddhist -PS) spiritual geography reaching from the subcontinent towards the Indian Ocean world.

(Maldives has a sizeable Didi/Didi population, as historically “one of three main families” being possibly the spiritual and ‘divine law’ legal-guides and advisors to the lineage of it’s Buddhist kings. Many recent past PMs, a female FM were Diddis-though “all Muslim now, as the earlier population, all Buddhist, accepted Islam along with the King”.

For eg- Abdul Majeed Didi: Prime Minister from 1926 to 1932. Mohamed Amin Didi: Prime Minister 1945–1952 and first President -1953. Ibrahim Ali Didi: Served as the 7th Prime Minister from 1954 to 1957.

The Didi surname is found spread out all over the world, the highest concentration being in Algiers, pointing to its antiquity and reach.

“The surname, predominantly found in Africa, with 71 percent of the Didi; 37 percent in North Africa and 33 percent in Mahgreb.” - “Forbears”. “David” - Hebrew roots, 2nd king of Israel, name associated with one especially dear, intertwined with the mysterious, historically spiritually eminent Sufi-Buddhist Dede priests. (“Big”, “Grandfather”). Top-tier name for centuries across Christian, Jewish, and Islamic traditions. David- a shepherd who became king- a warrior, a poet, and a musician in the 10th Century AD. Star of David is special to Jews. “passionate figure balancing power with spirituality”. - (PS)

If the Diddis of Punjab are indeed remnants of an ancient

spiritual-guide community — whether of Sufi, Buddhist, or even older Brahminic provenance — then Rama Didi’s attachment to Guru Nanak takes on a further dimension. He would not merely have been a bard who

recognised a new spiritual light; he may have been, by the very meaning of his surname, a man whose community had historically been associated with spiritual guidance and sacred service. That such a man should become one of the Guru’s earliest Sikhs is both historically coherent and symbolically resonant.

The Quietness of Rama Didi: A Different Order of Greatness

What is especially striking about Rama Didi’s presence in the tradition is its quietness. Unlike some other early Sikhs, he is not accompanied by an elaborate anecdote, a dramatic encounter, or a famous episode of confrontation and transformation. There is no extended sakhi that has carried his memory into popular retelling. Instead, what survives is more restrained and, in its own way, more profound: his name, his community identity, and his place among those early Sikhs whom Bhai Gurdas considered worthy of record.

Bhai Gurdas ji

“Pirthi Mal Sehgal Bhalla Rama Didi Bhagat Abhiasi.”
(5th line of 13th stanza of Var 11 Bhai Gurdas).

There is a lesson in that restraint. Sikh history was not made only by those whose stories became widely narrated. It was also made by those whose discipleship was deep, steadfast, and spiritually recognisable even when history preserved only their names and not their full biographies. Rama Didi represents that quieter order of greatness — the gursikh whose devotion was real, whose recognition of the Guru’s light was early, and whose place in the sangat was secure, though posterity has preserved only a brief trace of him.

Indeed, Rama Didi may be understood as representing a whole class of early Gursikhs whose role was foundational though not theatrically remembered. The house of Guru Nanak did not become a Panth through isolated

brilliance alone. It grew because a widening circle of men and women recognised in the Guru's word a truth greater than inherited habit, social prestige, or ritual convention. The visible companions gave the tradition its narrative shape; the quieter disciples gave it social rootedness and depth. Rama Didi belongs unmistakably to this second, essential category. (Perhaps losing his surname too, at some stage, due to a principled commitment. The Bhattas saw the Gurus as incarnations of Vishnu- not the Sikh way of thinking, but still their verses were included in the Granth Sahib by Guru Arjun Dev.) -PS

What His Memory Restores to Our Understanding

For the contemporary reader, the value of remembering Rama Didi lies precisely in what his memory corrects and restores. He reminds us that in the Sikh tradition, to be 'first' is not necessarily to be famous. It is to be spiritually alert. It is to recognise the Guru's truth when it first appears before the world and to align oneself with it before the multitude follows. Many may later admire what a few first perceived. Rama Didi stands for that early recognition.

His Bhatt background also reminds us that the spiritual revolution initiated by Guru Nanak was not socially narrow. It had begun, even in its earliest phase, to gather into itself diverse streams of Punjab and north Indian life — the musician, the artisan, the householder, and the learned bard. The later Bhatt

Bhattas

tradition associated with the Sikh Gurus, culminating in the inclusion of Bhatt Bani in the Adi Granth, would make this diversity scripturally permanent. Rama Didi is the earliest known figure in that lineage.

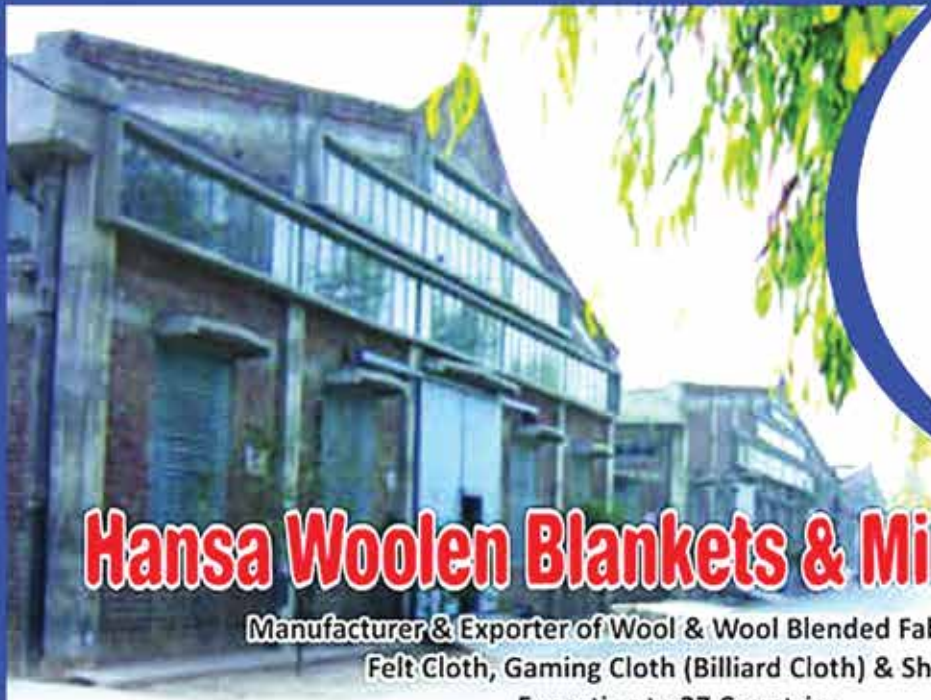
The possible antiquity of the Diddi surname—its connections to spiritual guide communities across a broad geographic arc, its roots in the Batala-Katra-Vaishno Devi corridor (where they were the official Devi priests living in the Diddi village, having a common ancestor who is still worshipped jointly by them and the twin Bhangala village 'cousins'- this collaborative-author's own grand uncle Ram Dutt Diddi, an investigation Officer in British times, shared specifically that the Diddis had come to India, like the Parsis, at some point - PS), its documented presence in Hadiabad's Brahmin mohalla, and its social duality between Brahmin and non-Brahmin branches — all suggest that when Rama Didi attached himself to Guru Nanak, he was not a chance arrival. He may have been a man whose family had long occupied a liminal, spiritually-oriented position in north Indian society (Ambedkar lists this surname too- PS) : positioned between the courts

and the sacred, between knowledge and practice, and therefore peculiarly receptive to a Guru whose message dissolved precisely those inherited boundaries.

Thus, to write about Rama Didi is not merely to recover an obscure historical figure. It is to restore balance to our understanding of Sikh beginnings. The rise of Guru Nanak's path was sustained not only by celebrated encounters and famous lifelong companions but also by those quieter souls who entered the Guru's orbit early and remained there with faith, purity, and devotion. Rama Didi Bhatt — preserved in memory through Bhai Gurdas, and now illuminated by the living memory of the Diddi community in Punjab — belongs to that sacred first circle (also mentioned as Bhagat Rama Diddi by Bhai Gurdas- PS). However brief the surviving reference, its significance endures. In that one remembered name there stands, as it were, an entire generation of early Gursikhs whose steadfastness helped carry Guru Nanak's light into history.

-Substack KBS Chronicles

Note: The author KBS is grateful to Poonam Singh (preetlarhi@gmail.com) for her observations on the Diddi community, their geographical connections to the Batala-Vaishno Devi corridor, and the etymological suggestion linking 'Diddi' to an ancient spiritual-guide lineage. These observations have substantially enriched this account.

Hansa Woolen Blankets & Mink Blankets

Manufacturer & Exporter of Wool & Wool Blended Fabrics, Blankets,
Felt Cloth, Gaming Cloth (Billiard Cloth) & Shawls.

Exporting to 27 Countries.

Export Office:

Amritsar Swadeshi Textile Corp Pvt Ltd

Key Person: Mr Rajiv Khanna

Tel: +91 92160 14406, 82830 33162

Email: Info@hansablankets.com

VPO Nag Kalan, Majitha Road, Amritsar

Please visit us at :
www.aswm.com

Snow Bear Mink Blanket

The Most Modern Plant with Korean Collaboration in
India Producing World Class Mink Blankets for
International as well as for Home Market.

FOR TRADE ENQUIRIES PLEASE CONTACT :

Mr. Sachin Khanna, Email: info@aswm.com

Mink Blankets

Felt Cloth

Gaming Cloth

Shawls & Fabrics

Dr. Gurvinder Singh's
**HARGUN
HOSPITAL**

MULTISPECIALITY HOSPITAL

BATALA ROAD, AMRITSAR Ph.: 0183-2579001, 2579002
(M) 98141 04262, 95920 89005

- * ਜੋੜ ਨਵੀਂ ਤਕਨੀਕ
ਨਾਲ ਬਦਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ
- * ਆਰਥੋ ਸਰਜਰੀ
- * ਨਿਊਰੋ ਸਰਜਰੀ
- * ਕਾਸਮੈਟਿਕ
ਸਰਜਰੀ
- * ਮਾਈਕਰੋਵਾਸਕੁਲਰ ਸਰਜਰੀ
- * ਐਕਸੀਡੈਂਟ ਇਲਾਜ ਕੇਂਦਰ

ਇਲਾਜ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ

ਇਲਾਜ ਤੋਂ ਬਾਅਦ

Dr. Gurvinder Singh

OPD TIME
12:00pm to 3:00 pm